

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYON SÜRECİNDE
AZERBAYCAN'IN AZINLIKLAR POLİTİKASI**

İlkin MİKAYİLOV

Danışman
Prof. Dr. Semra AYTUĞ

2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Avrupa Birliği’ne Entegrasyon Sürecinde Azerbaycan’ın Azınlıklar Politikası**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Adı SOYADI

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :
Anabilim Dalı :
Programı :
Tez Konusu :
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
İlkin Mikayılov

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
Uluslararası İşletmecilik Programı

Azınlıklar sorunu uluslararası ilişkilerde dünyanın gündemini meşgul eden önemli bir sorundur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bu konu uluslararası hukukta daha sık görüşülmeye başlanmıştır. Bu dönemlerde azınlıklara daha çok “ayrımcılığın önlenmesi” başlıkları altında “negatif hakların” verildiğini görüyoruz. Yalnız zamanla bu negatif hakların yeterli olmadığı görülmüştür. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Blok'unun çökmesi sonucu Doğu Avrupa ve Kafkaslar'da çıkan etnik çatışmalar azınlıklarla ilgili yeni düzenlemeleri gerektirmiştir. Bu dönemden sonra azınlıkların korunması ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Avrupa Birliği Maastricht Anlaşması sonrası ekonomik bütünleşmeden daha çok siyasi bütünleşmeye dönüşmüştür. Üye ülkeler azınlık sorunlarını kendi hukuk ve tarihi geleneklerine göre çözdüklerini görmekteyiz. Ayrıca, üye devletler taraf oldukları çeşitli anlaşmaları imzalarken iç hukuka uygun deklarasyonlarda bulunarak azınlık haklarını düzenlemektedirler. Ancak aday veya üçüncü ülkelerle ilişkilerde azınlık hakları hep gündemde tutulmakta ve üye olmak için kriter olarak belirlenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Azerbaycan yetmiş yıl aradan sonra tekrar bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında Dağlık Karabağ Savaşı ülkeye ağır maddi ve manevi zarar vermiştir. Ateşkesin elde edilmesiyle dünyayla bütünleşme süreci başlamıştır. Zengin doğal kaynaklar Batı'yla bütünleşmeyi hızlandırmıştır. Ülkede azınlık hakları genel olarak “negatif” haklar çerçevesinde korunmaktadır. Ancak 1992 yılı Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yaşayan Ulusal Azınlık, Az Sayılı Halk ve Etnik Grupların Hak ve Özgürlüklerini Korunması, Dil ve Kültürünün Gelişmesi İçin Devlet Yardımı Hakkında Cumhurbaşkanı Fermanı azınlıklara ve küçük halklara pozitif haklar vermiştir.

Avrupa Birliği'ne entegrasyon Azerbaycan dış siyasetinin en önemli amaçlarından biridir. Bu amaç doğrultusunda karşılıklı ilişkiler mevcuttur. Bu tezde genel olarak yukarıdaki konular ele alınmış dünya hukukunda, AB çerçevesinde ve Azerbaycan Hukuku'nda azınlıkların durumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Azınlıklar, Ayrımcılığın Önlenmesi, Avrupa Birliği, Azerbaycan

ABSTRACT
Master Thesis
Azerbaijan's Minorities Politics in the Process of Integration to European Union
Ilkin Mikayilov

Dokuz Eylul University
Institute of Social Science
Department of Management
International Management Program

The issue of minorities is a significant problem occupying world's agenda on international relationships. This issue has began to be discussed much more frequently in international law after World War II. We see that in that periods minorities were given "negative rights" under the name of "preventing discrimination". But it has been seen that these negative rights are not enough in the course of time. Especially, as a result of separating of Soviet Union and fall dawn of East Block, the ethnic conflicts in East Europe and in Caucasia have required new arrangements about minorities. Different regulations have been made about protection of minorities after that period.

European Union has turned into political integration than economic integration after Maastricht Treaty. We see that member countries have solved their minority problems within their law and historical traditions. Also, while the member countries are signing different treaties, they arrange minority rights by declaring to the internal jurisdiction. However, the minority rights are always on the agenda and they are determined as criteria to be member in the relationships with candidate or third countries.

Azerbaijan has gained its independence again after seventy years of interval as a result of separating of Soviet Union. In the first year of independence, Nagorno-Karabakh War has caused heavy materialistic and spiritualist damages for country. The process of integration with world has begun after obtaining ceasefire. Rich natural resources have accelerated the integration with the West. The minority rights in the country are protected generally in the frame of "negative" rights. But the 1992 President Law "The Government Subsidy to Protection of Rights and Freedom, Development of Language and Culture of National Minorities, Small Nations and Ethnic Groups that Live in Azerbaijan" gave minorities and small nations positive rights.

Integration to European Union is one of the most important aims of Azerbaijan external politics. There exist mutual relations with direction of this aim. Generally, these issues above and the situation of minorities in world law, in the frame of EU and in the Azerbaijan law have been examined in this thesis.

Key Words: Minorities, Preventing Discrimination, European Union, Azerbaijan

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
EKLER LİSTESİ	xii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIK KAVRAMININ TEMEL ÇERÇEVESİ VE ULUSLARARASI HUKUKTA AZINLIKLAR

1.1	AZINLIK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ	3
1.2	AZINLIK KAVRAMININ TANIMI VE AZINLIK TÜRLERİ	4
	1.2.1 Azınlık Türleri	6
	1.2.1.1 Etnik Azınlıklar	7
	1.2.1.2 Dini Azınlıklar	7
	1.2.1.3 Dil Azınlıkları	8
	1.2.1.4 Ulusal Azınlıklar	8
1.3	AZINLIKLARIN ÖNEMİ VE AZINLIK HAKLARI	9
1.4	AZINLIKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER	11
	1.4.1 Birleşmiş Milletler ve Azınlıklar	11
	1.4.2 Avrupa Konseyi ve Azınlıklar	16
	1.4.3 AGİT ve Azınlıklar	18

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AZINLIKLAR

2.1	KURUCU ANLAŞMALARDA AZINLIKLAR	21
2.2	AVRUPA PARLAMENTOSU VE AZINLIKLAR	24
2.3	AVRUPA KOMİSYONU VE AZINLIKLAR	30

2.4	AVRUPA BİRLİĞİ KONSEYİ VE AZINLIKLAR	36
2.5	BAZI ÜYE DEVLETLERDEKİ AZINLIKLAR	37
2.5.1	Fransa ve Azınlıklar	38
2.5.2	Almanya ve Azınlıklar	40
2.5.3	İngiltere ve Azınlıklar	41
2.5.4	İspanya ve Azınlıklar	43
2.5.5	İtalya ve Azınlıklar	44
2.5.6	Belçika ve Azınlıklar	45
2.5.7	Yunanistan ve Azınlıklar	47
2.5.8	İsveç ve Azınlıklar	47
2.5.9	Baltik Ülkeleri ve Rus Azınlıklar	49
2.5.9.1	Estonya ve Rus Azınlıklar	49
2.5.9.2	Letonya ve Rus Azınlıklar	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE AZINLIKLAR

3.1	AZERBAYCAN'IN TARİHİ ETNİK YAPISI	52
3.1.1	Sovyet Döneminde Azerbaycan'ın Etnik Yapısı	52
3.1.2	Bağımsızlık Dönemi ve Azınlıklar	55
3.1.2.1	Rus Azınlık Grubu	55
3.1.2.2	Ermeni Azınlık Grubu	57
3.1.2.2.1	Karabağ Savaşı Bir Azınlık Sorunu mu?	58
3.1.2.3	Talış Azınlık Grubu	61
3.1.2.4	Lezgi Azınlık Grubu	63
3.1.2.5	Avar Azınlık Grubu	65
3.1.2.6	Kürt Azınlık Grubu	65
3.1.2.7	Yahudi Azınlık Grubu	66
3.2	AZERBAYCAN HUKUKUNDA AZINLIKLAR	67
3.3	AVRUPA'YA ENTEGRASYON SÜRECİ VE AZINLIKLAR	73
3.3.1	Avrupa Konseyi ile İlişkilerde Azınlıklar	75
3.4	AVRUPA BİRLİĞİ VE AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ	81

SONUÇ	85
KAYNAKLAR	90
EKLER	99

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADİK	Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi
a.g.e.	adı geçen eser
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	Avrupa Konseyi
BM	Birleşmiş Milletler
EBLUL	European Bureau for Lesser Used Languages (Avrupa Az ullanılan Diller Bürosu)
ECRI	European Comission Against Racism and Intolerance (Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele İçin Avrupa Komisyonu)
EMBNET	Ethnic Minority Business Network (Etnik Azınlık İş Ağı)
ENP	European Neighbourhood Policy (Avrupa Komşluk Politikası)
ETA	Euskadı Ta Askatasuna (Bask Ülkesi ve Özgürlük)
IRA	Irish Republican Army (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)
MC	Milletler Cemiyeti
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Culturel Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
s.	sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Sovyet Döneminde Azerbaycan'daki Etnik Dağılım.	s. 54
Tablo 2 : Azerbaycan'daki Etnik Grupların Konuştukları Dillere Göre Dağılım.	s. 63
Tablo 3: Avrupa Konseyi Ülkelerinin “Avrupa Azınlık ve Bölgesel Dilleri Şartı”nı İmzalama Durumu.	s. 77
Tablo 4: Avrupa Konseyi Ülkelerinin “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”ni İmzalama Durumu.	s. 78
Tablo 5: Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'a Maddi Yardımları (EURO)	s. 82

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1 : Azerbaycan ve Komşu Devletler. s. 53
Şekil 2 : Dağlık Karabağ. s. 59

EKLER LİSTESİ

- Ek 1 Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi
- Ek 2 Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı
- Ek 3 Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yaşayan Ulusal Azınlık, Az Sayılı Halk
ve Etnik Grupların Hak ve Özgürlüklerini Korunması, Dil ve
Kültürünün Gelişmesi İçin Devlet Yardımı Hakkında Azerbaycan
Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Fermanı

GİRİŞ

Demokrasi sadece çoğunluğun azınlığı yönettiği bir kavram değildir. Demokrasi, çoğunluğun azınlık haklarına saygı çerçevesinde azınlığı yönettiği bir kavramdır. İkinci Dünya savaşından sonra gündeme gelen azınlıklar konusu “eşitlik” ilkesi çerçevesinde çözümlenmiştir. Zamanla yeterli olmadığı görülmüştür. Uluslararası alanda son 20 yılda büyük çalışmalar yapılan azınlıklar konusu dünya kamuoyunu meşgul eden en önemli konulardan biridir. Bu konu Birleşmiş Milletler, AĞİT ve Avrupa Konseyi çerçevesinde sürekli gündeme gelmiş ve önemli çalışmalar yapılmıştır. Tezin ilk bölümünde bu çalışmalara yer verilmiştir.

Avrupa Birliğı (AB) siyasi bütünleşme sürecine girdikten sonra azınlık haklarıyla ilgili çalışmalar yapmaya başlamıştır. Özellikle, Avrupa Birliğı'nin genişleme sürecinde, Kopenhag Zirvesi'nden sonra azınlıklar konusu daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Genişlemenin eski Doğı Bloku ülkelerine yönelik olması oradaki insan hakları ve azınlık haklarını gündeme taşımıştır. Zamanla “azınlık hakları” Avrupa Birliğı'ne üye olmak için bir kriter olmuştur. AB'nin tüm kurumları çerçevesinde sadece aday devletler için değil aynı zamanda üye devletler için çeşitli uyması gereken çalışmalar yapılmıştır. AB çerçevesinde özellikle azınlıkların dil konularındaki hakları daha çok gündemdedir. İkinci bölümde bu çalışmalar ayrıca üye devletlerdeki azınlık haklarının durumu incelenmiştir.

Yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin en büyük sorunu dünyayla entegrasyon sorunudur. Özellikle, bir sistemden başka sisteme dönüş yapmaya çalışmak sancılı dönemlerin başladığı anlamına gelmektedir. Sovyetler Birliğı'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını tekrar kazanan Azerbaycan bu sancılı dönemi çok belirgin bir şekilde yaşayan devlettir. Sosyalist sistemden liberal ekonomiye geçiş, dünyayla bütünleşmeye çalışma çabaları, dünyayla iletişim, kendini dünyaya tanıtmaya ve demokratik bir ülke olarak kendini kabul ettirmek baş edilmesi gereken en büyük sorunlardır. Tüm bu sorunlar yetmezmiş gibi, Sovyetler Birliğı'nin yürüttüğü politikaların sonucu, bağımsızlığını kazanan ülkeler büyük etnik sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Özellikle, zaten karmaşık bir yapıya sahip olan

Kafkaslar'da ardı ardına etnik sorunlar yaşanmaya başlandı. Bu sorunların çoğu silahlı çatışmalar ve savaşa dönüştü. Azerbaycan bu süreci yaşarken Ermenistan'ın tek taraflı ilan ettiği savaşa karşı karşıya kaldı. Genel olarak ele alındığında bir etnik sorun olan Dağlık Karabağ sorunu, dünya örgütlerinin özellikle AGİT'in çabalarına rağmen 20 yıldır çözülememektedir.

Bağımsızlığının ilk yıllarında tüm bu zorluklarla karşılaşan Azerbaycan tek hedefinin Batıyla entegrasyon olduğunu ve serbest piyasaya geçiş olduğunu belirlemiştir. Bu çerçevede savaş sonrası demokratik reformlara hız verilmiştir. Azerbaycan'ın en büyük şansı çok önemli enerji kaynaklarını ülke sınırları içerisinde bulundurmasıdır. İlk yıllardan itibaren Batı'nın dikkatini çeken bu zengin petrol ve gaz kaynakları Azerbaycan'ın Batı'yla bütünleşmesinde en önemli hızlandırıcı faktördür. Avrupa Birliği'nin enerji alanındaki sıkıntıları malumdur. Nerdeyse her yıl Rusya'yla bu konularda sıkıntılar yaşamakta olan AB sorunu alternatif kaynaklarda aramaktadır. En iyi alternatifin Azerbaycan olduğu apaçıktır.

Azerbaycan Avrupa Konseyi'ne üye kabul edildikten sonra uluslararası hukukta kabul görmüş çeşitli azınlıklar konulu anlaşmalar ve belgeleri imzalamaya başlamıştır. Hukuki düzenlemeler yapılmaya başlamıştır. Ancak bunların yeterli olduğu söylenemez. Çalışmanın üçüncü bölümünde Azerbaycan'ın karmaşık etnik yapısı incelenmiş, azınlıkların genel durumu incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIK KAVRAMININ TEMEL ÇERÇEVESİ VE ULUSLARARASI HUKUKTA AZINLIKLAR

Bu bölümde, genel olarak azınlık kavramının temeli, dünya kamuoyunu ne zamandan beri meşgul ettiği, uluslar arası hukukta bu güne kadar yapılan düzenlemeler ele alınmıştır. Genel olarak azınlık kavramını tanımına yönelik çalışmalar, azınlıklara verilen haklar ayrıca Birleşmiş Milletler, AGİT ve Avrupa Konseyi çerçevesinde yapılan düzenlemeler incelenmiştir.

1.1 Azınlık Kavramının Tarihsel Gelişimi

Bugün bize çok doğalmış gibi gelen “azınlık” kavramı nispeten yenidir ve ancak 16. Yüzyıldaki Reform hareketinden bu yana kullanılmaktadır¹. Antik ve Orta Çağlarda azınlık kavramı yoktu. Orta Çağ’da Kilise’nin çok kuvvetli olması herhangi bir azınlık olgusunun oluşmasını engelliyordu. Sadece, Yahudiler fiilen dinsel azınlık grubuydu; ama seslerini duyuracak güçten tamamen yoksun oldukları ve tamamen dışlandıkları için “azınlık” olarak algılanmıyor, sadece aşağılanıyorlardı². Azınlıkların uluslararası alanda korunması, 17. Yüzyılda, dini ve etnik azınlıkların korunmasına ilişkin maddeler içeren ve Avrupa’nın temel siyasi ve toprak konularını düzenleyen anlaşmalarla başlamıştır³. Azınlık kavramının oluşabilmesi için, Kiliseye karşı çıkacak bir Luther’i beklemek gerekecekti ve ilk azınlık kavramı olan “Dinsel Azınlıklar” böylece Reformasyon’la doğdu⁴. Daha sonra da diğer azınlık türleri ortaya çıkmış ve onları korumak için uluslararası hukukta çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1648 Vestfalya Antlaşması’nda devletler, dindaşlarını, onların kendi devletleriyle olan çatışmalarda desteklememeyi taahhüt

¹ Baskın Oran, **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İletişim Yayınları**, İstanbul 2005, s. 9.

² Oran, a.g.e., s. 9.

³ Hüseyin Kalaycı, “Avrupa Birliği’nde Azınlıklar ve Mikro Milliyetçilik”, **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM Yayınları, Ankara 2006, s. 6.

⁴ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, Ankara 2001, s. 66.

ediyorlardı⁵. 19. Yüzyılda azınlıklar konusunda iki önemli gelişme ortaya çıkmıştır; a) Fransız Devrimi sonrası “dinsel” azınlıkların korunmasından “ulusal” azınlıkların korunmasına geçiş b) Milliyetçilik ilkeleri sonucu Ulus Devletin doğuşu⁶. Ulusal azınlığın kavram olarak mevcudiyeti ve tanınmasının başlangıcı olarak 1815 Vyana Kongresi kabul edilmektedir⁷. Ulusal azınlıklar konusunun Avrupa gündemini Vyana’dan beri mesgul ettiği söylenebilir⁸. Birinci Dünya Savaşından sonra azınlıklar MC’de (Milletler Cemiyeti) üçlü bir ölçüt ilk defa resmi biçimde ifade edilmeye başlanarak uluslararası terminolojiye girdi : “ırk, dil, din azınlıkları”⁹. İkinci Dünya Savaşı ve Almanya’nın aşırı ırkçı tutumu azınlık haklarının daha da iyi korunmasını gerekli kılmıştır ve Birleşmiş Milletlerin (BM) hep ana gündeminde olmuştur.

1.2 Azınlık Kavramının Tanımı ve Azınlık Türleri

Yukarıda kısaca tarihçesine baktığımız ve devletler arası ilişkilerde kendisine önemli bir yer edinen azınlıklar konusu, aslında ardılı olması gereken “insan hakları” kavramının ortaya çıkışından bile daha eskiye dayanmaktadır¹⁰. Peki azınlık dediğimiz zaman ne anlamalıyız? Tüm azınlıkları kapsayacak bir tanım yapmamız mümkün mü?

Önceleri sadece oylamalarda sayı olarak aşağıda kalan, kaybeden grubu ifade etmek için kullanılan azınlık kavramı latince “minor” küçük, az kelimesinden teşkil edilmiştir¹¹. Dilimizde “azınlık” kelimesinin sözlük anlamı “bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar” şeklinde

⁵ Gözde Kılıç Yaşın, “Avrupa Birliği’nin Azınlık Anlayışı”, 19 Eylül 2005, TUSAM, <http://www.turkatak.gen.tr/index.php?option=content&task=view&id=305&Itemid=37>, (15/01/2009)

⁶ Oran 2004, s.12.

⁷ Kalaycı, a.g.e. s.6

⁸ Tove H. Malloy, “ National Minority ‘Regions’ In the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics ?”, **European Centre for Minority Issues**, Working Paper, Sayı 24, Temmuz 2005, s. 13.

⁹ Oran 2004, s. 16.

¹⁰ Yaşın, a.g. m

¹¹ Ayşe Füsün Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi, SBF yayınları, Ankara 1993, s. 41.

tanımlanmaktadır¹². Ancak azınlık kavramının tanımı genel olarak çok zordur hatta imkansızdır. Çünkü uluslararası ilişkilerde azınlıklar konusu hep bir şekilde başka devletlerin iç işlerine karışma ve onlara baskı uygulamak için kullanılmıştır. Bu sebepten kullanıldığı zamana ve yere bağlı olarak azınlık kavramına son derece farklı anlamlar yüklenilmiştir¹³. Ayrıca devletlerin de hukuki bir tanımla kendilerini bağlamak istemeyişleri¹⁴ genel bir azınlık tanımının yapılmasını engellemektedir. Azınlık kavramının genel kabul görmüş bir tanımı olmasa da, azınlık terimi hem sosyolojik hem de hukuki bir kavramı ifade eder¹⁵. Sosyolojik bakımdan “*ırk, milliyet veya dilsel özellikleriyle geniş toplumdaki ayrılan ve hem geniş toplum, hem de kendi üyeleri tarafından farklı bir grup olarak algılanan bir insan topluluğu*” olarak tanımlanmaktadır¹⁶. Kavram sadece etnik, dinsel ve kültürel topluluklar açısından değil¹⁷ pek çok durumda “ezilmişlik” kavramını içeren bu tanıma göre eşcinseller, transseksüeller, travestiler, Krişna’ya tapanlar, hatta kadınlar bile azınlıktır¹⁸.

İlk azınlık tanımlaması 1935 yılı bir danışma görüşünde, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’na yapılmış, buna göre, “bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk, dil ya da dinden oluşan toplumsal gruplar”ı ifade etmektedir¹⁹.

Hukuki yönü ön plana çıkan kaynak ve sözlüklerde azınlık kavramının daha çok “azınlık hakları” veya “azınlıkların korunması” maddeleri kapsamında ele alınarak net bir tanımdan kaçınılması, konunun hukuki boyutu üzerinde bir mutabakat olmadığını ortaya koymaktadır²⁰. Hukuki açıdan öne çıkan tanım, BM

¹² Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, “Azınlık” , **Türkçe Sözlük 1**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 120

¹³ Arısoy, İbrahim Alper, “Avrupa Birliği ve Azınlıklar”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 2.

¹⁴ Naz, Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su yayınları, İstanbul, 2001, s. 34.

¹⁵ Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2000. s. 126

¹⁶ Kadir Canatan, “Azınlıklar ve Azınlıkların Oluşumu”, **Avrupa Günlüğü**, 2001/1, s. 82; Arısoy ... s. 2.

¹⁷ Çağatay Okutan, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 59/2.

¹⁸ Oran, 2001, s. 67.

¹⁹ Hüseyin Pazarcı, “**Uluslararası Hukuk**”, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 184.

²⁰ Arısoy, a.g.e., s.2.

“Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu” Raportörü F. Capotorti’nin BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin (MSHS) 27. maddesi çerçevesinde hazırladığı raporda teklif ettiği tanımdır²¹. Capotorti’nin önerdiği tanımda azınlık:

*“sayıca bir devletin nüfusunun geri kalanından az olan, hakim olmayan durumda bulunan, bu devletin vatandaşı olan üyeleri, nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, üstü örtülü de olsa kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu gösteren bir gruptur.”*²²

Bu tanımda “farklılık”, “sayıca azlık”, “hakim durumda olmamak”, “vatandaşlık” ve “azınlık bilincinin mevcut olması” gibi unsurlar ortaya çıkmaktadır²³. Bu maddede yer alan hükmün muhatabı sadece etnik, din ve dil azınlıklarıdır ve durum dışında her hangi bir azınlık türü veya gruplarından bahsedilmemektedir²⁴. Her farklılık azınlık yaratmayabilir, önemli olan öznel koşulun²⁵ yani azınlık bilincinin mevcut olmasıdır. Bu durum işi içinden çıkılmaz hale getiren ve devletler arası ilişkilerde sorun haline getiren bir başka sebeptir.

1.2.1 Azınlık Türleri

Azınlık kavramının alt türlere ayrılması, zaten varolan tanım sorununu biraz daha karmaşıktırıyor gibi görünmekle birlikte, büyük ölçüde sosyolojik niteliklere dayanan bu tasnif, araştırmacılara pratik kolaylıklar sağlamaktadır²⁶. Çeşitli kaynaklarda çeşitli azınlık türlerinden bahsedilmektedir. Genel olarak sosyolojik tanımlarda bu çeşitlilikleri görmekteyiz.

²¹ Süleyman Sırrı Terzioğlu ve Bahadır Bumin Özarslan, “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Azınlıklar Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 1, 2005, s. 113.

²² Terzioğlu ve Özarslan, a.g.m, s.112; Francesco Capotorti, “Study On The Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities”, UN-Doc, E/CN.4/Sub. 2/384/ Rev.1, United Nations Publications, New York, 1991, s. 96, para. 568.

²³ Francesco Capotorti, Study...

²⁴ Arsava, a.g.e, s. 41

²⁵ Oran,2004, s. 29

²⁶ Arısoy, a.g.e., s. 8

1.2.1.1 Etnik Azınlıklar

Eski Yunanca'da "ethnos" sözcüğünden türemiştir ve halk anlamına gelmektedir. En temel anlamıyla ortak bir kökeni ifade etmek üzere kullanılmakla birlikte, henüz kapsamlı ve genel geçer bir tanıma kavuşmamıştır²⁷. BM alt komisyonunda 1950 yılında ırk kelimesinin etnik kelimesi ile yer değiştirilmesi gerektiği kararı alınmıştır. Bunun nedeni ırk kelimesinin sadece genetik fiziki özellikleri kapsamı, buna karşılık sıfat olan "etnik" kelimesinin tüm biyolojik, kültürel ve tarihi özellikleri de içermesidir²⁸. Dolayısıyla, tüm diğer azınlık alt türleri (dil, din ve hatta ulusal azınlıklar) "etnik" azınlıklar altbaşığında incelenebilir diyebiliriz. Yalnız bu, zaten karmaşık halde olan azınlık kavramının tanımını daha da karmaşık hale getirir.

1.2.1.2 Dini Azınlıklar

Dini azınlık kavramının tarihte Reformasyon döneminde ortaya çıkması ve tarihi önemi nedeniyle bahsetmemiz gerekmektedir. Bu sebeptendir ki, dini azınlıklar 27. maddenin kapsamında da ele alınmıştır²⁹. İlk olarak protestanların korunmasıyla başlayan azınlık anlayışı daha sonra müslüman, yahudi ve diğer dini azınlıkların korunmasını da kapsamıştır. Din kriteri bir azınlığa mensubiyeti belirlemede genel bir prensip değildir ve bu durum din kriterinin grubu objektif olarak toplumun çoğunluk teşkil eden kesiminden farkedilir bir şekilde ayırdetmesi ve dinin grup mensuplarının yaşam ve kültürünü etkilemesi koşulu ile söz konusu olabilir³⁰.

²⁷ Walker Conner, "A Nation is a Nation, is an Ethnic Group, is a..." John Hutchinson, Anthony Smith (Ed.), Nationalism, Oxford University Press, Oxford, 1994, s. 43; aktaran Arısoy,... a.g.e

²⁸ Arsava, a.g.e. s. 54.

²⁹ y.a.g.e. s. 56.

³⁰ y.a.g.e. s. 57.

1.2.1.3 Dil Azınlıkları

Dini azınlıklar kavramından sonra milliyetçilik hareketleri sonucu ortaya çıkmıştır. Reformasyon sonucu Latince hakim dil olmaktan çıkmış ve yerel dillerde de kitaplar basılmaya başlamıştır. Dil bir milleti belirlemede en önemli unsurdur. Çeşitli dillerin veya lehçelerin azınlık teşkil edip etmeyecekleri dilbilimcilerin işidir. 27. madde de belirtildiği gibi azınlık grupları kendi dillerini yaşatma ve bu dili kullanma hakkına sahiptirler. Ancak dil kavramının geniş yorumlanması muayyen bir dili yahut muayyen bir dialekti kullanan bütün grupları dil azınlığı durumuna sokmaz, dil azınlıkları azınlık dili konuşan gruplar olarak belirlenir³¹.

1.2.1.4 Ulusal Azınlıklar

Azınlık türleri arasında kesin ayrımlardan söz etmek mümkün değildir, çünkü azınlık davranışları sergileyen bir insan grubu aynı anda rahatlıkla birden fazla türe uyabilir³². Ulusal azınlıklar kavramı nisbeten yeni kavramdır. Ulusal azınlık kavramının da tanımı oldukça zordur. Özellikle etnik ve ulusal azınlıklar arasında ayırım yapmak oldukça zordur³³. I. Claude'a göre "*bir ulusu veya ulusal azınlığı tanımlamak için kullanılacak bir nesnel ölçütler listesi oluşturmaya yönelik bütün çabalar, ulus olmanın özünde, öznel bir olgunun bulunması sebebiyle boşuna çaba olmaktan öte bir anlam taşımazlar*"³⁴.

Cristoph Pan, ulusal azınlıkların bazı özelliklerini şöyle sıralamıştır³⁵:

³¹ y.a.g.e. s.57.

³² Arısoy, a.g.e s. 11.

³³ y.a.g.e s. 12.

³⁴ I, Claude, **National Minorities: An International Problem**, Harvard University Press, Cambridge, 1955, s. 2; Arısoy, a.g.e s. 12.

³⁵ Cristoph Pan, "Das Nationalitätenproblem als die Alte Frage im Neuen Europa" Minderheiten, 1997 yılı Nisan ayında İtalya'da Güney Tirol Bölgesinin Meran Şehrinde Avrupa Halk Parti'sinin düzenlediği azınlıklar konulu sempozyum, s. 12; Aktaran Arısoy a.g.e.

- Azınlık grubunun bir devletin sınırları içinde –toplu ya da dağınık olarak- geleneksel bir biçimde yerleşmiş olması,
- Bu devletin geriye kalan nüfusundan sayıca az olmaması,
- Bu devletin vatandaşı olması,
- Etnik, dilsel veya kültürel varlıklarının devletin diğer vatandaşlarının bu alandaki varlıklarından farklı olması,
- Azınlık grubunun, kendine has bu özelliklerini koruma isteğine sahip olması.

Avrupa Konseyi Tarafından 1995 Yılında imzaya açılan “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”sinde ulusal azınlıkların tanımı yapılmamıştır. Bu nedenle ulusal azınlıklara ilişkin de her hangi bir ortak hukuksal tanım yoktur.

1.3 Azınlıkların Önemi ve Azınlık Hakları

Günümüzde azınlıklar çok önemli bir siyasal güçtürler. Genellikle bir devlet diğer devletin içinde soydaşlarının bulunmasından memnuniyet duymaktadır ve o insanları devletin iç işlerine karışmakta bir siyasal güç olarak görmektedir. Azınlıkların bu ülkelerde yaptıkları diaspora faaliyetleri gerçekleşmektedir. Diaspora, kimliklerinden vazgeçmeden, isteyerek entegre olmuş azınlıktır³⁶. Özellikle, günümüzde büyük devletlerde diaspora faaliyetleri küçük devletlere artı puanlar kazandırmaktadır³⁷.

Artık devletlerin azınlıkları ister güç kullanarak ya da kullanmayarak asimile etmeye çalışması mümkün değildir. Bu durum uluslararası alanda iyi karşılanmamakta ve ülkelerin imajına zarar vermektedir. Demokratik devletin temel esaslarından biri olarak kabul edilen “eşitlik ilkesi” din, dil, ırk vb. herhangi bir ayırım gözetilmeden bütün bireylerin “birinci sınıf” yurttaş olarak muamele görmesi

³⁶ Oran, 2001, s. 72.

³⁷ ABD’de her seçim öncesi Ermeni diasporasının (oy kullanma güçleri sayesinde) başkan aday adaylarına veya adayların sözde “Ermeni Soykırımı” hakkında konuşmalar yaptırmaması (bunlar çoğu zaman sadece konuşma ile sınırlı kalsa da) Ermenistan adına çok önemlidir.

anlamına gelmektedir³⁸. Yalnız “demokratik” kelimesinin zaten utopik bir kelime olmasından dolayı ülkelerin azınlıklara mutlaka haklar vereceği garanti değildir.

Genel olarak azınlıklara ilişkin düzenlemelerde “pozitif” ve “negatif” haklar ön plana çıkmaktadır. Pozitif haklar çoğunluğa verilmeyen ve yalnızca dezavantajlı gruba verilen haklardır³⁹. Bu grubun kendine ait herhangi bir özelliğinin korunması adına çok önemlidir. Mesela, herhangi bir azınlık grubunun kendi dilinde konuşamaması veya kendi dilinde eğitim görmemesi zamanla dillerini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Negatif haklar, bir ülkede bütün yurttaşlara tanınmış haklardır⁴⁰. Uluslararası hukukta genel olarak “Ayrımcılığın Önlenmesi” yani azınlıklara negatif hakların verilmesi sözkonusudur. Yalnız son yıllarda “Azınlıkların Korunması” yani pozitif haklardan da bahsedilmektedir. 1935 Milletlerarası Daimi Adelet Divanı Arnavutluk’taki Okullar Kararı’nda şöyle demiştir: “Bu iki gereklilik birbirine yakından bağlıdır, çünkü azınlıklar kendilerini azınlık yapan özden vazgeçmek zorunda bırakılırlarsa, çoğunlukla azınlık arasında gerçek eşitlik kurulamaz”⁴¹.

Azınlıklara verilen haklardan bahsederken “kolektif” ve “bireysel” haklardan da bahsetmek gerekmektedir. Bireysel haklar toplumun tüm bireyelerine eşit olarak verilmiş haklar olarak değerlendirilmekteyken kolektif haklar geniş toplum içinde gruba ayrıcalıklı olarak verilmiş hakları ifade eder⁴². Bireysel hakların anlamı açık olsada kolektif hakların kompleks bir anlamı vardır. Kolektif hakların uygulanmasında bir çok zorluk bulunmaktadır. Bunun sebebi kolektif hakların uzun vadede yerel özerklikten ayrılıkçılığa kadar gidebilecek taleplere yol açması ihtimali ve kolektif hakların uluslararası hukuka konu olan bireyin tercihleri ile çatışma olasılığıdır⁴³.

³⁸ Okutan, a.g.m, s.66.

³⁹ Oran, 2001, s. 81.

⁴⁰ Oran, 2001, s. 82. (mesela, oy,mülkiyet vb gibi haklar.)

⁴¹ Oran, 2001 s. 83.

⁴² Arısoy, a.g.e., s. 17.

⁴³ Çavuşoğlu a.g.e s.56-57, Oran 2001 s.84, Arısoy s. 18.

1.4 Azınlıklara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler

Daha önce de belirttiğimiz gibi, azınlık kavramının bugünkü anlamda ortaya çıkışı ulus-devlet sisteminin ortaya çıkışı ile eşzamanda gerçekleşmiştir ve çıkış noktası olarak Vestfalya anlaşmasıdır. Tabii ki Vestfalya anlaşmasından önce de azınlıklar korunulmuştur ama bu daha çok kral ve hükümdarların imparatorluklarında isyanları ve karşı koyuşları önlemek adına yerel yönetimlere verdiği imtiyazlar şeklinde olmuştur.

Ulusal grupların da azınlık olarak kabul edilip koruma kapsamına alınması, azınlıkların korunması konusunda bir diğer dönüm noktası olarak kabul edilen 1815 tarihli Vyana Kongresi gerçekleşmiştir⁴⁴. Bu anlaşmayla sadece dini azınlıklar değil aynı zamanda, diğer azınlık türleri de koruma altına alınmıştır.

1. Dünya Savaşı sonrasında yeni sınırlar çizilmesi ve yeni devletler kurulması, azınlıklara ilişkin yeni düzenlemelerin yapılması gerektirmiştir. 1. Dünya Savaşı sonrasında kurulan MC bünyesinde azınlıklara ilişkin çalışmalar yapılmıştır. En önemli çalışma ABD başkanı Wilson'un azınlık sorunlarını incelemek için "Inquiry" (araştırma) başlatmasıdır⁴⁵. MC sisteminin getirdiği 2 önemli yenilik vardı; a) İlk kez, bir uluslararası örgüt denetimi ve güvencesi söz konusu oluyordu b) İlk kez Uluslararası Daimi Adalet Divanı adlı bir yargı kuruluşu devreye giriyor ve anlaşmazlık halinde kesin hüküm veriyordu⁴⁶.

1.4.1 Birleşmiş Milletler ve Azınlıklar

2. Dünya Savaşı sırasında azınlıklara yüklenen olumsuz roller, savaş sonrası dönemde uzun bir süre azınlık kavramına soğuk bakılmasına yol açtı⁴⁷. BM

⁴⁴ Arısoy, a.g.e., s.19.

⁴⁵ Oran, 2001, s. 123.

⁴⁶ y.a.g.e., s. 126.

⁴⁷ Arısoy, a.g.e., s. 22; Oran 2001 s.127.

kurulduğunda kurucu anlaşmasında azınlıklarla ilgili herhangi bir madde yer almamıştır. Azınlıklara ilişkin maddelerin yer almadığı anlaşmada daha çok ayrımcılığın önlenmesi fikri ve azınlıklar konusunun insan hakları çerçevesinde ele alınması söz konusu olmuştur. Başka bir deyişle, daha önce de bahsettiğimiz gibi negatif haklar söz konusu olmuştur. 26 Haziran 1945 tarihli BM Antlaşmasınının 1. maddesinde “ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine geliştirilip güçlendirilmesinde işbirliği” öngörülmektedir⁴⁸.

BM’in azınlıklarla ilgili getirdiği en önemli yenilik 1947 yılında İnsan Hakları Komisyonu’na bağlı, “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu” adlı bir organ kurması olmuştur⁴⁹.

BM tarafından 1948’de kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nde, azınlıkların korunması konusuna ilişkin doğrudan yer verilmemiş⁵⁰, 2. Maddesinde de ayrımcılık yasağından bahsedilmekte, BM Antlaşmasından farklı olarak ayırıcı özellikler arasında renk ve ulusal menşeye dahil edilmektedir⁵¹. Diskriminasyon yasağı her türlü diskriminasyonu önlemek isteyen kapsamlı bir düzenlemedir ve bu düzenleme hakların verilmesi bakımından azınlıkları çoğunluğa eşit kılmaktadır⁵². Bu bildirge bağlayıcı olmamaktadır ileriye dönük iyi niyet bildirisinden başka bir şey değildir. Şimdiye kadar sadece bir anlaşmada yer almıştır⁵³.

BM çerçevesinde azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak kabul edilen ikinci uluslararası hukuk belgesi⁵⁴ “Genosidin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin 1948 tarihli Konvansiyon”dur⁵⁵. Genosit terimini, Yunanca *Genos* (ırk, millet, kabile) ve Latince *Caedere*’yi (öldürmek) birleştiren hukukçu Lemkin ortaya

⁴⁸ Okutan a.g.m, s 59.

⁴⁹ Hakan Taşdemir ve Murat Saraçlı, “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, cilt 2, no 8, 2007, s. 26.

⁵⁰ Arısoy, a.g.e., s. 23.

⁵¹ Okutan, a.g.m., s. 59.

⁵² Arsava, a.g.e., s. 83-84.

⁵³ Bu anlaşma Japonya ile yapılan barış anlaşması olup, Japonya’yı insan hakları bildirisinin amaçlarını gerçekleştirmeye yükümlülüğü altına sokmuştur. Arsava, s. 84.

⁵⁴ Arısoy, a.g.e., s. 23.

⁵⁵ Arsava, a.g.e., s. 84.

atmıştır⁵⁶. Burada azınlık kavramına yer verilmemekle birlikte azınlıkların fiziki korunması söz konusudur. Sözleşmenin 2. maddesinde yer alan “ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen fiiller”in yasaklanmasına yönelik ifadelerin azınlıklarla da ilişkilendirilmesi⁵⁷ gerekir. Bu fiiller : a) Grup üyelerinin öldürülmesi, b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek, d) Grup içinde doğumları engellemek, e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek⁵⁸.

BM çerçevesinde konuyla ilgili olarak kabul edilen bir başka belge⁵⁹ “İrk Diskriminasyonunun Her Türünün Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 7.3.1966 Tarihli Uluslararası Sözleşme”sidir. Uluslararası camiada geniş ölçüde yankı uyandıran bu sözleşme 1969’da yürürlüğe girmiştir⁶⁰. Adından da anlaşılacağı gibi ayrımcılığın önlenmesi ilkesi doğrultusunda hazırlanmış olan bu sözleşmede azınlık terimine hiç yer verilmemekle birlikte ırk, renk, soy, ulusal ya da etnik köken bakımından vatandaşlar arasında eşitlik vurgulanmıştır⁶¹.

BM bünyesinde azınlıklara ilişkin en önemli hukuki düzenleme 1966 tarihli “BM Medeni Siyasi Haklar Sözleşmesi”nin 27. Maddesidir:

“Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların buldukları ülkelerde bu azınlıklara mensup olan kişiler, gruplarının diğer üyeleriyle birlikte kendi kültürlerini yaşamak, kendi dinlerini açıkça ilan etmek ve uygulamak, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılamazlar”.

İlk defa bağlayıcı nitelikte bir sözleşmede azınlıklara ilişkin bir hükmün yer alması, özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra, azınlık haklarının ayrımcılık yasağı

⁵⁶ Oran 2001, s.128.

⁵⁷ Okutan, a.g.m, s.69.

⁵⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Yayınları, Ankara, 2001, s. 33-34; Okutan, a.g.m, s.69.

⁵⁹ Arısoy, a.g.e., s.23.

⁶⁰ Arsava, a.g.e., s. 86.

⁶¹ Kurubaş, Erol, “Avrupa Birliği’nin Azınlıklara Yaklaşımı ve Avrupa Bütünleşmesine Etkileri”, **Liberal Düşünce**, Yaz 2001, s. 123; Arısoy, ... s. 24.

çerçevesinde onunla sınırlı tutulması görüşünden bir sapma göstermektedir⁶². Bu maddeyi dikkatle incelediğimizde aşağıdaki noktaların önemli olduğunu görmekteyiz.

- Genel olarak 3 azınlık türünden (etnik, dinsel, dilsel) azınlıklardan bahsedilmektedir.
- “Azınlıkların var olduğu ülkeler” ifadesi devletlerin azınlıkları tanımalarının zorunlu olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır⁶³.
- “Azınlıklara mensup kişiler” ifadesi de dikkate değerdir. Burada bireysel hak-kolektif hak kavramına göndermede bulunulmakta ve 27. Madde kapsamına giren hakların bireysel nitelikleri vurgulanmakta, dolayısıyla azınlıklara uluslararası kişilik vermek istenmemektedir⁶⁴.
- “kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte” ifadesi azınlıkların grup olarak varolma haklarının olduğuna işaret etmektedir.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin denetimi yine rapor ve şikayet prosedürü vasıtasıyla yapılmaktadır ve denetim, özel olarak kurulmuş bir İnsan Hakları Komitesi tarafından yapılmakta ve sözleşmeyi imzalamış bulunan devletler buraya Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin raporlar sunmaktadırlar ve sözleşmeye taraf olan devletlerden birinin uyuğunda olan kişiler, İnsan Hakları Komite'sine başvurarak şikayette bulunma hakkına sahiptirler⁶⁵. Ancak bunun için hakkında şikayette bulunan devletin İnsan Hakları Komitesinin bu konudaki yetkisini bildirgeyle tanımış olması gerekir⁶⁶. En önemli hukuki bağlayıcı olan 27.maddenin de yaptırım gücü bakımından zayıf kalmaktadır. Mesela, Fransa bu Sözleşme'ye katılırken kendi anayasasının 2. maddesini öne sürerek 27. maddenin ışığında Fransa'ya yönelik yapılacak olan şikayetlerin geçerli olmayacağını öne sürmüştür.

⁶² Terzioğlu ve Özarslan, a.g.m.

⁶³ Kurubaş, a.g.e., s. 124; Oran, 2001, s. 130; Arısoy, a.g.e, 25.

⁶⁴ Kurubaş, a.g.e., s. 124; Oran, 2001, s. 130; Arısoy, a.g.e, 25.

⁶⁵ Arısoy, a.g.e., s. 25.

⁶⁶ Oran, 2001, s. 131.

Ocak 1990'da imzaya açılan ve çocukların anadilinde öğrenim hakkından vs. söz eden BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) de azınlıkları ilgilendiren belgeler arasında yer almaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Bloğu'nun çökmesiyle kurulan cumhuriyetler ve bu bölgelerdeki etnik sorunlar azınlıklar konusunun daha da aktüel hale getirmiştir ve mevcut düzenlemelerin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu sebeple de BM bünyesinde yeni 2 bildirge kabul edilmiştir. Bunlardan ilki 1992 yılında kabul edilen "Ulusal ya da Etnik, Dinsel Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında BM Genel Kurul Bildirgesi"dir⁶⁷. Bildirge'nin birinci maddesinde "devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşturulmasını teşvik eder" denilmektedir⁶⁸. Bu bildirgede de azınlıkların tanımı yapılmamıştır ve hukuki bağlayıcılığı bulunmayan bir belgedir.

BM çerçevesinde azınlıklara ilişkin bir başka belge 1993 tarihli BM Dünya İnsan Hakları Konferansı sonunda ilan edilen "Vyana Bildirgesi ve Eylem Programı"dır⁶⁹. Yine bu bildirge de bağlayıcı nitelikte değildir.

Yukarıda ifade edilen temel düzenlemeler doğrultusunda BM, ayrımcılıkla mücadele ve bu bağlamda kolluk güçlerinin uygulamaları ve adalet mekanizmasının işleyişi, devlet eğitim sisteminin fırsatlarından yararlanma, ırksal şiddet, kamu hizmetlerinde ve ekonomik yaşamdaki adaletsizlikler üzerinde durmakta ve bu konularla ilgili sorunların yaşandığı devletlerden bilgi talep edilmektedir⁷⁰. Özetlemek gerekirse 1990'lı yıllara kadar azınlıklarla ilgili genellikle negatif haklardan bahsedilmekte idi 1990'lar ve sonrası azınlıklara ilgili pozitif haklar da sözkonusu olmuştur. BM zaten yaptırım gücünün zayıf olması azınlıklar konusunda da kendini göstermektedir.

⁶⁷ Arısoy, a.g.e., s. 26.

⁶⁸ Okutan, a.g.m., s. 69.

⁶⁹ Arısoy, a.g.e., s. 26.

⁷⁰ United Nations, "List of Issues to be Taken Up in Connection with Consideration of the Fourth Periodic Report of Hungary" Distr, General, CCPR / C / 73 / L / HUN. 2001; aktaran Okutan, a.g.e s.69.

1.4.2 Avrupa Konseyi ve Azınlıklar

Avrupa Konseyi (AK), evrensel temel değerler olarak kabul edilen “demokrasi”, “insan hakları” ve “hukukun üstünlüğü” ilkelerinin daha güçlü bir hale gelmesini amaçlayarak 5 Mayıs 1949 tarihinde Avrupa’nın ilk siyasal örgütü olarak yaşama geçirilmiştir ve Avrupa Hareketi Örgütü olarak ortaya çıkan bu girişimin amacı 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan olumsuzluklardan arınmış, iç çekişmelerden uzak, barış içinde, özgür, insan haklarına saygılı siyasi bir toplum olarak, ortak mirasa, ortak geleneklere ve ortak değerlere sahip, özgür ulusların bir araya gelerek aynı hedefe yönelik bir birliği kurmasıdır⁷¹.

Soğuk savaş döneminin başında bölgesel bir hükümetler arası kuruluş olarak ortaya çıkan ve bu dönemin bitmesiyle etkinlik alanı Doğu Avrupa’ya doğru genişleyerek üye sayısı 43’ü bulan Avrupa konseyinin amaçları arasında azınlıklara karşı ayrımcılığın önlenmesinin önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir⁷². 1989 yılına kadar AK çerçevesinde de azınlıklarla ilgili ciddi çalışmalar yapılmamıştır.

AK çerçevesinde azınlıkları ilgilendiren ilk belge 1953’te yürürlüğe giren “İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşme”dir. Sözleşme’de “azınlık” terimi geçiyor ama, azınlık haklarıyla ilgili madde yok⁷³. Azınlıklar konusu dolaylı olarak “Ayrımcılığın Önlenmesi” başlıklı 14. Maddede yer alıyor⁷⁴. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile bireye, bu sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerden birinin ülkesi üzerinde yaşadığı devlet tarafından çiğnendiği iddiası ile o devleti Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na şikayet edebilmesidir, böylece birey, tarihte ilk defa, uluslararası huku sujesi haline gelmiştir⁷⁵. Sözleşme’ye göre, bireyler bir azınlığın üyesi oldukları için ayrıma uğradıklarında

⁷¹ Nesrin Demir, “Avrupa Konseyi Sözleşme ve Şartlarının Avrupa Birliği Kopenhag Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi”, http://eab.ege.edu.tr/pdf/6_2/C6-S2-M14.pdf, (02.02.2009), s.157.

⁷² “The Council Of Europe’s Framework Convention for thr Protection of National Minorities”, **Pamphlet No. 8 of the UN Guide for Minorities**, s.1 <http://www.unhchr.ch/html/racism/minorpam8.doc>, (15.01.2009); Arısoy, a.g.e., s. 27.

⁷³ Oran, 2001, s. 132.

⁷⁴ Arısoy, a.g.e., s. 27.

⁷⁵ Demir, a.g.m., s. 158.

şikayet edebilirler, ama bu şikayetler grup halinde değil de bireysel olarak değerlendirilir. Bu sözleşme azınlıkları doğrudan himaye etmemesi nedeniyle, sözleşmenin azınlıklar bakımından büyük bir önemi yoktur⁷⁶.

Doğu Bloku'nun çökmesi, Avrupa'nın alan olarak büyümesi ve etnik çatışmalar AK çerçevesinde de yeni düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Avrupa Konseyi'nin temel amaçları arasında Avrupa kültürel mirasının çeşitliliğinin ve zenginliğinin geliştirilmesi ve korunması yer almaktadır⁷⁷. Uzun süren çalışmaların ardından "Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı" 1992'de imzaya açılmıştır. "Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı"nın amacı, Avrupa'daki tarihsel azınlık ve bölgesel dilleri korumak ve geliştirmektir⁷⁸. Azınlık dillerini belirleme açısından önemlidir. Diller Şartı, ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerine sadık kalan bir yaklaşımı esas almaktadır ve şartta belirtildiği üzere resmi dillerle bölgesel ve azınlık dilleri arasındaki ilişkilerin rekabet ya da düşmanlık açısından değerlendirilmeyeceği ve bölgesel ve azınlık dillerinin korunmasının teşvik edilmesinin resmi dillere ve resmi dilleri öğrenme ihtiyacına zarar veremeyeceği ifade edilerek resmi dillerle bölgesel ve azınlık dilleri arasındaki sınırlar çizilmiştir⁷⁹.

Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilen en önemli belge 1998 yılında yürürlüğe giren "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi"dir. Bu sözleşme, ulusal azınlıkların korunmasını konu alan, hukuki bağlayıcılığa sahip ilk çok taraflı belgedir⁸⁰. "Çerçeve" kelimesinin eklenmesinin nedeni, ülkeden ülkeye göre değişiklik gösterecek olması sebebiyle sözleşmeyi hazırlayanların taraf devletlere geniş bir hareket alanı bırakmak istemesinden kaynaklanmaktadır⁸¹. Zira azınlık durumları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekte, sonuçta da farklı

⁷⁶ Arsava, a.g.e., s. 89.

⁷⁷ Demir, a.g.m., s.163.

⁷⁸ y.a.g.m., s.163.

⁷⁹ Demir, a.g.m., s. 164.

⁸⁰ Terzioğlu ve Özarslan, a.g.m., s.115.

⁸¹ Demir, a.g.m., s. 161.

uygulamalar gerektirebilmektedir⁸². Sözleşmeyi onaylayan devletler arasında hukuki bağlayıcılığı olan Çerçevesi Sözleşme ile, azınlıklara mensup bireylerin kendi dillerini öğrenme, öğretme ve bu dilde bilgilenme ve ifade etme hürriyetlerine sahip olma, yayın yapma, eğitim kurumlarına sahip olma, bu dillerde ad ve soyad kullanma, örgütlenme gibi hakları koruma altına alınmakta ve teşvik edilmektedir⁸³. Bu sözleşmede de bireysel haklar ön plandadır ve kolektif haklar sözleşme dışındadır. Çerçeve Sözleşme’de açıkça asimilasyonun önlenmesinden yana tavır konması ise, bu konudaki ana eğilimlerde tekrar bir değişiklik yaşandığını göstermektedir⁸⁴. Sözleşmenin giriş kısmında devletlerin toprak bütünlüğüne ve egemenliklerine saygının ifade edilmesi ilgi çekiçi bir başka noktadır. Demokratik bir toplumun sadece ulusal bir azınlığa mensup bireylerin etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı göstermekle kalmayıp bu kimliğin dile getirilmesi, korunması ve geliştirilmesinin teşvik edilmesinin gerekliliğine bu belgede yer verilmiş olması da bu konuda kabul edilmiş diğer belgelerden dikkate değer bir farklılık olarak değerlendirilmektedir⁸⁵.

1.4.3 AGİT ve Azınlıklar

Soğuk savaş döneminde Avrupa’nın doğusuyla batısı arasında bir dialog platformu olarak oluşturulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), bu dönemin sona ermesiyle birlikte bölgede bir barış vs istikrar aracı olarak düşünülmüş bu doğrultuda kendisine yüklenen görevler artmıştır⁸⁶. 1994 yılında Budapeşte zirvesinden itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı adını alarak kurumsallaşmıştır.

Helsinki Nihai Senedi, 1973’den 1975’e kadar devam eden Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sonunda 35 katılımcı devlet tarafından 01.08.1975

⁸² “The Council Of Europe’s Framwork Convention for the Protection of National Minorities”; Arısoy, a.g.e., s. 30.

⁸³ Madde (7-17); Demir, a.g.m., s. 161.

⁸⁴ Arısoy, a.g.e., s. 30.

⁸⁵ Demir, a.g.m., s. 161.

⁸⁶ Arısoy, a.g.e., s. 33.

tarihinde kabul edilmiştir⁸⁷. Helsinki Nihai Senedi'nde ülkelerinde ulusal azınlıklar barındıran katılımcı devletlerden, bu azınlıklara mensup bireylerin yasa önünde eşit haklarına saygı göstermeleri ve temel özgürlüklerinden yararlanmaları için fırsat tanımaları istenmektedir⁸⁸. Hukuki bir bağlayıcılığı olmayan bu Senet'te de azınlıkların tanımı yapılmamıştır. Sonuç kararlarının “dekolog” olarak adlandırılan on ilkesinden yedincisinde azınlıklara ilişkin ifadelere yer verilmiştir⁸⁹. MSHS 27. maddesi temel alındığında bu hükümler söz konusu Sözleşme'den bir adım daha ileri gidilerek bireysel mağduriyetin önlenmesinin yanı sıra devletlere insan hakları ve temel özgürlüklerden ulusal azınlık mensuplarının gerçekten ifadesini sağlama yükümlülüğünün getirilmesi dikkat çekmektedir⁹⁰. Devletler AGİK Nihai Senedi çerçevesinde ulusal azınlık mensuplarına kanun önünde eşitlik sağlamakla yükümlü kılınmıştır⁹¹.

AGİK çerçevesinde azınlıkların en geniş biçimiyle Haziran 1990 tarihli Kopenhag Belgesinde düzenlenmiştir ve belgenin azınlıklarla ilgili bölümü 11 maddeden oluşmakta ve çok sayıda yeni düzenlemeler öngörmektedir. Bu yeniliklerden biri 32. maddede belirtildiği gibi “ulusal bir azınlığa mensubiyet, bir insanın kendi kararına bağlı olan şahsi işidir ve böyle bir karar onun herhengi bir zarara uğramasına neden olamaz” şeklindedir⁹².

21 Kasım 1990 yılında imzalanan Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartında ulusal azınlıklar toplumların hayatına zengin katkıları olan ve bu nedenle durumlarının “iyileştirilmesi” yolunda çaba harcaması gereken kültürel değerler olarak kabul edilmektedir⁹³.

AGİK çerçevesinde azınlıklarla ilgili olarak yaşanan ikinci önemli gelişme İnsani Boyut Mekanizması, 1989 Vyana Belgesi ile ortaya çıkmış, 1991 Moskova

⁸⁷ Arsava, a.g.e., s. 90.

⁸⁸ Okutan, a.g.m., s. 70.

⁸⁹ “Conference for Security and Co-operation in Europe 1975 Summit, Final Act”, 1 August 1975, Helsinki, <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999>, (15.01.2009); Arısoy, a.g.e., s.33.

⁹⁰ Arısoy, a.g.e., s. 34.

⁹¹ Arsava, a.g.e., s. 91.

⁹² Arsava, a.g.e., s.95-96; Okutan a.g.e., s.71.

⁹³ Okutan a.g.m., s 71.

Belgesi ile geliştirilmiş ve 1992 yılında kabul edilen Helsinki-II Belgesiyle son şeklini almıştır⁹⁴. Vyana Belgesi ile taraf devletler, hür toplumların ve yaşayan kültürlerin varlıklarını korumaları ve geliştirmeleri bakımından vatandaşların serbest dolaşımının, serbest olarak birbirleriyle ilişki kurmalarının, enformasyon ve düşüncelerin serbest akışının önemini mutabakat halinde kabul etmiştir⁹⁵. Vyana Nihai Doküman'ın en önemli sonucu olan insan hakları alanında, çok aşamalı bir konsültasyon ve denetim mekanizması kabul edilmiştir ve taraf devletlere bilateral görüşmelerle çözümlenemeyen durumları diğer devletlerin bilgisine sunma hakkı vardır⁹⁶.

1992 tarihli Helsinki-II Belgesiyle azınlıkların korunması ve azınlık sorunlarından kaynaklanan çatışmaların önlenmesine yönelik yeni düzenlemeler getirilmiş ve “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği” kurulmuştur⁹⁷. Helsinki’de AGİK’in yapıları daha da güçlendirilmiş ve yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. Yüksek komiserlik erken uyarı ve önlem mekanizmasıdır ve ülkeler arası çatışmaya sebep olabilecek azınlıklarla ilgili sorunları belirleyip ve gerekirse AGİK kurumlarını harekete geçirecektir. Ayrıca terörizmle ilgili de maddeler yer almaktadır. Buna göre azınlık sorunları terör eylemleriyle dile getirilmeye çalışıldığı durumlarda azınlık konularını ele alınmayacaktır ve Yüksek Komiser hiçbir şekilde terör örgütlerinden her hangi bir bilgi almayacak ve temas kurmayacaktır.

⁹⁴ Çavuşoğlu a.g.e., s 150-154; Arısoy a.g.e., s. 34.

⁹⁵ Arsava a.g.e., s. 92.

⁹⁶ Arsava a.g.e., s.93.

⁹⁷ Çavuşoğlu a.g.e., s. 154; Arısoy a.g.e., s.35.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AZINLIKLAR

Bu bölümde Avrupa Birliği çerçevesinde azınlıklarla ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalar incelenirken AB kurumları ayrı ayrı incelenmiştir. Ancak Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nı bu konularda önemli sayılabilecek çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple AB'nin bu kurumu inceleme kapsamı dışına çıkartılmıştır. Ayrıca, bu bölümde bazı üye devletlerdeki azınlık durumları incelenmiştir.

2.1 Kurucu Anlaşmalarda Azınlıklar

Avrupa geçmişte çeşitli militan milliyetçi hareketler ile etnik ve dinsel çatışmalara sahne olmuştur ancak Batı Avrupa, 2. Dünya Savaşı'ndan beri sahip olduğu geniş ekonomik refah, demokrasi ve Avrupa Birliği (AB) şemsiyesi altındaki siyasi entegrasyon süreci sayesinde benzer çatışmaları yönetebilmiş ve bunların şiddete dönüşmesini önleyebilmiştir⁹⁸. Avrupa bütünleşmesinin beslendiği ve bu bütünleşmenin anavatanını oluşturan Avrupa kıtası, oldukça fazla azınlık çeşidini içinde barındırmaktadır⁹⁹. AB kurumları tarafından da yinelenildiği üzere, azınlıklar kıtanın kültürel zenginliğinin kaynağını oluşturmaktadır ve bu zenginliğin, çeşitliliğin temelinde yer alan etnik, dilsel ve dinsel farklılıklar hala Avrupa kıtasında belirleyici bir özellik olarak bulunmaktadır¹⁰⁰. AB'ye üye devletlerinin siyasi ve kültürel yapıları oldukça çeşitlidir ve azınlıklara yaklaşımı da farklılık göstermektedir, bu yüzden tek bir azınlık tanımının yapılması mümkün değildir. AB üçüncü ülkelere belli bir tutum ortaya koysa da kendi içinde bağlayıcı

⁹⁸ Saraçlı Murat, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar**, Lotus Yayınevi, 2007, Ankara, s. 64.

⁹⁹ Özkan Emre, "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Baltık Ülkelerindeki Rus Azınlıklar", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, cilt 2, no 6, 2006, s. 93.

¹⁰⁰ y.a.g.m., s.93.

düzenlemeleri bulunmamaktadır. AB tarafından benimsenen azınlıklar rejimi, aslında bir alt rejim olarak Avrupa insan hakları rejimine dayanır¹⁰¹.

AB'yi kuran anlaşmalarda azınlıklara ilişkin hükümler yer almamaktadır¹⁰². Azınlıklar konusuna verilen önemin artması, ekonomik nitelikte bir bütünleşme hareketi olan AB'nin siyasi bütünleşmeye doğru evrilmesi niyetiyle doğrudan ilişkilidir¹⁰³. 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşmasına kadar Topluluğun kurucu anlaşmalarında insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin doğrudan geliştirilmiş bir hükmü yoktur¹⁰⁴. Maastricht Anlaşmasının 6. maddesinde yer alan ifadeler, bu alanda bir ilki gerçekleştirerek temel hak ve özgürlüklerle hukukun üstünlüğünü Birlik hükmünün temeline yerleştirmiştir ve buna göre AB özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ile hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur¹⁰⁵.

Maastricht Anlaşmasının “Kültür” başlığı altında yer alan “Avrupa kültürlerinin sürmekte olan farklılıklarını garanti altına almanın” Birlik içinde önemine ilişkin ifadeler azınlıkların korunmasıyla ilgilidir. Buna göre, Topluluğun ulusal ve bölgesel çeşitliliğe saygı gösterirken üye devletlerdeki kültürlerin gelişimine de katkıda bulunacağı hükme bağlanmıştır¹⁰⁶. Maastrich Anlaşmasıyla getirilen ve azınlıkları ilgilendiren diğer konu, 128. maddedir. Bu maddede “bölgesel çeşitlilik” ve “üye devletlerdeki kültürlerin gelişimi” konularında faaliyet gösterecek teknik yönü ağır basan bir danışma organı Avrupa Komisyonu Bünyesinde kurulmasıdır. Bu doğrultuda kurulan Bölgeler Komitesi, özellikle eğitim, kültür, ekonomik ve sosyal uyum gibi konularda Konsey ve Komisyona görüş bildirmektedir¹⁰⁷. Maastrich Anlaşmasıyla daha önce söz konusu olamayan azınlıklara ilişkin dolaylı da olsa hükümlere yer verilmesi azınlıkların korunması bakımından önemlidir.

¹⁰¹ Terzioğlu ve Özarlan, a.g.m., s.116.

¹⁰² y.a.g.m., s.116.

¹⁰³ Yaşın, a.g.m., s. 2.

¹⁰⁴ Arısoy, a.g.e., s. 37.

¹⁰⁵ Maastrich Anlaşması, madde 6; Arısoy a.g.e., s. 38.

¹⁰⁶ Maastricht Anlaşması madde 128; Arısoy a.g.e., s. 38.

¹⁰⁷ Arısoy, a.g.e. s. 39.

1997’de imzalanan Amsterdam anlaşmasında da azınlıklara ilişkin dolaylı hükümlere yer verilmiştir. En önemli yenilik ise 7. maddede belirtildiği üzere, üye devlet kabul edilmiş ilkeleri ciddi düzeyde ve devamlı olarak çiğnemesi durumunda üyeliğinin askıya alınması söz konusu olabilecektir¹⁰⁸. Bu hükümle hem AB’ye üye devletlerdeki aşırı milliyetçi hareketlerin önlenmesi sağlanmış hem de aday devletlere bir önkoşul belirtilmiştir. Ancak bu hükmün AB içinde uygulanabilirliği tartışılmaktadır. Anlaşma hazırlanırken azınlıklara ilişkin hükümlerin daha fazla yer alması gerektiği savunulmuştur hatta Avrupa Parlamentosu bu Anlaşmaya “Azınlık” kelimesinin eklenmesini istemişse de yalnızca ayrımcılığın önlenmesinin daha fazla yer almasını sağlayabilmiştir. Buna göre Amsterdam Anlaşması ile 13. madde eklenmiştir:

*“Bu Anlaşma’nın diğer hükümlerine zarar vermeyecek şekilde ve bu Anlaşma tarafından Topluluğa verilmiş olan yetkiler çerçevesinde, Konsey, Komisyondan gelecek bir teklife binaen ev Avrupa Parlamentosu’na da danışarak cinsiyet, ırksal ya da etnik köken, din ya da inanç, bedensel özür, yaş ya da cinsel tercihlere dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek üzere gerekli tedbirleri alabilir.”*¹⁰⁹

29 Haziran 2000 tarihli Irk ya da Etnik Kökene Bakılmaksızın Kişiler Arasında Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair Konsey Yönergesi bu maddenin doğrudan etkiye sahip olmaması sonucu ortaya çıkmıştır¹¹⁰.

Nice’de 7 Aralık 2000’de imzalanan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı¹¹¹ AB Anayasası taslağı içerisine dahil edildi ve 3. bölümde kanun önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı, kültür,din ve dil çeşitliliği ilkeleri düzenlenmiştir¹¹². Şartın 20. maddesi eşitlik ilkesini vurgularken, onu bütünleyen 21. madde : “Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, katlımsal özellikler, dil, din veya inanç siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üye olma, hususiyet, doğum,

¹⁰⁸ Amsterdam Anlaşması madde 7.

¹⁰⁹ Amsterdam Anlaşması madde 13.

¹¹⁰ Terzioğlu ve Özarslan a.g.m., s. 117.

¹¹¹ AB Temel Haklar Şartı Türkçe şartı, www.belgenet.com/arşiv/sozleşme/ab_thb.html, (16.01.2009).

¹¹² y.a.g.m., s. 117.

maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması”nı yasaklamaktadır, 22. madde ise “*Birliğin, kültürel, dini ve dilsel farklılıklarına saygı göstermesini*” düzenlemektedir¹¹³.

29 Haziran 2000 tarihinde yayınlanan bir Konsey Yönergesi de azınlıkları yakından ilgilendirmektedir. ‘İrk ve Etnik Kökene Bakılmaksızın İnsanlara Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair Konsey Yönergesi’nin uygulama alanı, istihdam, eğitim, mesleki eğitim, sosyal koruma, kamuya açık mal ve hizmet arzına erişim gibi konularda, tüzel kişiler ile, üçüncü ülke vatandaşları da dahil olmak üzere tüm kişileri kapsamaktadır¹¹⁴. Yönerge, üye devletleri, kendisini etnik veya ırksal ayrımcılık kurbanı kabul eden herkes için yargısal ve idari usullerin sağlanması konusunda yükümlü tutmaktadır¹¹⁵.

2.2 Avrupa Parlamentosu ve Azınlıklar

Avrupa Birliği’nde halkın temsil edildiği ve direkt seçimle göreve gelen tek organı olan Avrupa Parlamentosu Birlik içerisinde normları global planda BM, bölgesel planda ise Avrupa Konseyi ve AGİT tarafından belirlenen insan hakları ve azınlık haklarının rejiminin bekçisi ve kendi yetki alanlarına giren durumlarda kınama, ekonomik yaptırım uygulama gibi çeşitli dış politika araçları kullanarak uygulayıcı rolünü üstlenmiştir¹¹⁶. Avrupa Parlamentosu henüz tam anlamıyla bir temsil organı halini alamadığı gibi siyasi otoriteye sahip bir kurum olarak da görülmemektedir¹¹⁷. Bununla birlikte Avrupa Parlamentosu’nun bir yandan Avrupa ülkelerindeki siyasi konjoktörü ve kamuoyundaki temel eğilimleri yansıtmaması, öte yandan da Birliğe yeni katılacak ülkelerin tam üyeliklerinin onaylanmasında ve özellikle de dış yardımlar ve bütçe konularındaki yetkileri Parlamentosunun aldığı kararları önemli kılmaktadır¹¹⁸.

¹¹³ AB Temel Haklar Şartı; Duvan Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları”, **Avrasya Dosyası**, c 10, s.2, yaz 2004, s. 198,

¹¹⁴ Duvan, a.g.m., s. 198.

¹¹⁵ y.a.g.m., s. 198.

¹¹⁶ Saraçlı a.g.e., s. 81.

¹¹⁷ Arısoy, a.g.e., s. 43.

¹¹⁸ y.a.g.e., s. 43.

Avrupa Parlamentosu AB organları içinde azınlıklara en çok ilgi gösteren kurumdur. Avrupa Parlamentosu kararları tavsiye niteliğinde olmakla birlikte önemi tartışmasızdır¹¹⁹. Kararlarının bağlayıcı niteliği yoktur. İlk önemli çalışmalar 1980’li yıllardan sonra başlamıştır. Bu çalışmaların ilki 16 Ekim 1981 tarihinde kabul edilen ve resmi adı “Bölgesel Diller ve Kültürler Topluluk Şartı ve Etnik Azınlıkların Hakları Topluluk Şartına Dair Avrupa Parlamentosu Kararı”dır. İtalyan Raportör Gaetano Arfe tarafından hazırlanan konuyla ilgili bir rapora dayandığı için “Arfe Kararı” olarak da adlandırılmaktadır¹²⁰. Bu karara göre, Avrupa Parlamentosu, ulusal, bölgesel ve yerel makamları bölgesel dil ve kültürleri anaokulundan üniversiteye kadar her eğitim düzeyindeki resmi müfredata dahil etmeye ve bölgesel dillerin yerel yönetimlerde ve iletişim araçlarında kullanılmasını sağlamaya davet etmektedir¹²¹. Ayrıca karar bölgesel fonların, bölgesel ve halk kültürleri ile bölgesel ekonomik projelerin desteklenmesi için yardım sağlamakta kullanılması konusunda tavsiyede bulunurken, AB Komisyonu’nu azınlık dilleri konusunda ayrımcılık yapan mevzuatı ve uygulamaları gözden geçirmeye çağırılmaktadır¹²². Bu belgede ayrımcılığın önlenmesine dair hiçbir ifadenin yer almaması dikkati çekmektedir. Bu yüzden “Ayrımcılığın Önlenmesi”nden “Azınlıkların Korunması” sürecine geçiş olarak da nitelendirilmektedir. Azınlıkları korumaya teşvik edilmiş ve ilk defa pozitif haklardan bahsedilmektedir.

Parlamento tarafından kabul edilen ikinci tavsiye kararı da raportör Arfe tarafından hazırlanmış ve yine dil ve kültüre dayalı azınlıklar üzerine yoğunlaşmıştır¹²³. 1981 yılında kabul edilen karar ile birlikte bu iki karar “Arfe Kararları” olarak adlandırılıyor. 1983 yılında kabul edilen “Dilsel ve Kültürel Azınlıklar Yararına Tedbirlere İlişkin Tavsiye Kararı”nda o zaman için 30 milyon AB vatandaşının anadilinin, bölgesel veya az konuşulan bir dil olduğunu belirterek,

¹¹⁹ Terzioğlu ve Özarlan, a.g.m., s. 117.

¹²⁰ Arısoy, a.g.e., s. 44.

¹²¹ Polatoğlu Eren, “Azınlık Hakları Yönünden AB Hukuku”, **Türkiye ve Siyaset**, Temmuz, Ağustos 2001, s. 77, Arısoy, s. 44.

¹²² Duvan, a.g.m., s. 201.

¹²³ Arısoy, a.g.e., s. 45.

1981 tarihli kararının önemini bir kez daha vurgulamakta ve komisyonu bu alandaki çabalarını artırmaya, ayrıca, bu konuda alınan ve alınacak tedbirleri rapor etmeye ve bu ilkelerin uygulamada yerine getirilmesini sağlamaya davet etmektedir¹²⁴.

Arfe Kararları'ndan daha hırslı olan¹²⁵, Avrupa Parlamentosu bünyesinde yine bölgesel ve dilsel azınlıklara yönelik olarak alınan bir başka karar, raportör Villy Kuijpers tarafından hazırlandığı için "Kuijpers Kararı" olarak da bilinen resmi adı "Avrupa Topluluğunda Bölgesel ve Etnik Azınlıkların Dillerine ve Kültürlerine İlişkin Tavsiye Kararı"dır¹²⁶. 1987 yılında Parlamento tarafından kabul edilmiştir. Bu kararda Parlamento öncelikle bu konuda yeterince ilerleme sağlanamamış olmasından dolayı üzüntüsünü dile getirmiştir, 1981 Kararı'nda da değinilmiş olan eğitim, kitle iletişimi, ve kamu yönetimi kimi alanlarda üye devletlerin yapması gerekenler üzerinde durmuştur¹²⁷. Aşağıdaki tavsiyelerden bahsedilmektedir¹²⁸:

- Öncelik azınlık gruplarının yaşadığı alanların yerel yönetimlerine verilmek üzere, bölgesel ve azınlık dillerinin kullanımına yönelik doğrudan etkiye sahip hukuki bir temel sağlanması,
- azınlık dillerine karşı ayrımcılık yapan ulusal hukuk düzenlemelerinin ve uygulamalarının gözden geçirilmesi,
- ilgili alanlarda ulusal, bölgesel ve azınlık dillerinin kullanımına da imkan verecek şekilde gerek gayri merkezi, gerekse merkezi hükümet hizmetlerinin oluşturulması,
- bölgesel bir azınlık dilindeki soyadların ve yer isimlerinin resmi olarak tanınması.

Bu tavsiye kararında dikkati çekenler kamu ve yargı alanındaki hükümler ve bölgeselleşme eğilimleridir. Ayrıca, "Seyrek Kullanılan Diller Aracı Grubu"nun da

¹²⁴ Duvan, a.g.m., s. 201; Arısoy, a.g.e., s. 45.

¹²⁵ Saraçlı, a.g.e., s. 83.

¹²⁶ Arısoy, a.g.e., s. 45.

¹²⁷ y.a.g.e., s. 45.

¹²⁸ Deets, Stephen Gerard, **Interest Group Nationalism: Liberalism, Democracy and the Politics of Minority Rights in Europe**, (Basılmamış doktora tezi), Maryland Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü, 2000 s. 61; Arısoy a.g.e. s.46.

Parlamentonun resmi aracı gruplarından biri olması karara bağlanmıştır. Bu karardan sonra 1988 yılında Etnik Gruplar için Haklar Şartı'nın ihtidasını öngören bir rapor hazırlanmış ancak görev süresi sona eren Parlamento raporla ilgili karar verememiştir, yeni seçilen Parlamento'nun 1993 yılında tamamlamasına rağmen (Albert Raporu) bu konuda öncelikle Konsey bünyesinde ortak bir tutum benimsenmesinin beklenecek olması sebebiyle bir karar alınamamıştır¹²⁹.

1994 yılında Avrupa Parlamentosu "Kililea Raporu" olarak bilinen "Avrupa Topluluğundaki Dil Azınlıklarına İlişkin Tavsiye Kararı" nı kabul etmiştir¹³⁰. 1981 ve 1983 Arfe Kararlarına atıfta bulunan kararda Avrupa Birliği'nin dilsel çeşitliliğin gerek Birliğin kültürel zenginliği için, gerekse barış ve demokrasinin devamı için vazgeçilmez olduğu ifade edilerek Birlik sınırları içinde konuşulan azınlık dillerinin Birlik düzeyinde oluşturulacak hukuki araçlarla korunması tavsiye edilmiştir¹³¹. Yine bu kararda 1992 tarihli Azınlık Dilleri Şartı'nın devletler tarafında imzalamaları ve onaylamaları yönünde çağrı yapılmakta, Az Kullanılan Diller İçin Avrupa Bürosu'nun (EBLUL) ulusal komitelere daha fazla mali yardım yapmalarını tavsiye etmiştir. Bu kararla AB dışındaki üçüncü ülkelerdeki azınlık haklarıyla ilgilenilmesi istenmiş, azınlık haklarının ihlalleri durumunda devletlerin bunu kınaması gerektiği ifade edilmiştir¹³².

Avrupa Parlamento'sunda azınlıklara yönelik bir başka rapor 20 Nisan 2005 tarihinde İngiliz Raportör Claude Moraes tarafından hazırlanan ve "Genişleyen Avrupa'da Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılık Yasağı Politikaları Üzerine Rapor" adını taşıyan çalışmadır, bu raporda Avrupa Birliği içerisinde görülen azınlık sorunlarının yeteri kadar Birlik gündeminde yer almadığı, azınlıkların korunmasının Kopenhag Siyasal Kriteri'nin bir parçası olmasına rağmen ne Topluluk politikasında azınlık haklarına yönelik bir standart ne de kimlerin azınlık

¹²⁹ Saraçlı, a.g.e., s.84; Duvan, a.g.m., s. 201.

¹³⁰ Saraçlı, a.g.e., s.84; Arısoy, a.g.e., s. 46.

¹³¹ Arısoy a.g.e., s.47.

¹³² "Resolution of the European Parliament on Linguistic and Cultural Minorities in the European Community", Official Journal of the European Communities, No. C 61, 1994. s. 110 (aktaran Arısoy a.g.e., s. 47.)

üyesi olduğuna dair bir topluluk anlayışının bulunmadığı belirtilmiştir¹³³. Ayrıca, bu raporda Çingenerin eğitim alanında ayrımcılıkla yüz yüze oldukları belirtilmiş, azınlıklara yönelik sorunlarla baş edebilmek konusunda Birliğe, Yapısal ve Bağlı Fonlardan, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'ndan, Avrupa Sosyal Fonu'ndan ve Eşit Topluluk Girişimi'nden sağlanacak maddi yardımla ayrıntılı ve geniş stratejinin izlenmesi öngörülmüştür¹³⁴.

Avrupa Parlamentosu'nun azınlıkları dolaylı olarak ilgilendiren tavsiye kararları da mevcuttur. Bunlar daha çok insan hakları, ayrımcılığın önlenmesi, yabancı düşmanlığına karşı alınmış tavsiye kararlarıdır. 1996 tarihli "Çoğulcu Medya Toplumunda Televizyon Üzerinden Kamu Hizmetinin Rolüne İlişkin Avrupa Parlamentosu Tavsiye Kararı"nda kamu hizmeti veren televizyon yayıncılarına bu alandaki istihdamda kadınlara ve etnik azınlıklara gerçek anlamda fırsat eşitliliği sağlanması yönünde çağrıda bulunulmuştur¹³⁵. Azınlıkları ilgilendiren başka bir karar "Avrupa Birliği'ndeki Cezaevlerinin Kötü Koşullarına İlişkin Tavsiye Kararı"dır. Bu kararda etnik ve dinsel azınlıklara mensup kişilerin özel muameleye tabi tutulmalarının gerekliliğinden bahsedilmiştir¹³⁶.

"1997 ve 1998'de Dünyada İnsan Hakları ve Avrupa Birliği'nin İnsan Hakları Politikasına İlişkin Tavsiye Kararı" 1999 yılında çıkarılan ve azınlıkları ilgilendiren iki karardan birincisidir ve bu kararda Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerindeki azınlık sorunlarına dikkat çekilmiştir ve kararda aşağıdaki tavsiyeler yer almıştır¹³⁷:

- Dini, ulusal ve etnik azınlıklarla dil azınlıklarına yönelik geniş ölçekli ayrımcılığın sona erdirilmesine ve etnik gruplar

¹³³ Saraçlı, a.g.e., s. 85.

¹³⁴ Saraçlı, a.g.e., s.85.

¹³⁵ "Resolution on the Role of Public Service Television in a Multi-media Society", Official Journal of the European Communities, No C 320, 1996, s.180 (Aktaran, Arısoy a.g.e., s.48)

¹³⁶ "Resolution on the Poor Conditions in Prisons in the European Union, Official Journal of the European Communities, No C 320, 1996, s.102 (Aktaran, Arısoy a.g.e., s.48)

¹³⁷ "Resolution on Human Rights in the World in 1997 and 1998 and European Union Human Rights Policy", Official Journal of the European Communities, No 98, 1999, s. 270 (Aktaran, Arısoy a.g.e., s.48)

arasındaki uyuşmazlıkların çözümlenmesine yönelik uluslar arası çabaların artırılması,

- Topluluk haklarının, özellikle de yerli halkların haklarının daha ileri düzeyde tanınması ve korunması,
- Azınlık haklarına ilişkin uluslararası izleme ve kontrol mekanizmalarının güçlendirilmesi.

1999 yılında kabul edilen ikinci tavsiye kararı “İrkçılık, Yabancı Düşmanlığı ve Anti-semitizm ile İrkçi Ayrımcılıkla Mücadelede İleri Adımlar Atılmasına İlişkin Tavsiye Kararı”dır¹³⁸. Parlamento’nun, kültürel, ırksal, ve etnik azınlıkların, siyasi ve sosyal karak alma mekanizmalarına katılımına büyük önem atfettiği ve Parlamento’nun Avrupa’nın kültürel çeşitliliğini temsil etmesi gerektiği ifade edilen kararda, göçmenlere ve dini azınlıklara yönelik ayrımcılıklamücadelenin, ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı yürütülecek herhangi bir kapsamlı politikanın, ayrılmaz parçası olduğu belirtilmektedir¹³⁹.

Bunların dışında spesifik olarak bazı azınlık grupların haklarının korunmasına dair Avrupa Parlamentosu’nu bir çok kararı bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak; “Çingenelere/Romanlara Yönelik Ayrımcılığa İlişkin Tavsiye Kararı”¹⁴⁰ (Resolution on Discrimination on Roma), “Arjantin’deki İnsan Haklarının ve Yerli Azınlıkların Durumuna İlişkin Tavsiye Kararı”, “Arnavutluk’taki Azınlıkların Siyasi Haklarına İlişkin Tavsiye Kararı”, “Romanya’da Azınlık Hakları ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı” gibi birçok kararları mevcuttur.

İncelediğimiz üzere Avrupa Parlamentosu azınlıkların korunması alanında hassasiyet göstermektedir. Azınlık dillerinin, kültürlerinin günümüzde her alanda

¹³⁸ “Resolution on Racism, Xenophobia, and Anti-semitism and on Furthet Steps To Combat Racial Discrimination”, Official Journal of the European Communities, No. C 98, 1999, s. 448 (Aktaran Arısoy a.g.e., s. 49)

¹³⁹ Duvan, a.g.m., s. 203.

¹⁴⁰ Bu kararla Parlamento Roman kültürünü tanıdığını ve onların yaşadıkları toplumlara entegre olmaları gerektiğini tavsiye etmiştir.

temsil etme haklarının mevcut olduğu Avrupa Parlamentosu tarafından vurgulanmakta ve bu konularda kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir.

2.3 Avrupa Komisyonu ve Azınlıklar

Komisyon Avrupa Birliği üyesi devletlerce atanan üyelere oluşan Avrupa Birliği'nin yürütme organıdır. Komisyon üyelerinin görevlerini yerine getirirken AB çıkarlarını göz önüne almaları ve kendi ulusal hükümetlerinden bağımsız olarak davranmaları gerekmektedir. Avrupa Komisyonu bünyesinde azınlıklara ilişkin yürütülen faaliyetler Avrupa Parlamentosu ve Konseyle paralellik göstermektedir. Avrupa Komisyonu Birlik içerisinde bölgesel ve azınlık dillerinin korunması alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkan bir kurumdur¹⁴¹.

Komisyon bünyesinde Avrupa Parlamentosu kararları doğrultusunda yürütülen bu faaliyetler, bölgesel dillerin ve azınlık dillerinin korunmasına yönelik projelerin mali olarak desteklenmesiyle başlamıştır¹⁴². Avrupa Komisyonu bu çerçevede genel olarak özerk kuruluşlarla işbirliği içindedir ve bu kuruluşlara ciddi mali destekler yapmaktadır¹⁴³. Komisyonun bu alandaki ilk faaliyeti, 1982 yılında “Avrupa Seyrek Kullanılan Diller Bürosu”nun (European Bureau for Lesser Used Languages – EBLUL) kuruluşuna öncülük etmek olmuştur¹⁴⁴. Merkezi İrlanda'nın başkenti Dublin'de bulunan EBLUL, Belçika ve İrlanda hukukuna göre kurulmuş uluslararası bağımsız bir sivil toplum kuruluşudur¹⁴⁵. EBLUL bünyesinde yürütülen faaliyetler aşağıdakileri kapsamaktadır¹⁴⁶:

- düzenli olarak tematik enformasyon sağlayan, kamuya açık özel bir bilgilendirme merkezini idare etmek,

¹⁴¹ Elif Özarman, “Avrupa’da Dil Hakları: Genel Bir Çerçeve”, Çev. Burcu Toksabay, http://www.hyd.org.tr/tr/rapor.asp?rapor_id=14, Aralık 2003, (15.01.2009); Saraçlı a.g.e., s. 75.

¹⁴² Arısoy, a.g.e., s. 54.

¹⁴³ Saraçlı, a.g.e., s. 75-76.

¹⁴⁴ Toggenburg, Gabriel, “A Rugh Orientation Through a Delicate Relationship: The European Union’s Endeavours for (its) Minorities” European Integration online Papers (EIoP), vol. 4 (2000) No 16, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-016a.htm>; Arısoy a.g.e., s. 54.

¹⁴⁵ The European Bureau for Lesser Used Languages”, <http://www.eblul.org>, (02/02/2009).

¹⁴⁶ y.a.g.e.; Arısoy a.g.e., s. 55.

- bölgesel diller ve azınlık dillerini konuşan toplulukların ilgisini çekebilecek konuların yayınlandığı bir basın ajansını yürütmek,
- AB’de konuşulan bölgesel diller ve azınlık dillerine ilişkin kitaplar, broşürler ve çeşitli dokümanlar yayınlamak,
- bölgesel dil veya azınlık dili konuşan toplulukların temsilcileri tarafından gerçekleştirilen çalışma ziyaretlerini koordine etmek ve bu toplulukların birbirleriyle temasını sağlayan, Avrupa çapında uygulanacak projeler tasarlamak,
- konuya ilişkin çalışmalara yönelik olarak fon ve teknik destek sağlamak.

Temel kuruluş amacı AB düzeyinde bölgesel diller ve azınlık dilleri yararına yapılacak çalışmaları ve bu konudaki politikaları teşvik etmektir¹⁴⁷. Avrupa Konseyi ile işbirliği içinde çalışmakta, ayrıca Avrupa Konseyi, UNESCO ve BM’de gözlemci statüsüne sahiptir ve bu faaliyetlerin çoğu Avrupa Komisyonu aracılığıyla AB bütçesinden karşılanmaktadır.

Bölgesel diller ve azınlık dilleriyle ilgili olup da Komisyonu kuruluş aşamasında aktif rol alarak doğrudan destekte bulunduğu diğer bir inisiyatif de MERCATOR programıdır¹⁴⁸. Üç araştırma kuruluşunun katılımıyla işleyen bir dokümantasyon ve enformasyon ağıdır¹⁴⁹. Her biri belli bir tematik alanda faaliyet gösteren bu kuruluşlar ve temel etkinlikleri şunlardır¹⁵⁰:

- Hollanda’da bulunan Ljourwert Fryske (Friz dili ve kültürü) Akademisi; bu kurumda, bölgesel diller ve azınlık dillerinin her düzeydeki eğitime ilişkin boyutları üzerinde çalışmaktadır, bu amaçlı “Mercator-Education” programı bu kurum bünyesinde yürürlüğe konmuştur.

¹⁴⁷ Arisoy a.g.e., s. 54.

¹⁴⁸ Arisoy a.g.e., s. 55.

¹⁴⁹ “The Mercator Network”, <http://www.mercator-central.org/>, (02.02.2009).

¹⁵⁰ y.a.g.e., Arisoy a.g.e., s. 55.

- İspanya'nın Barselona şehrindeki Uluslararası Escarre Etnik Azınlıklar ve Uluslar Araştırma Merkezi (CIEMEN); bu kurum bünyesinde bölgesel diller ve azınlık dilleriyle ilgili ulusal mevzuatlar incelenmektedir ve bu amaçla Mercator-Legislation adlı bir program oluşturulmuştur.
- Galler'in Aberystwyth şehrindeki Wales Üniversitesi; burada da Mercator-Media adlı bir program çerçevesinde bölgesel diller ve azınlık dillerinin basın ve medyada kullanımına ilişkin çalışmalar yapılmaktadır.

1994 yılına kadar faaliyetleri EBLUL tarafından koordine edilen program, daha sonra tamamen komisyonun koordinasyonu altına girmiştir¹⁵¹.

Avrupa Komisyonu bünyesinde azınlıkları ilgilendirecek bir çalışma da, etnik azınlıkların iş yaşamına daha etkin biçimde entegrasyonunu amaçlayan “Etnik Azınlık İş Ağı”nın (EMNET – Ethnic Minority Business Network) oluşturulmasıdır. EMNET'in başlıca amacı, etnik azınlık mensuplarının kurdukları işlerin Birlik çapında yaygınlaşmasını sağlamak ve etnik azınlıklara mensup girişimcilere karşılaştıkları güçlüklerin ve hukuki engelleri üstesinden gelmelerinde yardımcı olmaktır¹⁵². EMNET bünyesindeki çalışmalarda, göçmenlerinde dahil olduğu azınlıklara mensup kişilerin kurdukları iş örgütleri, finans sektörü temsilcileri ile ulusal ve yerel makamlar muhatap alınmaktadır ve böylelikle etnik azınlıkların iş hayatlarında yaşadıkları sorunları AB'de gündeme getirilmesi ve çözüm bulunması amaçlanmaktadır¹⁵³.

Avrupa Komisyonu bünyesinde azınlıklarla ilgili olarak yapılan bir diğer çalışma da Komisyon ihalesi sonucu üç araştırma grubu tarafından bir proje sonucu

¹⁵¹ Toggenburg, a.g.e., s. 10.

¹⁵² Arisoy a.g.e. s. 58.

¹⁵³ “EMNET”, <http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/craft/craft-minorities/minoritiesembnet.pdf>, (15.12.2008).

ortaya çıkan EUROMOSAIC raporudur¹⁵⁴. Projeye katılan araştırma kuruluşları şunlardır¹⁵⁵:

- Barselona’da bulunan Katalan Sosyo-linguistik Enstitüsü.
- Brüksel’de bulunan Çok Dillilik Araştırma Merkezi.
- Galler’in Bangor şehrinde Galler Araştırma Merkez.

Hazırladıkları raporda dilin çeşitlilik kavramının ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmış, dilsel çeşitliliğin bir zenginlik olarak Birliğin gelişiminde önemli bir rol oynayacağı belirtilmiştir¹⁵⁶.

Avrupa Komisyonunun genişleme çerçevesinde azınlıklar konusuna ilişkin olarak yürüttüğü faaliyetlerin bir kısmı da Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini kapsamakta olan PHARE Programı kapsamında yer almaktadır¹⁵⁷. Bu kapsamda “Orta Avrupa Ülkelerindeki Azınlıklar” başlıklı bir program oluşturulmuş ve bu kapsamda “azınlıklar ve medya”, “azınlıklar ve eğitim”, “azınlıklar ve karar alma süreçlerine katılım” başlıklı seminerler düzenlenmiştir¹⁵⁸. Yukarıdakilerin dışında Komisyonun azınlıkla ilgili dolaylı başka faaliyetleri de olmuştur. Örnek olarak 1997 yılında Vyana’da kurulan “Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi” (EUMC) bağımsız bir kuruluş olarak kurulmuştur.

Avrupa Birliği Komisyonu özerk kuruluşlarla yaptığı bu çalışmaların dışında, yine bölgesel diller ve azınlık dilleri üzerine yoğunlaşacak şekilde, kendi bünyesinde de konuya ilişkin raporlar hazırlamaktadır¹⁵⁹. Bunlara örnek olarak 1984 yılında “Avrupa Topluluğunda Seyrek Kullanılan Dillere İlişkin Rapor”, 1990 yılında Yunanistan, İspanya ve Portekiz’deki dil azınlıklarına ilişkin yayınlanan çalışma ve 1997 tarihli “Gündem 2000 Raporu” en önemlileridir. AB komisyonu tarafında hazırlanan “Gündem 2000 Raporu” da azınlıkları ve aday ülkeleri

¹⁵⁴ Arısoy a.g.e., s. 56.

¹⁵⁵ “EUROMOSIAC” <http://www.uoc.es/ueromosaic/web/homean/index1.html> (12.09.2008).

¹⁵⁶ Arısoy a.g.e., s. 57.

¹⁵⁷ y.a.g.e., s.61.

¹⁵⁸ Toggenburg, a.g.e., s. 12.

¹⁵⁹ Saraçlı a.g.e., s. 76.

ilgilendirmektedir. Buna göre aday ülkeler, azınlıkların parlamentoda ve yerel yönetimlerde temsil edilmelerini, ilk ve orta öğretimlerde kendi dillerinde eğitim görmelerini, her türlü yayını kendi dillerinde yapabilmelerini ve idari ve yargıda kendi dillerini kullanabilmelerini sağlamakla yükümlüdürler¹⁶⁰. Bunlardan başka raporun azınlıklar konusunda Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni referans almış olması da AB organları ile diğer uluslararası örgütler arasında konusunda yaşanan fikri etkileşimi ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır¹⁶¹.

Komisyounun azınlıklarla ilgili yayınladığı diğerk bir belge “Bölgesel Dil ve Kültürlerle Azınlık Dil ve Kültürlerini Teşvik Etmeye ve Korumaya İlişkin Tedbirlere Avrupa Komisyonu'nun Desteği” raporudur. Bu raporda da dil konusu ön plandadır. Bu raporda AB'deki resmi diller dışında kullanılan 40'dan fazla dilin AB vatandaşlarının paylaştığı kültürel mirasın bir parçası olduğu belirtilerek, bazıları 50 yıl içinde kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu belirtilmiş ve bu dillerin korunması ve geliştirilmesinde Birliğin oynayabileceği rol üzerinde durulmuştur¹⁶².

Avrupa Birliği Komisyonu bölgesel diller ve azınlık dillerine yönelik bu çalışmaları dışında maddi konuda da destekte bulunmaktadır. Komisyonun bu amaçla ayırdığı 1999 yılında toplam para miktarı 2.250.000 Euro'dur¹⁶³.

Şimdiye kadar Avrupa Birliği Komisyonu'nun daha çok Birlik içindeki ve daha çok özerk kuruluşlarla yaptığı faaliyetleri ele alınmıştır. Avrupa Birliği Komisyonu'nun azınlıklarla ilgili en önemli faaliyetleri Birlik dışındaki ülkelere yönelik yaptığı faaliyetlerdir. Özellikle AB genişleme sürecinde aday ülkelere yönelik her sene yayınlanan “İlerleme Raporları” azınlıklar açısından önemli bulunmaktadır. Bu durumun önemli sebebi, özellikle demokratikleşme sürecindeki Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerindeki azınlık sorunlarının Birliğe girişleri

¹⁶⁰ Duvan, a.g.m., s. 199.

¹⁶¹ Saraçlı a.g.e., s. 77.

¹⁶² Kurubaş a.g.e., s. 133.

¹⁶³ Saraçlı a.g.e., s. 78.

durumunda Avrupa Birliği içindeki mevcut istikrara zarar vereceği endişesidir¹⁶⁴. Bu sebeple azınlıklara yönelik çalışmalar birlik içinde dilsel çeşitlilik üzerine yapılmışsa da üçüncü ülkelere yönelik azınlık sorununun hukuki ve siyasi boyutları da ele alınmaktadır. 1993 yılı Kopenhag’da toplanan Avrupa Birliği Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi sonuç kararlarında Birliğe katılacak ülkelere yönelik olarak getirilen kriterler olmuştur. “Kopenhag Kriterleri” adlandırılan bu kriterler aşığıdaki gibidir:

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının gerçekleştirilmesi,
- İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması,
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması.

Bu kriterler tam üyelik sürecinde Topluluk Müktesabati’na ilave olarak Müktesabati’n bir parçası halini almıştır. Görüldüğü gibi Avrupa Birliği azınlıklar konusunda dış ülkelere yönelik ilişkilerde daha çok yer almaktadır. Bu da çifte standartlar tartışmasını ön plana çıkarmaktadır. İlerleme Raporlarında “siyasi kriterler” başlağı altında, aday ülke hükümetlerinin sivil ve siyasi alanda tanıdıkları özgürlükler, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile azınlık hakları mercek altına alınmakta ve incelenmektedir¹⁶⁵.

Komisyon ayrıca Avrupa Birliği’ne aday ülkelerle imzaladığı bazı “Ortaklık Anlaşmalarına” da azınlıklarla ilgili hükümler koydurmakta ve bu yolla azınlıkların

¹⁶⁴ Arısoy a.g.e., s. 59.

¹⁶⁵ Saral Emre, “Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri ve İnsan Hakları”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, S. 3, Aralık 2005, s. 91.

korunmasını amaçlamaktadır¹⁶⁶. Örnek olarak Estonya, Letonya, Litvanya ile imzalanan Ortaklık Anlaşmasında azınlıklarla ilgili hükümler yer almaktadır.

Özet olarak Avrupa Birliği Komisyonu çerçevesinde yapılan çalışmaları iki boyutlu olarak ele alabiliriz. Bunların ilki Birlik içindeki faaliyetleri, ikincisi Birlik dışındaki faaliyetleri. Birlik içindeki faaliyetleri bağımsız ve özerk kuruluşlarla daha çok dilsel çeşitlilik konularını kapsasa da, Birlik dışındaki faaliyetleri özellikle tam üyeliğe aday ülkelerin üyelik sürecinde azınlıklarla ilgili hukuki ve siyasi haklarının korunması esas prensiptir.

2.4 Avrupa Birliği Konseyi ve Azınlıklar

Avrupa Birliği'ne üye devletlerin, üye devletleri taahhüt altına sokma yetkisine sahip bakan seviyesindeki birer temsilcilerinden oluşan ve Avrupa Birliği'nde hem yasama hem de yürütme erkinin kullanılmasında son derece önemli role sahip olan Avrupa Birliği Konseyi¹⁶⁷, insan haklarının ve bu çerçevede de azınlık haklarının korunması konusunda Avrupa Birliği içerisinde ciddi çalışmalar yürütmektedir¹⁶⁸. AB Konseyinin aldığı kararlarda da azınlıklar konusuna aday ülkeler olmak üzere çoğunlukla 3. ülkeler bağlamında değinilmekte, Birliğin içişleri söz konusu olduğunda da bu konu yine istihdam ve sosyal alanda ayrımcılıkla mücadele kapsamında ele alınmaktadır¹⁶⁹. 18 Şubat 2002 tarihli “Üye Ülkelerin 2002 Yılı İstihdam Politikalarına İlişkin Ana Hatlar Hakkında Konsey Kararı’nda istihdam yoluyla ayrımcılık ve sosyal dışlanmayla mücadele başlığı altındaki 7. maddesinde üye devletlerin yükümlülükleri şöyledir¹⁷⁰:

- Gerek işgücü piyasasına, gerekse eğitim imkanlarına erişimde her türlü ayrımcılığı saptamak ve bununla mücadele etmek,

¹⁶⁶ Saraçlı a.g.e., s. 79.

¹⁶⁷ Tezcan Ercüment, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2001, s. 57.

¹⁶⁸ Saraçlı a.g.e., s. 70.

¹⁶⁹ Arısoy a.g.e., s. 67.

¹⁷⁰ “Council Decision of 18 February 2002 on Guidelines for Member States’ Employment Policies for year 2002”, Official Journal of the European Communities, No. L 60, 01.03.2002, s.66; Arısoy a.g.e., s. 67.

- Marjinalleşmeyi ve sosyal dışlanmayı önlemek üzere sosyal durumları risk ya da dezavantajlar içeren grup ve kişilerin işgücü piyasasına entegre olmalarını teşvik edici yollar geliştirmek, bu amaçla etkin ve önleyici politika tedbirleri almak,
- Bedensel özürülülerin, etnik azınlıkların ve göçmen işçilerin işgücü piyasasına entegrasyon sürecindeki ihtiyaçlarını giderici tedbirler almak ve bu amaca yönelik ulusal hedefler belirlemek.

Konsey bünyesinde azınlıkları ilgilendiren 29 Haziran 2000 tarihli “İrksal veya Etnik Kökenlerine Bakılmaksızın Kişiler Arasında Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasını Sağlayan Konsey Yönergesi” ve 27 Kasım 2000 tarihli “İstihdam ve İş Alanında Genel Çerçeve Kuran Konsey Yönergesi” mevcuttur.

Avrupa Birliği Konseyi tarafından 1987 yılında kurulan ve yine Konsey tarafından 2003 yılında alınan bir kararla çalışma alanı AB'nin dış ilişkilerindeki tüm insan hakları sorunları olarak genişletilen “İnsan Hakları Çalışma Grubu”, bu anlamda insan hakları konusunda Konsey'in yaptığı önemli çalışmaların sonuçlarından ilki olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷¹. Avrupa Birliği Konseyi yıllık yayınladığı İnsan Hakları Yıllık Raporları'nda genel olarak bir yıllık periyot içerisinde Birlik içerisinde ve dışında insan hakları ile ilgili olarak yaşanan gelişmeleri, ayrıca çocuk, kadın ve azınlık hakları konularını kapsamaktadır.

2.5 Bazı Üye Devletlerdeki Azınlıklar

1 Ocak 2007'de Romanya ve Bulgaristan'ın Birliğe katılımıyla altıncı genişleme sürecini geçiren AB ülkelerinin sayısı 27'ye ulaşmıştır. Bu ülkelerin hepsinin ortak bir azınlık anlayışı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun başlıca sebebi, farklı tarihi gelişim nedeniyle devletlerde çeşitli azınlık grupları oluşmuş her azınlık grubu için farklı düzenlemelerin yapılması gerekmiştir. Ülkeler azınlıkları kendi ulus-devletlerine ve bu devletlerin bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak görmeleri de azınlıklar konusunda yapılan çalışmaları sınırlı kılmıştır. Bu

¹⁷¹ Saraçlı a.g.e., s. 70.

nedenle bu başlık altında farklı AB ülkelerindeki hukuki mevzuatı ve AB'ye üyelik sürecinde ülkelerin azınlıklar konusundaki sıkıntıları, hukuki ve sosyal alanda yapmış olduğu düzenlemeleri daha iyi anlamak için birkaç ülkedeki azınlıkların durumlarını inceleyeceğiz. Birliğin azınlık hakları rejiminin, özellikle genişleme sürecinin eski Doğu Bloku ülkelerini de kapsayacak bir içeriğe kavuşturulmasıyla birlikte gelişimini hızlandırdığı söylenebilir¹⁷². Bu bölümde AB'nin önemli büyük ülkelerindeki azınlıkların durumu, ayrıca bazı eski Doğu Bloku'ndaki azınlıkların durumu incelenmiştir. Ayrıca, azınlıklar konusunun gündemde olduğu bazı ülkeler incelenmiştir.

2.5.1 Fransa ve Azınlıklar

Birliğin iç mevzuatı yanında, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde imzalanmış azınlıkları korumaya yönelik uluslararası antlaşmalar da AB'nin azınlık hakları rejimi kapsamında kabul edilmektedir. Günümüzde üye ülkeler arasında, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olmayı kabul etmeyen tek ülke Fransa'dır¹⁷³.

60 milyona yaklaşan nüfusun 7 milyonluk kısmı Fransızca dışında bir dil kullanan Fransa'da göçmen işçilerle birlikte azınlık niteliğine sahip birçok grup bulunmasına rağmen, devletçe resmi olarak tanınmış azınlık bulunmamaktadır¹⁷⁴. Daha öncede belirttiğimiz gibi, Fransız devriminden beri “özgürlük”, “kardeşlik” ve “eşitlilik” ilkeleri çerçevesinde gelişen Fransız devlet geleneği negatif korumaya dayanmakta, belirli gruplara ilave haklar ve ayrıcalıklar verilmesine izin verilmemektedir¹⁷⁵.

Fransa “Avrupa Azınlık ve Bölgesel Dilleri Şartı”nı imzalamış fakat onaylamamıştır. Bu konuda 1999 yılında yayınladığı bir bildirmede Şartı ancak bazı yorumlar getirerek onaylayacağını duyurmuş, örneğin Şart'ın amacını azınlıkların tanınması ve korunması değil, sadece Avrupa dil mirasının geliştirilmesi olarak

¹⁷² Duvan, Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği'nde Azınlık Hakları ve Fransa'nın Yaklaşımı”, 2005, ASAM, <http://asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=2&ID=419> (04.02.09), s. 1.

¹⁷³ y.a.g.m., s. 1.

¹⁷⁴ Saraçlı a.g.e., s. 100.

¹⁷⁵ Arısoy a.g.e., s. 78.

olarak gördüğünü, Fransa'nın yurttaşları arasında etnik, dilsel ve ırksal açıdan hiçbir ayrı muamele yapamayacağını ve Fransa'nın sadece Fransız halkını tanıdığını söylemiş ve birçok maddeyi de bu çerçevede yorumlamıştır¹⁷⁶. BM MSHS'nin 27. maddesinin kendisine uygulanamayacağını belirten Fransa, bu konuda Birleşmiş Milletler'e yaptığı bildirimde "Fransa halkının, etnik özelliklere dayanan hiçbir ayrımı kabul etmeyeceğini ve dolayısıyla her türlü azınlık kavramını reddedeceğini" belirtmiştir¹⁷⁷.

Avrupa Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren "İrkçilik ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele için Avrupa Komisyonu" (ECRI) tarafından 15 Şubat 2005 tarihinde yayınlanan raporda, Fransa, azınlık kavramını yasal olarak kabul etmemesi nedeniyle eleştirilmektedir¹⁷⁸. ECRI Raporunda Fransa'nın azınlıkların haklarını koruması talep edilerek "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi" ve "Avrupa Azınlık ve Bölgesel Diller Şartı"nın onaylanması istenmekte, ayrıca Fransa'nın Birleşmiş Milletler "Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"nin azınlıklara ilişkin 27. maddesine koyduğu çekinceyi geri çekmesi çağrısında bulunmaktadır. Raporda ayrıca, Müslümanların ırkçı söylem ve eylemlere maruz kaldığı, göçmen ve yabancı kökenlilerin özellikle iş dünyasında ve konut edinmede ayrımcılıkla karşılaştığı vurgulanmıştır ve bu bağlamda okullarda başörtüsü dahil olmak üzere her türlü dini sembolün kullanılmasına getirilen yasak da eleştiri konusu yapılmıştır¹⁷⁹. Fransa'nın rapora verdiği karşılık ise, azınlık kavramının Fransız hukukuna yabancı olduğu ve söz konusu Antlaşmaları imzalamak ve onaylamak gibi bir niyeti bulunmadığı yönünde olmuştur. Fransa, rapora ilişkin olarak yaptığı açıklamada ülkenin bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyet olduğu, etnik köken, ırk ve din ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşların yasalar önünde eşit olduğu iddiasında bulunmuştur, Fransa ayrıca taraf olduğu, ayrımcılığı yasaklayıcı uluslararası antlaşmalara gönderme yaparak, Çerçeve Sözleşme ve Azınlık ve Bölge Dilleri Şartı'nı kısa vadede onaylamayacağını bildirmektedir¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Duvan, 2004, a.g.m., s. 222; Saraçlı a.g.e., s. 103.

¹⁷⁷ Saraçlı a.g.e., s. 103.

¹⁷⁸ y.a.g.m., s. 2.

¹⁷⁹ http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/France/France_CBC_3.asp (04.02.09); Duvan, 2005, s. 2.

¹⁸⁰ http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/France/France_CBC_3.asp (04.02.09); Duvan, 2005, s. 2.

Toplam 25 dilin konuşulduğu Fransa’da yaklaşık 7 milyon insan Fransızca dışında bir dil kullanmaktadır. Ülkede, Bröton Dil Grubu, Korsika Dil Grubu, Bask Dil Grubu, Alsas Dil Grubu, Oksitan Dil Grubu, Katalan Dil Grubu, Lüksemburg Dil Grubu gibi çeşitli dil grupları mevcuttur. Ayrıca ülkede yurttaş olmayan 2.5 milyon Müslüman yaşamaktadır. Ülkede Fransızca dışında bazı sınırlı sayıda dillerin öğrenimi mevcuttur. Fransa tarihinde Korsika bölgesinin özel bir yeri vardır. Korsika Napolyon Bonaparte’nin doğum yeridir ve 1793’ten beri Fransa’nın bir parçasıdır. Ada’nın statüsüne bağlı çeşitli yasalar getirilmiştir. Korsika’da bugün, seçimle oluşturulan yerel meclisin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma konularında iş yapma yetkisi olup, bu yetkiyi meclis adına yedi kişilik icra konseyi kullanmaktadır, Korsika dilinde okul bulunmamaktadır ama Carte şehrinde Korsikaca eğitim veren Korsika Üniversitesi bulunmakta ve birkaç radyo, gazete ve televizyonda da Korsika dilinde yayın yapılmaktadır¹⁸¹.

Özetlemek gerekirse, Fransa azınlıklara yönelik genel olarak “negatif haklar” politikasını yürütmektedir. Dil azınlık gruplarını da azınlık olarak değil de “dil grupları” olarak nitelendirilmektedir. Avrupa Birliği’nin şekillendirmeye çalıştığı Avrupa azınlıklar rejimini ülkesinde uygulamaya yanaşmamaktadır¹⁸².

2.5.2 Almanya ve Azınlıklar

Nüfusu 80 milyon civarında olan Almanya’da vatandaş olmayan 7.5 milyon yabancı dışında Alman vatandaşı olan yerli azınlık grupları da vardır. Danimarkalı, Frizyalı, Sorb, Alman Sinti ve Roma ve Yahudi din azınlığı bulunmaktadır. Ülkede 21 farklı dil kullanılmakta din ve mezhep bakımından da ciddi düzeyde çeşitlilik arz etmektedir¹⁸³. Buna göre Almanya’nın nüfusunun % 43’ü Katolik, % 41.5’i Reformcu Lutherci, % 3’ü Müslüman, yaklaşık % 13’lük bir kısmı da diğer din ve mezheplerin mensuplarından meydana gelmektedir¹⁸⁴.

II Dünya Savaşı sonunda liberal bir ruhla yazılan Federal Alman Anayasası’nda doğrudan azınlıklara ilişki bir hüküm bulunmamakta, bu konuyla

¹⁸¹ İnel Ahmet, “Korsika Sorununda Yeni Aşama”, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=1450, 04.08.2002., (02.03.2009); Saraçlı a.g.e., s. 107.

¹⁸² Saraçlı a.g.e., s. 104.

¹⁸³ Arısoy a.g.e., s. 74.

¹⁸⁴ Kurubaş a.g.e., s. 136; Arısoy a.g.e., s. 74.

dolaylı olarak ilişkili hükümler, hukuk önünde eşitlik ve ayrımcılık yasağı çerçevesinde yer almaktadır¹⁸⁵. Buna göre Almanya Anayasasının 3. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır¹⁸⁶ :

“Hiç kimseye, cinsiyeti, ırkı, kökeni, dili, memleketi, inancı, dini veya siyasi görüşlerinden dolayı diğerlerinden daha kötü veya daha iyi muamele yapılamaz. Kimse bedensel özründen dolayı kötü muameleyle tutulamaz.”

“Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”ni imzalamış ve yürürlüğü koymuş bulunan Almanya, ülkesindeki korunması gereken azınlıkların anayasal güvence altına almış, ayrıca Çerçeve Sözleşme’de belirtilen önlemleri alıp, yasal düzenlemeleri de önemli oranda gerçekleştirmiş¹⁸⁷. Ancak Almanya Çerçeve Sözleşmeyi imzalarken Sözleşmenin ulusal azınlık kavramının tanımına yer vermediğine dikkati çekerek, ülkesinde yaşayan ulusal azınlıkları kendisinin belirleyeceğini açıklamış ve Alman vatandaşlığını ulusal olmanın bir ön şartı olarak görmüştür¹⁸⁸. “Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı” çerçevesinde Danimarkaca’yı, Yukarı Sorb ve Aşağı Sorb dillerini, Kuzey Frizian ve Sater Frizian dillerini ve Romani dilini azınlık dilleri olarak kabul etmiştir¹⁸⁹.

2004 yılında “İrkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele için Avrupa Komisyonu” (ECRI) tarafından yayınlanan raporda yabancıların vatandaşlık alma konularında sıkıntı çektiği, 11 Eylül olaylarından sonra Müslümanlara karşı hoşgörüsüzlüğün arttığı, ayrıca aşırı sağcı eylemlerin ve şiddetin arttığı belirtilerek bu konuda Almanya hükümetinin gerekli tedbirleri alması tavsiye edilmiştir.

2.5.3. İngiltere ve Azınlıklar

Dilsel ve kültürel çeşitliliğin bölgesel düzeyde hukuki ve idari olarak tanındığı İngiltere’de azınlık kavramının boyutu ve kapsamı çok açık değildir¹⁹⁰. 12 farklı dilin kullanıldığı ve bir milyon civarında göçmenin barındığı 58 milyonluk

¹⁸⁵ Arısoy a.g.e., s. 74.

¹⁸⁶ “Almanya Anayasası” madde 5, <http://www.psr.keele.ac.uk/docs/german.htm> (27.06.2009); (Aktaran Arısoy a.g.e., s. 74).

¹⁸⁷ Duvan, 2004, a.g.m, s. 220.

¹⁸⁸ y.a.g.m., s. 220; Arısoy a.g.e., s. 75.

¹⁸⁹ Kurubaş a.g.m.; Duvan 2004, a.g.m., s. 220.

¹⁹⁰ Arısoy, a.g.e.s, 84.

İngiltere’de (Büyük Britanya) Fransızlar (340 bin), İrlandalılar (740 bin), İskoçlar (5.66 milyon), Galliler (2.9 milyon) ve Romanlar (90 bin) bulunmaktadır¹⁹¹. Ayrıca Kuzey İrlanda’da katolik İrlandalılarla protestan İngilizler arasında, terör boyutu da olan ciddi dinsel ve etnik temelli azınlık sorunu da yaşanmaktadır¹⁹². Ayrıca, İngiltere’de çoğunluğu güneydoğu Asyalı olmak üzere 3 milyon civarında müslüman yaşamaktadır¹⁹³.

1700’lü yıllardan beri İngiltere’nin ayrılmaz parçaları gibi görünen bu bölgeleri kapsayan “Birleşik Krallık”, İrlanda’nın 1922 yılındaki bağımsızlığının ardından dahi uzun süre bir “homojen bir bütün” olarak algılandı¹⁹⁴ ancak 1976’lı yıllardan sonra bu durum değişmeye başladı ve İskoçya ve Galler’den daha fazla özerkliğe yönelik talepler gelmeye başladı¹⁹⁵. Bu gelişmeler sonucunda 1968 yılında kraliçe tarafından yapılan bir açıklamada “Birleşik Krallığı oluşturan birkaç ülke, ulus ve bölge” arasındaki resmi ilişkilerde yapısal değişiklikler getirecek bir anayasa hazırlamak üzere bir komisyonun kurulduğu belirtiliyordu¹⁹⁶. 1990 yılların sonunda İşçi partisinin inisiyatifi ile Westminster’in yetkilerinin bazıları yerel parlamentolara verildi¹⁹⁷.

İngiltere Çerçeve Sözleşme’yi onaylamış, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartını ise imzalamıştır. İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’nın aynı zamanda birer siyasi ve idari bütün olmaları sebebiyle bazen onların “azınlık” olup olmamaları pek dikkate alınmamaktadır. Dolayısıyla, bunlar birer azınlık olarak değil, ulusal grup olarak algılanmaktadır¹⁹⁸. Ülkede Galler dili İngilizce’yle eşit statüdedir ve İskoç dili korunmaktadır, ayrıca eğitim alanında bu dillere geniş haklar tanınmıştır. Ayrıca, Toplumsal Birlik ve Bütünlük Komisyonu İngiltere’deki

¹⁹¹ Duvan, 2004, a.g.m., s. 223; Krubaş a.g.e., s.

¹⁹² Sedat Laçiner, “İngiltere, Terör Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları”, **Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi, Ankara Çalışmaları Dizisi**, no:6, Ankara 2001, s. 22; Duvan y.a.g.e., s. 223.

¹⁹³ y.a.g.e, s. 22.

¹⁹⁴ Walker Conner, “The Political Significance of Ethnonationalism Within Western Europe”, in Abdul Said, Luiz R Simons, **“Ethnicity in an International Context”**, New Jersey: Transaction Books, 1976, s. 115; Arısoy a.g.e., s. 86.

¹⁹⁵ Arısoy, a.g.e., s. 86.

¹⁹⁶ Conner a.g.e., s. 116-117, Arısoy a.g.e., s. 87.

¹⁹⁷ Arısoy a.g.e., s. 87.

¹⁹⁸ Duvan, 2004, a.g.e., s. 223.

etnik ve dini azınlıkların sorunlarıyla ilgilenmektedir¹⁹⁹. Kuzey İrlanda'daki IRA terörü nedeniyle hala protestanlar ve katolikler arasında barış sağlanamamıştır.

2.5.4 İspanya ve Azınlıklar

Günümüzde yaklaşık kırk dört milyon insanı barındıran İspanya, tarih boyunca farklı krallıkların ve etnik grupların bulunduğu bir yer olmuştur²⁰⁰. İspanya tarih boyunca bölgeselciliğin güçlü olduğu bir ülke olmuştur²⁰¹. İspanya'da hakim etnik unsuru oluşturan Kastilyalılar'ın yanı sıra Galiçyalılar, Katalanlar ve Basklar diğer önemli etnik gruplar olmakla birlikte Pireneler'de yaşayan Okitanlar ve İspanya'nın Fas kıyılarındaki toprakları Ceuta ve Melilla'da yaşayan Araplar da bu karmaşık etnik mozaik'in bir parçasını oluşturmaktadır²⁰².

İspanya uzun bir dönem (1935-1975) diktatörlükle yönetilmiş ve bu dönem içinde ülkedeki azınlık unsurlarının üzerinde katı bir baskı politikası izlenmiştir²⁰³. 1978 yılında kabul edilen İspanyol Anayasası'nın 2. maddesi ile "bölgeler sistemi" kurularak ülkedeki farklılıklara resmi bir statü kazandırılmıştır²⁰⁴. Bugün İspanya'da on yedi özerk bölge bulunmakta olup, bunların her birinin yerel meclisleri tarafından hazırlanmış ve o toplulukların anayasası sayılabilecek nitelikte ayrı birer özerklik statüleri vardır²⁰⁵. İspanya'nın isminde "federal"lik olmamasına karşın 1978 "bölgeler sistemi" ile İspanya pek çok federal nitelik kazanmıştır²⁰⁶. Bugün İspanya'nın Katalonya, Bask ve Galiçya özerk bölgelerinde anadilde eğitim ve yayın yapılabilen ve ayrıca diğer tüm özerk bölgelerde de İspanyol vatandaşlarının radyo-tv yayınlarında anadillerini kullanmalarına izin verilmektedir²⁰⁷. Ayrıca özerk bölgelerin özel bayrak ve amblemlerin tanınacağı ve

¹⁹⁹ <http://www.abhaber.com/haber.php?id=12980>, (01.06.2009).

²⁰⁰ Saraçlı a.g.e., s. 92.

²⁰¹ Kalaycı Hüseyin, "Federalleşen İspanya'da Bitmeyen Milliyetçi Talepler: Katalanlar", Stratejik Analiz, ASAM, Aralık 2005, s. 55 <http://www.asam.org.tr/temp/temp40.pdf> (02.03.2009).

²⁰² Özen, Çınar, "Ulusal Bütünleşme, Etnik Milliyetçilik ve Etnik Terorizm: İspanya ve Bask Sorunu", **Yeni Forum**, C. 16, S. 318, (Kasım 1995), s. 11; Saraçlı a.g.e., s. 92.

²⁰³ Saraçlı a.g.e., s. 92.

²⁰⁴ y.a.g.e., s. 93.

²⁰⁵ y.a.g.e., s. 93.

²⁰⁶ Kalaycı, Federalleşen..., s. 56.

²⁰⁷ Akgül Hüseyin, **Azınlık Kavramı: Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler, Azınlık Kavramı ile İlgili Temel Sorunlar ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Azınlıklara Bakış**, Akademi Kitabevi, İzmir 2003, s. 65; Saraçlı a.g.e., s. 94.

İspanyol bayrağı ile birlikte resmi alanlarda kullanabileceği Anayasanın 4. maddesinde belirtilmiştir²⁰⁸.

Uluslararası alanda azınlıklar konusunda kabul edilmiş üç önemli belgeden Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ni 1977'de, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni 1998'de, Bölge ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı da 2001'de yürürlüğe koymuş ve böylece global anlamdaki azınlık rejimine de tam katılımı gerçekleştirmiştir²⁰⁹.

Azınlık alanındaki düzenlemeler bakımından en olumlu politika yürüten devletlerden biri olmasına rağmen İspanya'da hala Katalanların bağımsızlık istekleri sürmekte ve Baskların ETA (Euskadi Ta Askadasuna – Bask Ülkesi ve Özgürlük) terör örgütü faaliyetlerini devam ettirmektedir. ETA'nın defalarca ateşkes ilan etmiş ama çeşitli sebepler göstererek bu ateşkesi ihlal etmiştir. En son 24 Mart 2006'da ateşkes ilan etmiş ve İspanya hükümeti ile görüşmeler devam etmektedir.

2.5.5 İtalya ve Azınlıklar

57 milyon civarındaki nüfusun 8 milyonluk kısmı azınlık özellikleri gösteren İtalya'da azınlıklar çoğunluktan özellikle konuştukları dil bakımından farklılıklar göstermektedirler²¹⁰. İtalya'da Sardinyalılar (1.5 milyon), Siciliyalılar (5 milyon), Slovenler (80 bin), Arnavutlar (260 bin), Korsikalılar (260 bin), Fransızlar (120 bin), Friulianlar (600 bin), Almanlar (Güney Tirol'da 225 bin), Ladinlar (45 bin), Yunanlar (30 bin), Çingeneler (130 bin), Oksitanlar (178 bin), Walzer dil azınlığı (3 bin), Katalanlar (18 bin), Hırvatlar (2 bin) yaşamaktadırlar²¹¹.

İtalya Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi onaylamış, Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Şartı'nı da imzalamıştır.

²⁰⁸ y.a.g.e, s. 66.

²⁰⁹ Kurubaş, a.g.e., s. 238; Saraçlı a.g.e., s. 95.

²¹⁰ Arısoy, a.g.e., s. 88.

²¹¹ Duvan 2004, a.g.e., s. 222.

İtalya'da azınlık karakteri sergileyen gruplara ilişkin düzenlemeler, daha çok bu grupların dillerini korumaya yönelik olarak yapılmıştır²¹².

19. Yüzyılın son çeyreğinde ulusal birliğini gerçekleştirmiş olan İtalya'da dilde standartlaşma büyük ölçüde sağlanmış ise de, bölgeler arasında yüzyıllardır var olan sosyal, kültürel ve ekonomik nitelik farklılıklar hala önemli ölçüde devam etmektedir²¹³. 1947 yılında devleti kuran anayasaya göre İtalya 20 bölgeden meydana gelmektedir ve bu bölgelerden 5 tanesi özel statüye sahiptir (Sicilya, Sardinya, Aosta Vadisi, Trentino-Alto-Adige, Friuli-Venezia-Giulia)²¹⁴. 2001'de yapılan anayasa değişikliklerine göre İtalya'da bölgeselleşme daha da ileri aşamaya gelmiştir, bölgelerin özellikle eğitim ve çevre alanlarındaki yetkileri artırılmış, ayrıca mali açıdan harcamalarda özerklik tanınmıştır²¹⁵. Anayasa değişikliği ile getiren en önemli yenilik, Fransızca ve Almanca konuşan azınlık gruplarının yaşadığı kuzeydeki iki bölgenin bu dillerdeki isimlerinin de resmi olarak kabul edilmesidir, buna göre Val d'Aoste ve Südtirol (Güney Triol) İtalya tarafından resmen tanınmış ve çift dillilik anayasal güvenceye alınmıştır²¹⁶.

2.5.6 Belçika ve Azınlıklar

Özellikle son yıllarda yapılan reformlarla kendine has bir siyasal yapıya kavuşan Belçika, azınlıklara yönelik uygulamalarından çok, üç farklı etnik grubu ve bunlarla tam olarak çakışmayan üç bölgeyi içeren söz konusu yapısıyla dikkati çekmektedir²¹⁷. Ayrılmakçı hareketleri bertaraf etmek ve devletlerin bölünmesini engellemek için sık sık önerilen bir yönetim şeklidir ve bir ülkede birden fazla milliyetin bulunduğu durumlarda fedaralizme kurtarıcı bir rol atfedilmekte ve toprak bütünlüğünü sağlamanın yegane yolu olarak gösterilmektedir²¹⁸. Belçika'da üç farklı grup mevcuttur. Bunlar, Flamanca konuşan ve nüfusları 5.5 milyon

²¹² Arısoy, a.g.e., s. 91.

²¹³ Arısoy, a.g.e., s. 91.

²¹⁴ y.a.g.e., s. 91.

²¹⁵ y.a.g.e., s. 92.

²¹⁶ "Italian Constitution", http://www.servat.unibe.ch/icl/it00000_.html (01.06.2009); y.a.g.e. s. 92.

²¹⁷ Arısoy a.g.e., s. 96.

²¹⁸ Hüseyin Kalaycı, "Üniter Devletten Federasyona, Belçika'da Ne Değişti?", Stratejik Analiz, ASAM, Ocak 2006, <http://www.asam.org.tr/temp/temp41.pdf> (27.06.2009) s. 52.

civarında olan Flamanlar, yaklaşık 4 milyonluk nüfusa sahip olup Fransızca konuşan Valonlar ve 150 bin civarında da Almanlardır²¹⁹. Belçika, birçok yabancı ülkenin yönetimi altında yaşadıkdan sonra 1830 yılında kendi yolunu çizmeye karar vermiştir²²⁰. Valonlar ve Flamanlar, Hollandalılara karşı giriştikleri ortak mücadele sonucunda Belçika'yı kurduklarında “Belçikalı Kimliği” oluşacağı düşünülüyordu ve bu sebepten 1831 tarihli ilk Anayasasında Belçika “gayri merkezi bir üniter devlet” olarak kabul edildi²²¹. II Dünya Savaşı'ndan sonra Flamanlar'da artan milliyetçilik eğilimlerine Valonlar da milliyetçi eğilimlerle cevap vermeye başladılar. Flamanların milliyetçilik hareketleri Fransızcanın ve Fransız kültürünün ülkede üstün olması ve Valonların maddi açıdan daha iyi durumda olması Flamanların milliyetçilik eğilimlerini daha da artırmıştır. 1963 yılında ülke birinde Flaman dil ve kültürünün, diğerindeyse Fransızca'nın ve Valon kültürünün hakim olduğu iki ana bölge ve Almanca konuşanlar için de küçük bir bölge olmak üzere üç bölgeye ayrıldı. 1993 yılında kabul edilen son Anayasa'nın 1. maddesiyle Belçika'nın “Topluluklar ve Bölgelerden meydana gelen federal bir devlet” olduğu hükmü kabul edilmiştir²²². Belçika'nın diğer federasyonlardan önemli farkı ülkenin hem topluluklardan (Fransız, Flaman ve Almanca konuşan topluluk), hem de bölgelerden (Valon, Flanders ve Brüksel bölgesi) oluşan federasyon olmasıdır²²³. Üniter bir devletten Federasyona dönüşen Belçika'da artık birbirini merak etmeyen, kendi özerk kurumlarına sahip iki toplum yaşamaktadır²²⁴.

Belçika Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi 2001 yılında imzalamış ancak Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı ise imzalamamıştır. Belçika'da federe birimleri bir arada tutan en önemli faktör AB üyeliğidir. Gerek Flamanlar, gerek Valonlar bir bakıma ulusal self-determinasyonlarını AB içinde gerçekleştirmektedirler²²⁵.

²¹⁹ Kurubaş a.g.e., s. 138; Arısoy a.g.e., s. 96.

²²⁰ Kalaycı, Üniter Devletten ..., s. 53.

²²¹ Arısoy a.g.e., s. 97.

²²² “Belgian Constitution”, http://www.fed-parl.be/constitution_uk.html, (19.01.2009); Arısoy a.g.e., s. 97.

²²³ Kalaycı, Üniter Devletten ..., s. 55.

²²⁴ y.a.g.e., s. 58.

²²⁵ y.a.g.e., s. 56.

2.5.7 Yunanistan ve Azınlıklar

Bir Balkan ülkesi olan Yunanistan'da çeşitli azınlık grupları bulunmaktadır. Ülkede Türkler (128 bin), Romanlar (50 bin), Arnavutlar (150 bin), Makedonlar (40 bin), Pomaklar (30 bin), Latin kökenli Ulahlar (300 bin), Ermeniler (20 bin) yaşamaktadır.

Yunanistan Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi 1997 yılında imzalamış ancak söz konusu Sözleşmeyi onaylamamıştır, Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartını ise henüz imzalamamıştır. Yunanistan'da yaşayan Türk azınlığın hakları 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşmasıyla güvence altına alınmıştır²²⁶. Ancak Yunanistan her zaman bu hakları yerine getirmemektedir. Ayrıca ülkesinde bulunan diğer azınlık gruplarının varlığını da kabul etmemektedir. Hatta Avrupa Parlamentosu üyesi Miquel Mayol i Raynal Konseye yazılı olarak sunduğu bilgi isteğinde²²⁷ “etnik Makedon Yunan vatandaşları”nın “vatansever olmayan” davranışlarda buldukları gerekçesiyle vatandaşlıklardan çıkarılmış ve ülkeye sokulmamaktadırlar²²⁸. Böylelikle, Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ndeki kabul görmüş genel azınlıklar rejimini kabul etmemekte ve AB'deki genel politikalarına ters düşmektedir.

2.5.8 İsveç ve Azınlıklar

Günümüzde 8.8 milyonluk bir nüfusa sahip olan İsveç, yabancılarla birlikte sayıları bir milyona varan çeşitli etnik ve dilsel grupları içerisinde barındırmaktadır²²⁹. Bu grupların başlıcaları Estonyalılar (60 bin), Yunanlı (50 bin), Finli (43 bin), Danimarkalı (35 bin), Norveçliler (30 bin), Samiler (20 bin) ve Çingenele mevcuttur²³⁰.

²²⁶ Arısoy a.g.e., s. 102.

²²⁷ “Written Question E-3522/01 by Miquel Mayol i Raynal (Verts/ALE) to the Council (8 January 2002)”, Official Journal of the European Communities, No. C 147, 2002, s. 196; Arısoy a.g.e., s. 103.

²²⁸ y.a.g.e., s. 103.

²²⁹ Saraçlı, a.g.e., s. 107.

²³⁰ Arısoy, a.g.e., s. 104; Kurubaş a.g.e., 138.

İsveç belki de azınlıklara yaklaşımı konusunda Avrupa'da en gelişmiş hukuki düzenlemelerine sahiptir. İsveç'in Anayasası'nda 2. maddesinin 4. fıkrasında "etnik, dilsel ve dinsel azınlıklara kültürlerini ve sosyal yaşamlarını koruma ve geliştirme fırsatı verilir" şeklinde bir ibareye yer verilmiş ve böylece azınlıkların hakları anayasal güvence altına alınmıştır²³¹. Azınlıkların korunması, sosyal ilişkilere ve karar-yapım süreçlerine katılımlarının teşvik edilmesi ve geleneksel azınlık dillerinin yaşatılması olarak beliryen İsveç'in, bu ulusal azınlıklar politikasının temelini ise 1999 Aralık ayında parlamentoda kabul edilen "İsveç'teki Ulusal Azınlıklar Yasası" oluşturmuştur²³².

İsveç "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi"ni onayladığı 9 Şubat 2000 tarihinde yaptığı yorum beyanıyla Samiler, İsveç Finlileri, Tornedal Finlileri, Çingeneleri ve Yahudileri "etnik azınlık" olarak kabul ettiğini belirtmiştir²³³. Ayrıca "Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı"na yönelik yaptığı yorum beyanında İsveç, Sami, Fince ve Tornedal Fince dillerini azınlık ve bölgesel diller, Romani ve Yaddış dillerini de belli bir bölgede konuşulmayan azınlık dilleri olarak kabul ettiğini açıklamıştır²³⁴. Ayrıca azınlık konularında 1999'da "Etnik Ayrımcılığa Karşı Ombudsman Yasası" ve 2001 yılında kabul edilen "Yüksek Eğitimde Öğrencilere Eşit Muamele Yasası" çıkartılmıştır²³⁵.

Özetlemek gerekirse, İsveç Avrupa Birliği'nin benimsediği azınlıklar politikasını kabul etmektedir. Azınlıklara yönelik her hangi bir asimilasyon veya ayrımcılık politikaları yürütülmemekte tam tersi hükümetin azınlıkları teşvik etmek gibi bir politika içinde olduğu söylenebilmektedir.

²³¹ Akgül, a.g.e., s. 66-67; Saraçlı a.g.e., 107.

²³² "National Minorities",

<http://www.sweden.gov.se/pub/road/Classic/article/131/jsp/Render.sp?m=print&d=2188&nocache=true&a=19444>, (03.01.2008); Saraçlı a.g.e., s. 108.

²³³ Saraçlı a.g.e., s. 108.

²³⁴ y.a.g.e., s. 108.

²³⁵ Kurubaş a.g.e., s. 253; Saraçlı a.g.e., s. 109.

2.5.9 Baltik Ülkeleri ve Rus Azınlıklar

Baltik devletleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya 1990'ların başında egemenliklerini ilan edip bağımsız hale gelmişler. Rus topluluklar II Dünya Savaşı sonrası ülkelerin Sovyetlere katılmasıyla buralara yerleştirilmeye başlanmıştır. Bağımsızlık sonrası Rus azınlıklar önemli sorun haline gelmiştir. İster bu ülkelerin Avrupa Birliği'ne üyelik süreçlerinde isterse de Rusya Federasyonu ile birebir ilişkilerde bu sorun hep ana gündem maddesi olmuştur. Baltik ülkelere bakıldığında azınlıklar konusunda en iyi durumda Litvanya'dır. Litvanya'da Rus azınlıklar ülkenin sadece %9'nu teşkil etmektedir. Litvanya Çerçeve Sözleşme'yi imzalamış ve onaylamış, azınlıkların topluma entegrasyonu sürecini bitirmiştir. AB ilerleme raporlarında da Litvanya'daki olumlu ortam vurgulanmıştır.

Bağımsızlığın ilk yıllarında uygulanan ülkeden Rusları çıkarma politikaları, bir çeşit ülkelerinin homojenleştirilmesi son yıllarda biraz daha azalmıştır. Avrupa Birliği'ne üye olmalarıyla Avrupa Birliği'nin azınlıklar rejimine uyduğu gözlenmektedir.

2.5.9.1 Estonya ve Rus Azınlıklar

1939 öncesi dönemde Estonya nüfusunun %92'si Estonyalı olmasına rağmen bugün Estonya'da toplum nüfusun %28'i Rus kökenlidir. 1991'de kazandığında, Sovyet zamanı göçmenleri ve onların neslinden olanların otomatik olarak Estonya vatandaşlığı alma haklarını reddetmiştir²³⁶. Ayrıca, 1993 tarihli Yabancılar Yasası, vatandaş olmayanların ülkeden sürülebileceğini belirtmesi dolayısıyla büyük sıkıntı yaratmış ve Rusya'nın sert tepkisine yol açmıştır²³⁷.

Kasım 1995'ta AB'ye üyelik için başvuran Estonya, Mart 1998'te AB'yle üyelik müzakerelerine başlamış, 1 Mayıs 2004'te AB'ye üye olmuştur. AB'nin Estonya'daki Rus azınlıklarla ilgili değerlendirmelerine, Komisyon'un hazırladığı

²³⁶ Kalaycı, 2006, a.g.e., s. 15.

²³⁷ Özkan, a.g.e., s. 96.

ilerleme raporlarının siyasi kriterler bölümlerinde rastlamak mümkündür²³⁸. 2002 İlerleme Raporunda Estonya vatandaşlığına geçen kişi sayısının %2 dolaylarında serrettiği ve bunun düşük bir oran olduğu Komisyon tarafından vurgulanmıştır²³⁹. Estonya'nın, Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeye taraf olduğuna vurgu yapılmış, ancak vatandaşlığa alınmada daha fazla çabanın gösterilmesi gerektiği özenmiştir²⁴⁰. AB'ye üyelik süreci Estonya'da Rus azınlığın durumunda birçok ciddi iyileştirmeler yapılmasını sağlamışsa da bu azınlığın vatandaşlık sorunu Estonya için ciddi bir problem olma özelliğinin korumaktadır²⁴¹. Estonya anayasasının 8. maddesinin 4. fıkrası, “hiç kimsenin düşüncesinden dolayı Eston vatandaşlığından yoksun bırakılmayacağını” söylerken, 9 madde “herkes için temel kanunla belirlenmiş hak, özgürlük ve ödevler Estonya vatandaşlarının yanı sıra, Estonya sınırları içinde bulunan yabancı ülke vatandaşları ve vatandaş olmayan kişilere de eşit düzeyde uygulanır” demektedir²⁴². Genel olarak bakıldığında Estonya'da Rus azınlıklar konusunda son dönemlerde önemli aşamalar kaydetmiş olsa da Rus azınlıkların vatandaşlık alma, dil öğrenimi ve topluma entegrasyonu hala çeşitli engeller bulunmaktadır.

2.5.9.2 Letonya ve Rus Azınlıklar

Letonya'da önemli sayıda Rus azınlıklar bulunmaktadır. Ülke nüfusunun %33'ünü Rus azınlıklar teşkil etmektedir. Letonya, Ekim 1995'te üyelik için başvurmuş, 1998 yılında AB ile imzaladığı Avrupa Anlaşması yürürlüğe girmiştir ve 2000 yılında Letonya ile AB arasında başlayan müzakereler 2002 yılında tamamlanmış ve Letonya 1 Mayıs 2004'te AB'ye üye olmuştur²⁴³. Rus azınlıkların Letonya'daki en önemli sorunu da vatandaşlık konusundadır. 1998 İlerleme Raporu'nda, Rusça konuşan ve vatandaş olmayan kesimin toplumla bütünleşmesi gerektiğini söyleyen Komisyon, vatandaşlığa alınma oranının düşüklüğüne dikkat

²³⁸ y.a.g.e., s. 98.

²³⁹ Regular Report on Estonia's Progress Towards Accesion, European Commision, Brussels, SEC (2002) 1402, s. 30; Özkan, a.g.e., s. 99.

²⁴⁰ y.a.g.e., s. 100;

²⁴¹ y.a.g.e., s. 100;

²⁴² Abdurrahman Eren ve Alesker Aleskerli, **Yeni Anayasalar: Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltik Cumhuriyetleri**, TİKA Yayınları, Ankara 2005, s. 608; Özkan, a.g.e., s. 100.

²⁴³ Özkan, a.g.e., s. 100.

çekmiştir²⁴⁴. Temmuz 1999’da kabul edilen Dil Yasası da olumlu karşılanmamış eleştiriler sonrası 2000 yılının Ekim ayında AB standartlarına uygun hale getirilmiştir.

2002 İlerleme Raporunda ise Letonya’nın Azınlıkların Korunmasına dair Çerçeve Sözleşmeyi onaylaması gerektiği vurgulanmıştır²⁴⁵. Vatandaş olmayanların toplumla bütünleşmesi önündeki en büyük engel olarak, ekonomik alanda bu kesime getirilen kısıtlamalar tespit edilmiştir ve bu kesimin avukatlık, özel dedektiflik ve güvenlik gibi meslek alanlarının dışında tutulması Komisyon tarafından eleştirilmiştir²⁴⁶. Letonya, anaysasının “etnik azınlıklara mensup kişilerin kendi dillerini ve kendi etnik ve kültürel değerlerini koruma ve geliştirme imkanına sahiptir” şeklindeki 114. maddesi ile azınlık haklarını güvenceye almıştır²⁴⁷. Ayrıca, 26 Mayıs 2005’te Letonya parlamentosu Çerçeve Sözleşmeyi onaylamıştır. İncelediğimiz gibi Letonya’da da Rus azınlıkların durumu son yıllarda iyileşmiş ancak vatandaşlık alma konularında hala sıkıntılarla karşılaştıklarını söylebiliriz.

²⁴⁴ y.a.g.e, s. 100.

²⁴⁵ Regular Report on Letonia’s Towards Accession, European Commission, Brussels, SEC(2002) 1405, s. 30.

²⁴⁶ Özkan, a.g.e., s. 102.

²⁴⁷ Eren ve Aleskerli, a.g.e., s. 665.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJCAN VE AZINLIKLAR

3.1 Azerbaycan'ın Tarihi Etnik Yapısı

Azerbaycan, Kafkasya Bölgesi'nin güneydoğusunda 38°24'-41°54' kuzey enlemleri ile 44°46'-50°50' doğu boylamları arasında yer almaktadır ve doğusunda Hazar Denizi, Kuzeyinde Rusya Federasyonu, kuzeybatısında Gürcistan, batısında Ermenistan, güneyinde İran ve güneybatısında Türkiye yer alır²⁴⁸ (Şekil 1). Kafkasya tarih boyunca her zaman polietnik ve karmaşık bir bölge olma özelliğini korumuştur. Azerbaycan'ın nüfus yapısının da en önemli özelliği çok uluslu bir yapıya sahip olmasıdır. Hem Azerbaycan hem de tüm Kafkasya birkaç bin yıldan beri her zaman çeşitli uygarlıkların buluşma yeri ve küresel güçler tarafından paylaşılamayan bir yer olmuştur²⁴⁹. Bu sebepten tarih boyunca bu topraklara hakim olan imparatorluklar, devletler buralara kendi topluluklarını yerleştirmeye çalışarak buralarda kalıcı olmaya çalışmışlardır. Azerbaycan tarihen ve bugün Türklerin çoğunluklu yaşadığı bir ülke olmuştur. Azerbaycan'ın Türk yurduna dönüşmesine ilişkin çeşitli tezlerin bulunmasına rağmen, uzmanlar daha milattan önce çeşitli Türk kabilelerinin bölgeye geldiğini, milattan sonra 5., 7. yüzyıllarda ise Türklerin toplu biçimde bu coğrafyaya yerleştiklerini, Arap işgalinin bu süreci geciktirdiğini nihayet 10-11. yüzyıllardan sonra Türklüğün Azerbaycan'da hakim etnik unsura dönüştüğünü belirtiyorlar²⁵⁰. 1918 yılı 28 Mayıs'ında bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra siyasi Türkçülük devlet siyasetinin esasını oluşturdu, "Türk" sözü etnonim gibi ilk kez (hatta Türkiye'den de önce) resmileşti²⁵¹.

²⁴⁸ Rehman Seferov, "Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Nüfusunun Etnik Yapısındaki Değişimler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 17, <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s17/seferov.pdf>, (27.06.2009), s. 396.

²⁴⁹ Rasim Musabeyov, "Azerbaycan'daki Etnik Azınlıklar", **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel**, Cilt 7, Sayı 1, Ankara, 2001, s. 177.

²⁵⁰ Nesib Nesibli, "Azerbaycan'ın Milli Kimlik Sorunu", http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=189&Itemid=1 (27.06.2009).

²⁵¹ Nesibli, a.g.e., s. 143.

Şekil 1 : Azerbaycan ve Komşu Devletler

Kaynak : Britannica Ensiklopedisi, 1998.

3.1.1 Sovyet Döneminde Azerbaycan'ın Etnik Yapısı

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'ın etnik yapısında çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. Bunların en önemli sebebi Rusya'nın bu topraklarda kalıcı yapmak ve Azerbaycan Türkleri'ne güvenmemesi sebebiyle buralara Rusları, Ermenileri ve diğer çeşitli Slav halklarını yerleştirmeye başlamasıdır. Bu yapay göçler sayesinde Azerbaycan'nın zaten karışık olan etnik yapısı daha da karışmıştır. Rusların 70 yıllık hakimiyeti döneminde “Ruslaştırma” ve milli bilincin azaltılması politikaları da sık sık görülmüştür. Etnik kimliğin adı “Türk'ten ‘Azerbaycanlı’ya değiştirildi, alfabe Kiril alfabesine dönüştürüldü, soyadların sonuna ‘ov’, ‘yev’ ekleri eklendi, Nevruz Bayramı gibi milli bayramlar yasaklandı²⁵². 1959 yılı nüfus sayımına göre Azerbaycan'da 25'den fazla etnik

²⁵² y.a.g.e., s. 144.

grubun yaşadığını görmekteyiz²⁵³. Nüfusun % 67.5'ini Azerbaycan Türkleri, % 13.6'nı Ruslar, %12'sini Ermeniler, % 2.2'sini Lezgiler ve diğer halklarda geri kalan kısmını da oluşturuyordu (Tablo 1). 1979 yılı nüfus sayımına bakıldığında yine nüfus çokulusluluğunu korumakla birlikte, etnik dağılımda Azerbaycan Türkleri'nin yüzdesinin arttığını (% 78.1) görmekteyiz. Rus, Ermeni ve Lezgi'lerin yine diğer etnik gruplardan fazlalık gösterdiğini görmekteyiz. Sovyetler Döneminde yapılan son sayım 1989 yılında olmuştur. Bu yıllarda Sovyetler dağılma aşamasına gelmiş ve tüm Birlik içerisinde çeşitli etnik çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. 1989 yılı sayımlarında Azerbaycan Türk'lerinin oranında artım gözlenmiş, Ermeni, Rus ve diğer Slav asıllı milletlerde azalma gözlemlenmiştir. Bu sayımlarda Azerbaycan Türk'lerinin oranı % 82.7 yükselmiş, Ruslar ve Ermenilerin oranı % 5.6'ya düşmüştür.

Tablo 1: Sovyet Döneminde Azerbaycan'daki Etnik Dağılım

Etnik Gruplar	Nüfus (1959 yılı itibariyle)	Yüzde (%)	Nüfus (1979 yılı itibariyle)	Yüzde (%)	Nüfus (1989 yılı itibariyle)	Yüzde (%)
Azerb. Türkleri	2.494.400	67.5	4.708.800	78.1	5.805.000	82.7
Rus	501.300	13.6	475.300	7.9	392.300	5.6
Ermeni	442.100	12.0	475.500	7.9	390.500	5.6
Lezgi	98.100	2.7	158.100	2.6	171.400	2.4
Yahudi	40.200	1.1	33.500	0.6	25.200	0.4
Tatar Türkleri	29.600	0.8	31.400	0.5	28.000	0.4
Ukraynalı	25.800	0.7	26.400	0.4	32.300	0.5
Avar	17.300	0.5	36.000	0.6	44.100	0.6
Gürcü	9.600	0.2	11.400	0.2	14.000	0.2
Tat	5.900	0.1	8.900	0.2	11.000	0.1
Beyazrus	4.300	0.1	4.800	0.1	7.800	0.1
Udin	3.200	0.1	5.800	0.1	6.100	0.1
Sahur	2.900	0.1	8.600	0.1	13.000	0.2
Kürt	1.500	0.0	5.700	0.1	12.000	0.1
Diğer	18.400	0.5	26.600	0.5	44.700	0.4

Kaynak: ADİK, Seferov, a.g.e.'den yararlanılarak.

²⁵³ Seferov, a.g.e., s. 398.

3.1.2 Bağımsızlık Dönemi ve Azınlıklar

1920'den itibaren 70 yıllık bir süreyle Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Azerbaycan 1990'da Sovyetler'in dağılma sürecine girmesiyle bağımsızlık hareketlerine sahne olmuştur. Azerbaycan Halkının bağımsızlık isteği 19-20 Ocak 1990 tarihinde Sovyet ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmışsa da, bağımsızlık hareketinin önüne geçilememiştir. Bu olaylardan sonra bağımsızlık hareketleri daha da hızlanmış, 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir.

3.1.2.1 Rus Azınlık Grubu

Azerbaycan'a Rusların ilk yerleşmesi, 19. yüzyılın 30-50'li yıllarında Tambov, Saratov, Voronej ve diğer eyaletlerden misyonerlerin buraya gelmeleri ile olmuştur²⁵⁴. Rusların bu toprakları yerleşmeleri petrolün bulunması ve çıkarılmaya başlaması ile artmıştır. Daha sonraları Sovyet hakimiyetinin kurulmasıyla bu göçler artmış ve 1939 yılı sayımında genel nüfusun %16.5'lik oranıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Daha sonralar Rus azınlığın ülkedeki sayı giderek azalmaya başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla yerel Ruslar üstün millet olma özellikleri ile beraber Azerbaycan'da en büyük etnik azınlık olma özelliklerini de kaybettiler²⁵⁵. Bağımsızlık döneminin başlamasıyla birlikte Ruslar ülkeyi terk etmeye başladılar. Bunun bazı nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Bağımsızlığın ilk yıllarında derin sosyal ve ekonomik sorunlar, sanayi buhranı, eğitim, sağlık ve diğer sosyal alanlardaki krizler Rus ve diğer Slav azınlıkların daha iyi ekonomik ve sosyal durumda olan Rusya, Ukrayna gibi ülkelere geri dönmelerinin en önemli sebep olarak gösterilebilir.

²⁵⁴ Ismayılzade D., **Güney Kafkasya'da Rus Hıristiyanlığı**, 1982. s. 34; Musabeyov a.g.e., s. 178.

²⁵⁵ Musabeyov, a.g.e., s. 179.

- Ekonomik nedenlerin yanında Azerbaycan'ın hala çözemediği en önemli sorunu olan Dağlık Karabağ savaşı da Rus ve Slav azınlıkların ülkeyi terk etmeye başlamalarının en önemli sebebi olarak görülmektedir.
- Rusların, Bağımsız Azerbaycan'daki hakimiyet ve güçlerinin kaybetmiş olması, eskisi gibi ayrıcalıklı olarak devletin en üst kademelerinde yer almamaları ve giderek siyasi güçlerinin azalmaları ülkeyi terk etmelerindeki en önemli sebeplerden bir tanesidir.

Bağımsızlık dönemi ilk nüfus sayımı olan 1999 yılı sayımına göre Ruslar 178.000 sayısı ile nüfusun sadece % 1.8'ini oluşturmaktadırlar. Ancak hem bağımsızlığın ilk yıllarında, hem de daha sonralar ülkede Rus azınlığa karşı herhangi ciddi sayılabilecek olumsuz olaylar yaşanmamıştır. Diğer bağımsızlığa kavuşan Baltik ülkeleri, Gürcistan, Ermenistan gibi ülkelere nazaran Azerbaycan'da Rus azınlıkların durumu hep daha iyi olmakta ve ülkeleri terk etmeleri için herhangi bir baskı uygulanmamaktadır. Ruslar ülkede kendi kültürel kimliklerini korumakta ve serbestçe yaşatmaktadırlar. Ülkede ister okullarda isterse de üniversitelerde çok sayıda Rusça eğitim veren bölümler bulunmakta, kullanılan edebiyatın hala büyük oranının Rusça olduğu da gerçektir. Rusya Kilisesi Kutsal Sinodu'nun kararıyla merkezi Bakü'de bulunan bağımsız Hazar Piskoposluğu Dairesi kurulmuştur²⁵⁶.

Rusya'nın Dağlık Karabağ savaşında resmi olmasa da Ermeni bölücülerini desteklemesi ve onları silahla temin etmesi ve Rusya'nın geleneksel Türk Cumhuriyetleri ve Kafkaslar'daki müslüman topluluğa karşı kibirli siyaseti toplumun Rusya devletine karşı olumsuz bakmasına sebep olmuşsa da, halklar arasındaki yıllara dayalı dostluk ilişkileri hala sürmektedir.

²⁵⁶ Musabeyov a.g.e., s. 180.

3.1.2.2 Ermeni Azınlık Grubu

Değil Azerbaycan, Türk Dünyası tarihinin en büyük sorunu belki de Ermeni sorunudur. Tarihen süre gelen Türkler ve Ermeniler arasındaki büyük sorunlar Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi verdiği yıllarda ve bağımsızlığın ilk yıllarında doruk noktasına ulaşmıştır. “Denizden Denize Ermenistan”, “Büyük Ermenistan” gibi iddialar hep Ermenilerin gündeminde olmuş ve her fırsatta bu iddialarını dile getirmişlerdir. Ermenilerin bu topraklara yerleşmesi, 1826-1828 İran-Rusya savaşının bitmesinin ardından Güney Kafkasya'ya, aynı zamanda Karabağ'a 200 binden fazla Ermeninin yerleştirilmesi olayı ile başlamıştır²⁵⁷. Rusya'nın Türkiye Türkleri ve dış Türkler arasındaki bağlantıyı kesmek amacıyla Kafkasya'ya sistematik bir şekilde bu yapay göçler devam etmiştir. Yüzyılın başında Ermeniler günümüzdeki Ermenistan'ın yüzde %20'sini oluşturuyorlardı²⁵⁸. Rusya'nın bu politikalarından cesaret alan Ermeniler, Batılı devletlere karşı taleplerini güçlendirmek için Türk ve diğer Müslüman halka karşı soykırım ve etnik temizlik siyaseti yürütmüştür. Bu siyaset, Çarlık Rusya'sının son döneminde, kısa süreli Ermenistan devletinde, Sovyetler Birliği ve SSCB sonrası bağımsız Ermenistan Devleti döneminde de devam etmiştir. Bu siyaset çerçevesinde Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya Müslümanlardan arındırılacak ve mono etnik bir devlet oluşturulacaktır²⁵⁹.

Sovyet döneminin ilk on yılında Moskova, Azerbaycan'ın yönetim işlerinde Ermenileri kullanarak Rusya'nın geleneksel politikalarını devam ettirmiştir²⁶⁰. Böylelikle fiilen azınlık durumunda olmuş olsalar bile Ermeniler her zaman üstün makamlarda yer almışlardır. 1959 yılı sayımlarda Ermeni nüfusu 442.100 sayıyla genel nüfusun %12'sini oluşturuyordu. Bu da Ermenilerin, Ruslardan sonra ikinci büyük azınlık olduğunu göstermektedir. Bu oran daha sonraki sayımlarda düşerek

²⁵⁷ Griboedov A, **Pismo i Zapiski**, Bakü, 1989, s. 388; Musabeyov a.g.e., s. 182.

²⁵⁸ Griboedov a.g.e., s. 388.

²⁵⁹ Reha Yılmaz, “Karabağ Savaşı ve İnsan Hakları”, 01.02.2008, s. 1.

http://rehayilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=59&Itemid=68 (22 Şubat 2009)

²⁶⁰ Musabeyov a.g.e., s. 182.

devam etmiştir. 1989 yılı sayımlarında Ermenilerin sayısı 390.500 olmuştur ve bu nüfusun sadece %5.6'sını oluşturuyordu. Ermenistan topraklarındaki Azerbaycan Türkleri'ni ve diğer Müslüman halkları aşamalı bir şekilde etnik temizliğe maruz bırakan Ermeni milliyetçisi yöneticiler, 1988 yılındaki devlet operasyonu ile birlikte bu amaçlarına ulaşmış ve 300 bin civarındaki yerli halk sürülmüştür ve tüm dünyada ve uluslar arası sözleşmelerde “etnik temizlik” olarak adlandırılan bu operasyon sonucunda Ermenistan mono etnik yapıya sahip bir devlet haline gelmiştir²⁶¹. Ermenistan'ın fiilen Azerbaycan topraklarına askeri işgalci müdahale etmeye başlaması sonucu Ermenilerin büyük çoğunluğu Azerbaycan'ı terk etmek durumunda kalmıştır.

1999 yılı sayımlarında Ermeni azınlığın sayısı 120.700 olarak belirlenmiştir ve bu da genel nüfusun % 1.5'lik oranını oluşturmaktadır. Ermeniler genel olarak Dağlık Karabağ'da ve Bakü'de yaşamaktadır. Dağlık Karabağ sorununun Ermenilerle olan ilişkiye büyük darbe vuduğu bir gerçektir.

3.1.2.2.1 Karabağ Savaşı Bir Azınlık Sorunu mu?

Karabağ, Azerbaycan'da Kür ve Aras ırmakları ile şu anda Ermenistan sınırları içinde bulunan Gökçe gölü arasındaki dağlık bölge ile bu bölgeyi bağlayan ovalardan oluşan bir yerdir ve aynı zamanda 18. yüzyılın ortalarında bu topraklar üzerinde kurulan bir Azerbaycan Türk Hanlığı'nın da adını ifade etmektedir²⁶² (Şekil 2). Tarihin her basamağında Azerbaycan toprağı olan Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu 1 Aralık 1920'de ve 1921'de Sovyetler Birliği tarafından da resmen teyit edilmiştir. Buna karşın, Sovyetler döneminde Ermeni milliyetçiliğinin güç aldığı en önemli konulardan biri de Karabağ sorunu olmuş ve sık sık Ermeni milliyetçileri Karabağ'ın Ermenistan'a katılması gerektiğini savunmuşur²⁶³. 1985 yılında Gorbaçov'un SSCB başkanlığına gelmesiyle yürüttüğü “perestroyka” siyasetinin fiyaskoya uğraması sonucu SSCB dağılma

²⁶¹ Yılmaz a.g.e., s. 2.

²⁶² Araz Aslanlı, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, *Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel*, İlkbahar 2001, Cilt 7, Sayı 1, s. 393.

²⁶³ Yılmaz a.g.e., s. 2.

Şekil 2 : Dağlık Karabağ.

Kaynak: “Dağlık Karabağ”

<http://img178.imageshack.us/img178/534/dac49flc4b1kkarabac49fhzl6.png>

(19.02.2009)

sürecine girmeye başladı. Bu belirsizlik ve olumsuz siyasi ve sosyal durumdan yararlanmak ve Dağlık Karabağ’ı Azerbaycan’dan koparmak amacıyla Ermeni milliyetçileri harekete geçtiler. SSCB’nin dağılma sürecine girdiği 1980’lerin ikinci yarısında, Ermenistan’ın Rusya’dan aldığı destekle Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmesi ve bölgede yaşayan Ermenilerin gösterileriyle başlayan sorun, 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan’ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından Dağlık Karabağ Ermenilerinin bağımsızlık ilanı ile yeni bir boyut kazanmış, bölgede görevli Rusların da içerisinde yer aldığı sıcak bir çatışmaya dönüşmüştür²⁶⁴. 1988 yılından itibaren Ermeni ve Azerbaycan Türkleri arasında çatışmalar başlamış ve artarak devam etmiştir. İlk başlarda küçük çaplı etnik çatışmaların yaşandığı bölgede Ermenistan Cumhuriyeti’nin Karabağ’a saldırmasıyla artık resmen savaş başlamıştı. Ermenilerin etnik temizleme siyasetinin doruk noktası 25-26 şubat 1992

²⁶⁴ Reha Yılmaz, “BM Kararı Üzerinden Dağlık Karabağı Okuyabilmek”, 16.04.2008, <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=286>, (04.03.2009).

Hocalı Soykırım'ı ile gerçekleştirdi. Silahsız insanlara karşı yapılan bu saldırıda 600'den fazla sivil öldü ki, bunların 63'ü çocuk, 106'sı kadın ve 70'i yaşlı idi. Bu olaydan önce Ermenistan – Türkiye sınırının açılması gündemdeydi ama bu olayın ertesi günü Türkiye bu görüşmeleri askıya aldığını açıkladı. 1993 yılının hemen başında 13 Ocak'ta Kremlin'de bir araya gelen ABD Başkanı George Bush ile Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Dağlık Karabağ'a ilişkin imzaladıkları beyannamede Dağlık Karabağ'da ve Azerbaycan-Ermenistan sınırındaki çatışmalardan rahatsızlıklarını ifade ediyor ve sorunun AGİK'in temel ilkeleri çerçevesinde çözümlenmesi gerektiğini vurguluyorlardı²⁶⁵. Uluslararası alanda çeşitli girişimlere rağmen savaş fiilen 1994 yılına kadar sürdü ve 12 Mayıs 1994 yılından itibaren ateşkes rejimi sürmektedir. Bu savaşın sonucunda Azerbaycan topraklarının %20 halen işgal altında ve 1 milyondan fazla insan Azerbaycan'nın çeşitli bölgelerinde mülteci hayatı sürdürmektedirler.

Uzun yıllardan beri süren barış çabaları sonuç vermemektedir. Ermenistan ordunun Karabağ'dan çekilmeme sebebinin Dağlık Karabağ'daki Ermenileri korumak olduğunu söylemekte ve Dağlık Karabağ'ın bağımsız bir cumhuriyet olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Azerbaycan ise Dağlık Karabağ'a özerklik dışında daha yüksek hiç bir statü veremeyeceklerini ve bu sorunun Azerbaycan'ın uluslararası hukuk ve normlar göz önüne alınarak toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülebileceğini vurgulamaktadır. Ermenistan tarafı sorunun çözülme sürecinde Karabağ Ermenilerinin de katılması gerektiğini hep savunmuştur. Böylelikle, sorunun Azerbaycan Ermenistan savaşı olarak değil de Karabağ'daki Ermenilerin sorunu, yani bir çeşit azınlık sorunu, olarak göstermek istemişlerdir. Azerbaycan tarafı bunu defalarca reddetmiş Dağlık Karabağ'daki herhangi bir oluşumu tanıyamayacaklarını, Ermenistan ordularının kayıtsız, şartsız Karabağ'dan çekilmesi gerektiğini savunmuştur.

Uluslararası komuoyunda Karabağ Savaşı ile ilgili çeşitli zamanlarda çeşitli belgeler kabul edilmiştir. Bunların sonuncusu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 14 Mart 2008'de aldığı karar, Ermenistan'ın Karabağ'dan çekilmesi ve

²⁶⁵ Aslanlı, a.g.e., s. 407.

evlerinden sürülen Azerbaycan Türkleri'nin tazminatlarının ödenerek yeniden topraklarına dönmelerini maddelerini içeriyor²⁶⁶. Azerbaycan tarafının memnuniyetle karşıladığı bu karar diğer kararlar gibi kağıt üzerinde kalmakta ve bu kararların nasıl uygulanabilirliği tartışılmakta, BM yaptırım gücünün zayıf olması sorunun hala çözümsüz kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca, 7 red oyuna karşı, 39 evet oyuyla kabul edilen bu karar Azerbaycan için uzun süredir üzerinde çalışılan, dış politikanın bir başarı olarak gözükse de, kararın alınma süreci ve oy verenlere bakıldığında hiç de düşünüldüğü gibi bir başarı olmadığını söylemek mümkündür. Zira, uluslararası politikada etkin devletlerin oylamada tarafsız kalması, Azerbaycan tezlerinin bu ülkelere yeterli derecede desteklenmediğini göstermesi açısından önem taşıyor. Ayrıca, karara red oyu veren 7 ülke içerisinde, problemi çözmekle görevlendirilmiş 3 ülkenin bulunması ve bu ülke temsilcilerinin konuyla ilgili kabul edilebilir gerekçeler gösterememesi de problemde hiç de istenilen mevkide olunmadığını ortaya koymaktadır²⁶⁷.

3.1.2.3 Talış Azınlık Grubu

Talışlar Azerbaycan'ın ağırlıklı olarak güney doğusunda, İran sınırlarında yer almakta olan Fars dilli etnoslardır. 1926 yılındaki Sovyet sayımında Talışların sayısının 77,3 bin (% 3.3) olduğu görülmektedir²⁶⁸. Daha sonraki sayımlarda Talışların sayısını azaldığı görülmüştür. Bunun çeşitli nedenleri vardır. En önemli sebep eski SSCB'de küçük etnik grupların sayıları azaltılarak ana milletin sayısını artırma politikalarıdır²⁶⁹. Azerbaycan'da yapay bir üst kimlik oluşturulmuş ve ülke sınırları içerisindeki tüm halklar Azerbaycanlı olarak kaleme verilmiştir. Bu sebeple Talışların büyük çoğunluğu kendi kimliğini zamanla kaybetmiştir. Talışların kendilerini Azerbaycanlı olarak göstermelerinin sebebi Sovyet yönetiminin İran sınırında yaşayan Fars kökenli halkların Orta Asya'ya sürülme planlarından çekinmeleridir. Bu sebeplerden olsa gerek ki, bağımsızlık döneminin 1999 yılındaki ilk sayımlarında talışların sayı 77 bin olarak belirlenmiştir ki bu da, nüfusun sadece

²⁶⁶ Servet Yanatma, *Zaman Gazetesi*, 20 Nisan 2009.

²⁶⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 3.

²⁶⁸ Musabeyov, a.g.e., s. 188.

²⁶⁹ y.a.g.e., s. 189.

% 1'ni oluşturmaktadır. Bu rakamlarının günümüzde ülkede yaşayan gerçek Talışların sayısını göstermediği açıktır.

Talışlarla Azerbaycan Türkleri arasında etnik nedenlerden dolayı hiçbir zaman sorun yaşanmamıştır. Fakat, Sovyet'lerin çökmesiyle Talışlar da kendi milli kimliğini ortaya koymaya başlamışlardır. İlk olarak bölgede Talış Halk Partisi kurulmuştur²⁷⁰. Zıtlaşmaların en üst noktasına, güney bölgesindeki ayrılma hareketlerinin arttığı 1993 yılında ulaşmış, Savunma Bakanlığı'nın bölge komutanlarından Albay Alikram Hümbetov, Ağustos 1993'te Azerbaycan'ın güney bölgesinde bulunan birlikleri, idari ve emniyet güçlerini kendisine bağlayarak Azerbaycan içerisinde "Talış Muğan Cumhuriyeti"ni ilan etmiş ve merkezi yönetimle güce dayanarak konuşmaya başlamıştır²⁷¹. Aslında 1991-1994 yılında Azerbaycan merkezi yönetiminin büyük sorunları vardı. Bu yönetim ülkeyi idare edememe aşamasına gelmiştir. Fakat bu oluşum halk tarafından desteklenmemiş ve ayrılıkçı hareketi yapanlar zamanla yakalanıp adalete teslim edilmişlerdir.

Talış gelenekleri, kültürü ve günlük yaşam tarzları Azerbaycan Türkleri ile benzerlik göstermektedir. Azerbaycan okullarında eğitim almakta ve hakim dil olan Azerbaycan Türkçesini konuşma oranları çok yüksektir (Tablo 2). Talışların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Talışça dersleri verilmekte, "Talış Sedo" gazetesi yayınlanmakta, Talışça radyo ve televizyon yayınlanmakta, çeşitli Talış Kültür Dernekleri faaliyet göstermektedir²⁷². Tüm Kafkasya'nın Dini Lideri Şeyhülislam Allahşükür Paşazade'nin de etnik kökeninin Talış olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Talışlar ister yerel yönetimlerde, ister se de merkezi yönetimlerde hiç bir ayırım görmeden çalışmakta, Milli Meclis'de temsil olunmaktadırlar.

İran'ın bazen dini kullanarak, sınırlarda huzursuzluk yaratmak, böylece Azerbaycan'ın iç işlerine karışma niyetlerini burada bulunan Talışlar vasıtasıyla

²⁷⁰ Musabeyov, a.g.e., s. 189.

²⁷¹ y.a.g.e, s. 190.

²⁷² y.a.g.e, s. 190.

hayata geçirmek istekleri zaman zaman olsa da genel olarak bu bölgede ciddi hiç bir sorun yaşanmamaktadır.

Tablo 2 : Azerbaycan'daki Etnik Grupların Konuştukları Dillere Göre Dağılım

Etnik Gruplar	Nüfusu	Genel Nüfusa Oranı (%)	Kendi Dilinde (%)	Azerbaycan Türkçesi (%)
Azerb. Türkü	7.205.500	90.6	99.8	-
Lezgi	178.000	2.2	97.0	66.4
Rus	141.700	1.8	99.7	16.6
Ermeni	120.700	1.5	99.9	0.4
Talış	76.800	1.0	97.5	79.9
Avar	50.900	0.6	98.8	71.4
Ahıska Türkü	43.400	0.5	95.4	41.2
Tatar	30.000	0.4	87.5	74.9
Ukraynalı	29.000	0.4	32.4	10.7
Sahur	15.900	0.2	99.4	82.9
Gürcü	14.900	0.2	98.3	63.0
Kürt	13.100	0.2	57.0	87.6
Tat	10.900	0.1	89.6	67.8
Yahudi	8.900	0.1	88.2	58.4
Udin	4.100	0.0	99.2	49.4

Kaynak: ADİK 2002, Seferov a.g.e., s. 407.

3.1.2.4 Lezgi Azınlık Grubu

Resmi kaynaklara göre Lezgiler Azerbaycan'daki en büyük azınlık grubunu oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın Kuzey Doğusu'nda, Rusya Federasyonu ile sınırda eskiden beri çok sayıda Dağıstanlı etnik gruplar yaşamaktadırlar. 412.000 Rusya, 178.000 Azerbaycan'da olmak üzere toplam 600.000 nüfusları vardır. Bunlara örnek olarak, Lezgi, Avar, Sahui, Kınalıkçı gibi halkları gösterebiliriz²⁷³. Dağıstanlı halklar genellikle İslam'ın Sünni kanadını temsil etmektedirler ve Azerbaycan Türkçe'sini konuşma oranları yine yüksektir (Tablo 2).

²⁷³ Musabeyov, a.g.e., s. 184.

Lezgiler, kuşkusuz Kafkasya'nın ilk sakinleri sayılır ve Lezgiler'in köklerinin eski Legler kaviminden olduğu bilinmekte ve tarihçiler bu kavim hakkında bilgi vermektedirler²⁷⁴. Bugün Azerbaycan'da Lezgi dil ve kültürünü geliştirmek konularında Lezgilerin hiçbir sıkıntıları yoktur. Kendi kültür merkezleri, tiyatro, gazete ve radyoları bulunmakta, yerel yönetimlerde yer almakta, millet vekili olarak Parlamento'da temsil olunmaktadırlar.

Bağımsızlık döneminde Rusya ile sınırların çizilmesi sırasında Lezgi ve Azerbaycan Türklerinin önemli kısmı birbirinden ayrı kalmıştır. Bu nedenle bazı zorlukları önlemek için Rusya ile kolaylaştırıcı sınır rejimine geçilmiştir. Ancak Rusya Lezgileri kullanarak Azerbaycan'a baskı yapmaya çalışmıştır. Lezgi ulusal örgütü "Sadval" Rusya Adalet Bakanlığı'nda uluslararası nitelikte onaylanmasının ardından, örgüt üyeleri Azerbaycan sınırında silahlı birlikler kurmaya başlamışlardır²⁷⁵. Ancak Rusya-Çeçenistan Savaşı Rusya'nın bu tip örgütlere bakışını soğutmuştur ve sınırda yapılan ortak operasyonlar sonrası silahlı birlikler temizlenmiştir.

Azerbaycan-Ermenistan Savaşı sırasında Ermeniler Lezgi milliyetçilerini Azerbaycan'daki terör eylemlerinde kullanmışlardır. Bu olaylar içerisinde onlarca insanın hayatını kaybettiği 1994'de Bakü Metro'sundaki bombalamı olayı en önemlisidir. Suçlular yakalanmış ve Ermeni istihbaratı ile işbirliği yaptıkları ispat edilerek uzun süreli hapse mahkum edilmişlerdir²⁷⁶. 1994 yılında Lezgi bölücülerini ve Ermeni gizli servisi Bakü'den sefer yapan trene bombalı saldırıda bulunmuştur. Olayın organizatörleri Rusya güvenlik güçleri tarafından yakalanmıştır.

Yukarıda anlatılanlara rağmen Lezgi halkı ile Azerbaycan Türkleri'ni karşı karşıya koyma, çatışma çıkarma politikaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bugün iki halk arasında herhangi bir problem sözkonusu değildir.

²⁷⁴ İ. Abdullayev ve K. Mikayılov, *İstorii Dagestanskikh Etnonimov Lezgi Lak*, Etnografiya Moskova, 1917, s. 17; y.a.g.e., s. 185.

²⁷⁵ Musabeyov, a.g.e., s. 186.

²⁷⁶ y.a.g.e., s. 186.

3.1.2.5 Avar Azınlık Grubu

Azerbaycan'ın kuzey-batısında yaşayan Avarlar'ın ortaya çıkışına ve toplu göçlerine ilişkin kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak Avarların bu bölgeye yerleşimi 17. yy'ın başlangıcına rastlar²⁷⁷. Azerbaycan Türkleri ile Avarlar arasında herhangi bir siyasi çatışma ve fikir ayrılığı görülmemiştir. Kendi yerel yönetimlerinde yer almaktadırlar, bazı büyük şehirlerde Avarca eğitim başlatılmış, kültürel faaliyetlerini yapmak için kendi cemiyetleri mevcuttur ve Parlamento'da temsil edilmektedirler.

3.1.2.6 Kürt Azınlık Grubu

Kürtler Azerbaycan'ın batısında, halen Ermenistan tarafından işgal altında tutulan Kelbecer ve Laçın illerinde ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Sovyet sayımlarda Kürtler de "Azerbaycanlı" olarak kaleme verilmiştir. Halen Kürtlerin gerçek sayısının ne kadar olduğu belli değildir. Ermenistan savaşı sırasında Ermenistan'dan sadece müslüman Türkler değil, aynı zamanda müslüman olan Kürtler de Bakü'ye göç etmek zorunda kalmışlardır²⁷⁸. Ayrıca son zamanlarda Türkiye ve İran'dan da ciddi bir göç söz konusudur.

Tarihi kaynaklar ve coğrafi isimler, Kürtlerin Azerbaycan'da 11. yüzyıldan itibaren görülmeye başladığı varsayımını güçlendirmektedir²⁷⁹. Azerbaycan'ın, Kürtlerin Ortadoğu'daki tarihi yerleşim merkezleri ile sınır olması buraya göç yoluyla, hem küçük Kürt gruplarının, hem de Kürt tayfalarının gelmesini olanaklı kılmaktadır²⁸⁰. Kürtçe, İran dillerinin Kuzey-Batı kolundandır. Azerbaycan'da yaşayan Kürtlerin çoğunluğu Şii'dirler.

²⁷⁷ Musabeyov a.g.e., s. 187.

²⁷⁸ y.a.g.e., s. 191.

²⁷⁹ y.a.g.e., s. 191.

²⁸⁰ T. Aristova, "İz İstorya Vozniknovaniya Svremennih Kurdskih Seleniy v Zakafkazye", **Sovyet Etnografyası**, No 2, 1962, s. 39; y.a.g.e., s. 191.

Son yıllarda “Kürt Sorunu” Azerbaycan’da da hızla yayılmaktadır. Özellikle Sovyetler’in PKK kuruluşundaki iştiraki ve desteği, Azerbaycan’da da Kürtlerin etkili olmasına sebep olmuştur. Ruslar dışında Ermenilerin de Kürtleri kullanma planlarının mevcut olduğu ve bu yönde çabaları savaş sırasında ve savaş sonrasında görülmektedir. Buna örnek olarak, 1993-95 yıllarında Ermenistan makamları tarafından, işgal altındaki ve Dağlık Karabağ’ı Ermenistan’dan ayıran Kelbecer, Laçın, Zengilan ve Gubathı bölgelerinde Kürt muhtariyet perdesi altında kendi kontrolü altında tampon bölge oluşturma çabasını gösterebiliriz²⁸¹. Halen Ermeniler, Kürt kartını kullanmaktadırlar. Bakü’de yayınlanan etkin gazetelerden “Zerkalo” gazetesinin haberine göre, Uluslararası Kürt Sivil Örgütler Birliği’nin (PKK’nın faaliyetleri için kullandığı gizli örgüt) başkanı Merabi Şamoev, üyelerden Ahmet Taha ve “Kürdistan Raport” dergisinin genel yayın yönetmeni Rustam Broi’nin Dağlık Karabağ’ı gizlice ziyaret ettiği ve işgal altında bulunan bazı bölgeler birkaç yüz Kürt ailesinin yerleştirilmesi ve toprak verilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır²⁸².

Görülen o ki, Türkiye’den sonra Azerbaycan da “Kürt Sorunu” ile karşı karşı kalmıştır. Devletin bu tehlikeyi ciddiye almaması ve bazen de bu tür faaliyetlere göz yumması (Azerbaycan yönetiminde etkili bazı Kürtlerin olduğu bilinmektedir) ileride Azerbaycan’a büyük sorunlar yaşatacağı açıktır.

3.1.2.7 Yahudi Azınlık Grubu

Azerbaycan’da Yahudiler de önemli ve etkili azınlık gruplarından sayılmaktadırlar. Azerbaycan’daki Yahudilerin kökenleri ile ilgili çeşitli fikirler mevcuttur. En yaygın olanı, onların İran’da yaşayan Yahudi yerleşmecilerin torunları olduklarının kabul etmektedir ve Azerbaycan’a Sasani Şahı 2. Yezdigerd (435-459) zamanında göç ettikleridir²⁸³.

²⁸¹ Musabeyov, a.g.e., s. 192.

²⁸² Zerkalo Gazetesi, 9 Kasım 2000; y.a.g.e., s. 192.

²⁸³ B. Miller, “Tati, ih Govori i Rasselenie”, Bakü, 1927, s. 22- 23; Musabeyov, a.g.e., s. 194.

Bağımsızlık yıllarında Yahudilerin İsrail'e önemli göçleri olmuştur ve sayılarında ciddi azalmalar söz konusu olmuştur. 1999 yılındaki sayımlara göre sayıları sadece 9 bindir (Tablo 2). Yahudilerin çoğu Azerbaycan'ın Kuzeydoğu bölgesinde yaşamaktadırlar. Refah düzeyi diğer azınlık gruplarında göre üst düzeydedir. Azerbaycan tarih ve kültürüne önemli katkıda bulunmuşlardır. Günümüzde, Azerbaycan'da birkaç sinegog kullanılmaktadır, uluslararası Yahudi teşkilatı "SOHNUT" ve Azerbaycan-İsrail Derneği faaliyet göstermektedir. Kültürel faaliyetlerini gerçekleştirmekte hiçbir problem yaşamaktadırlar.

3.2 Azerbaycan Hukukunda Azınlıklar

Azerbaycan hükümeti 30 Ağustos 1991'de "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığına İlişkin Anayasal Aktı" kabul etti²⁸⁴. 32 maddeden oluşan bu belge, Azerbaycan halkının bağımsızlık mücadelesini ve demokrasiye geçiş çabasını teyid ediyordu²⁸⁵. Aktın 32. maddesine göre, bu akt yeni anayasanın yapılmasında temel alınacaktı ve 1995 Azerbaycan Anayasası'nın giriş bölümünün ilk paragrafında, yüzyıllarca devlet geleneğinin devam ettirilmesinden söz ederek, 1991 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasal Akt"a atıf yapılmaktadır²⁸⁶:

"Azerbaycan halkı, asırlık devlet geleneklerini devam ettirerek, 'Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasal Aktı' nde ifade edilen prensipleri esas alarak, bütün toplumun ve bireylerin refahının temin edilmesini arzularak, adaletin, özgürlüğün ve güvenliğin sağlanmasını isteyerek, geçmiş, şimdiki ve gelecek nesiller karşısında kendi sorumluluğunun bilincinde olarak, egemenlik hakkını kullanarak, görkemli şekilde aşağıdaki niyetlerini açıklar:

- Azerbaycan devletinin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak;
- Anayasa çerçevesinde demokratik yapıyı güvence altına almak;
- Sivil toplumun kurulmasını gerçekleştirmek;

²⁸⁴ Gibsert. H. Flans, "Azerbaijan, Introductory Notes, Constitutions of the Countries of the World, Azerbaijan Republic", Oceana Publications, New York, 1996, s. ix-xix.

²⁸⁵ Levent Gönenç, "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/294/2683.pdf>, (22.03.2009), s. 190.

²⁸⁶ y.a.g.e., s. 190.

- *Halk iradesinin ifadesi olarak, kanunların üstünlüğüne dayanan hukuki, dünyevi devlet kurmak;*
- *Adaletli ekonomik ve sosyal kurallara uygun olarak herkese onurlu bir yaşam seviyesi sağlamak;*
- *Evrinsel değerlere sadık kalarak, bütün dünya halkları ile dostluk, barış ve huzurlu bir ortam içinde yaşamak ve bu amaçla karşılıklı faaliyette bulunmak”*²⁸⁷.

Bağımsızlık sonrası ilk Anayasa olması sebebiyle, çalkantılı ve “darbeli” dönemin geride kalmasını göstermiş ve çeşitli hükümlerinde “darbe sendromu” kendini göstermiştir. Örnek gösterecek olursak, Anayasa’nın 4. maddesine göre, halkın seçtiği yetkili temsilcilerden başka hiç kimsenin halkı temsil etme hakkı yoktur veya 6. maddesine göre Azerbaycan halkının hiçbir kesimi, hiçbir sosyal grup veya örgüt veya hiçbir şahıs iktidarın kullanılması yetkisini zorla ele geçiremez²⁸⁸.

Azerbaycan Anayasası’nda millet kavramına yer verilmemiştir. Bunun yerine “Azerbaycan Halkı” terimi kullanılmaktadır. Bunun nedeni çeşitli azınlık gruplarından oluşan ülkede bağımsızlık yıllarında çeşitli ayrılıkçı hareketleri önlemek olarak gösterilebilir. Anayasa’nın 5. maddesi bunu açıkça göstermektedir :

- “ 1. *Azerbaycan halkı bir bütündür.*
2. *Azerbaycan halkının bütünlüğü, Azerbaycan Devletinin temelini oluşturur. Azerbaycan Cumhuriyeti, bütün Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının ortak ve bölünmez vatanıdır”*²⁸⁹.

Anayasa’nın 1. maddesinin ikinci fıkrası, esas olarak Azerbaycan halkının Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ve bu topraklar dışında yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarından oluştuğunu belirtmektedir²⁹⁰. Ancak aynı fıkrada yer alan bir ibare bazı terimlerin yerli yerinde kullanılmadığı izlenimini uyandırmaktadır, söz konusu ibareye göre, Azerbaycan halkını, Azerbaycan devleti ve onun

²⁸⁷ Alesker Aleskerli, “Azerbaycan Anayasası”; Kemal Başlar, “Azerbaycan Anayasası”, <http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan.htm> , (22.04.2009).

²⁸⁸ Levent Gönenç, a.g.e., s. 193.

²⁸⁹ “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Anayasası”, Adiloğlu Yayınevi, Bakü 2007, s. 6.

²⁹⁰ Levent Gönenç, a.g.e., s. 194.

kanunlarına tabi sayılan vatandaşlar oluşturur, öyleyse Azerbaycan halkının bir üyesi olmanın iki şartı vardır: Azerbaycan vatandaşı olmak ve Azerbaycan devleti ve kanunlarına tabi sayılmak ancak halk tarihi ve sosyolojik; vatandaşlık ise hukuki ve siyasi bir kavramdır, belli bir halkın bir üyesi olmak, devlet ve kanunlarına tabi sayılmak şartına bağlanamaz²⁹¹. Bu gibi bazı tutarsızlıklar Anayasa’da mevcuttur.

Anayasa’da azınlıkları dolayısıyla da olsa ilişkilendiren çeşitli maddeler mevcuttur. Bu maddelerde azınlıklara pozitif haklardan değil de, genel olarak negatif haklardan bahsedilmektedir. “Devlet Dili” başlığı altındaki 21. maddenin 1. paragrafına göre²⁹² :

“Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet dili Azerbaycan dilidir. Azerbaycan devleti Azerbaycan dilinin gelişmesini sağlar.”

Dil konusu bağımsızlık sürecinden şimdiye kadar çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Aslında çoğu dil bilimcilere göre, Azerbaycan dili diye birşey yoktur. Azerbaycan Türkçesi Türkçe’nin bir koludur. Bağımsızlık yıllarında ilk olarak Azerbaycan dili Türk dili olarak belirtilmiştir, ancak yine de etnik azınlıkların tepkisini çekmemek için bir grup milletvekilinin önerisiyle, hararetli tartışmalar sonucunda Azerbaycan dili olarak kabul edilmiştir. Böylece halkın büyük çoğunluğunu oluşturan Azerbaycan Türklerinin haklarının çiğnendiği de söylenilebilir.

Aynı maddenin 2. paragrafına göre :

“Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti, halkın konuştuğu diğer dillerin serbestçe kullanılmasını ve gelişmesini sağlar.”

²⁹¹ y.a.g.e., s. 196.

²⁹² “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ...”, s. 12.

Dolayısıyla azınlıkların kendi dillerini koruması, geliştirmesi, öğrenmesi ve serbestçe konuşmalarının sakıncası bulunmamaktadır. Bu haklar anayasal seviyede korunmaktadır.

Anayasada azınlıkları ilgilendiren başka maddeler “İkinci Bölüm” olan “Temel Hak, Özgürlükler, Görevler” bölümünde yer almaktadır. Bu maddelerin ilki “24. Madde İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlüklerin Temel İlkeleri (Prensibi)” maddesine göre²⁹³ :

1. Herkesin doğduğu andan itibaren, dokunulmaz, ihlal edilemez, devredilmez hak ve özgürlükleri vardır.
2. Hak ve özgürlükler, herkesin toplum ve diğer kişiler karşısındaki sorumluluğunu ve görevlerini de kapsar.

Bu maddeyle Anayasa liberal demokratik insan hakları anlayışının temelinde yer alan “doğal hak” anlayışını benimsemiş görünmektedir²⁹⁴. Anayasanın 25. Maddesi (Eşitlik Hakkı) ise temel hak ve özgürlüklerin kullanılması açısından büyük önem taşıyan “kanun önünde eşitlik” prensibini düzenlemektedir²⁹⁵. Bu maddenin üçüncü fıkrasına göre :

*“devlet ırkına, milliyetine, dinine, diline, cinsine, kökenine, mal varlığına, görevine, görüşüne, siyasi parti, sendika, ve diğer toplumsal birliklerdeki üyeliğine bakılmaksızın herkesin hak ve özgürlüklerinin eşitliğini güvence altına alır. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini, ırk, milliyet, din, dil, cins, köken, görüş ve siyasi, ve sosyal kimlik nedeniyle sınırlandırmak yasaktır.”*²⁹⁶

26. maddeye göre kanunlar çerçevesinde herkesin kendi hak ve özgürlüklerini savunma hakkı var ve devlet herkesin hak ve özgürlüklerini korunmasını güvence altına alır.

²⁹³ “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin..., s. 13; Aleslerli, s. 15.

²⁹⁴ Gönenç, a.g.e., s. 198.

²⁹⁵ Gönenç, a.g.e., s. 198.

²⁹⁶ “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin..., s. 13-14; Aleskerli, s. 15.

Genel olarak Anayasa değerlendirildiğinde “azınlık” terimi geçmese de, azınlıklara dolayı yolla da olsa değinilmektedir. Azınlıkların kendi hak ve özgürlükleri konusunda Anayasal haklarının olduğu da söylenilebilir. Ayrıca, “Devletin Yüksek Amacı” (Madde 12) maddesinde Anayasa’da sayılan insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin Azerbaycan Cumhuriyeti’nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmalara uygun olarak uygulanacağını ifade etmektedir²⁹⁷.

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Ceza Kanunu’nda da azınlık hakları genel olarak ayrımcılığın önlenmesi yoluyla korunmuştur. Ceza Kanunu’nun 6. Maddesine göre cinayet işlemiş şahıslar yasalar önünde eşittirler ve milleti, ırkı, dini ve dili farketmeksizin cinayet işlemiş herkes cezasını yasalarca belirlendiği gibi çekmek zorundadırlar²⁹⁸. Ceza Kanunu’nda “İrk Ayrımcılığı” (Madde 111) farklı ırklardan olan insanlara karşı herhangi bir şiddet, insanlık dışı veya hoşgörüsüzlük suç olarak belirlenmiştir. Ayrıca, aynı maddeye göre bu grupların ülkenin sosyal, siyasi, kültürel hayatında iştirak, eğitim, çalışmak, evlenmek gibi haklardan mahrum bırakmak suçtur ve suçlulara mahkeme kararınca 10 ile 15 yıl hapis öngörülmektedir²⁹⁹. Madde 283’ e (Milli, Irksal veya Dini Nefret Ve Düşmanlığın Tetikleme) göre ise bu gibi çağrılarda bulunmak, milletler arasında kışkırtıcı hareketleri basın vasıtasıyla gerçekleştirmek de suçtur³⁰⁰.

Azerbaycan Hukuku’nda azınlıklarla ilgili en önemli belge Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın 1992 yılı 212 sayılı “*Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Yaşayan Ulusal Azınlık, Az Sayılı Halk ve Etnik Grupların Hak ve Özgürlüklerini Korunması, Dil ve Kültürünün Gelişmesi İçin Devlet Yardımı Hakkında*” Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Fermanı’dır. Bu Ferman ilk defa azınlıklara pozitif hakların verilmesini öngörmüştür. Bu belgede herhangi bir milletin azınlık olarak tanımlanması sözkonusu değilse de, bazı azınlık

²⁹⁷ Gönenç, a.g.e., s. 199.

²⁹⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Ceza Kanunu, Madde 6.

²⁹⁹ y.a.g.e., madde 111,

³⁰⁰ “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Ceza Kanunu”, Madde 283.

sayılabilecek milletlerin isimleri telaffuz edilmiştir. Bu Ferman'ın ilk paragrafında ayrımcılığın önlenmesi gerekliliği vurgulanmıştır:

“Ulusal azınlık, az sayılı halk ve etnik grup mensuplarının meslek hazırlığına uygun ve hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmadan eşit haklara sahip oldukları göz önünde bulundurularak o hakların gerçekleştirilmesi için uygun ortam oluşturulsun, o hakların ihlaline bağlı herhangi bir tepki veya tepkisizliğe önlem alınsın, dilekçe ve şikayetlere vatandaşlarla görüşlerde o sorunların çözümüne daha fazla dikkat edilsin”³⁰¹.

Bu Ferman'la azınlıkların kendi dillerinde eğitim görme, tarihlerin öğrenilmesi, üniversitelerin ilgili bölümlerinde kendi dil bilimlerinin öğrenilmesi sağlanmalı, yurt dışında yaşayan akrabaları veya aynı milletten olan insanlarla iletişimlerinin rahat sağlanması sınır geçitlerinde kolaylaştırılmış geçiş yapılması için yasa tasarılarının hazırlanması, radyo ve yerel televizyonlarda kendi dillerinde program yapma, ayrıca azınlıklara veya etnik gruplara herhangi bir ayrımcılık veya hoşgörüsüzlük varsa önlemi hemen alınsın suçlular adalete teslim edilmesi ilk kez söz konusu olmuştur.

Bu belgenin 12 paragrafı önemlidir. Bu paragrafda bazı azınlık gruplarının adları kullanılmıştır:

“Bakü, Sumgayıt, Lenkeran, Gusar, Zagatala, Gebele³⁰² icra hakimiyeti başkanları bir ay içinde slavyan, yahudi, lezgi, talış, avar, udin ve başka az sayılı halkların ve etnik grupların milli kültür merkezlerine bina veya iş odaları verilsin”³⁰³.

Bu paragrafdan slavyan, yahudi, lezgi, talış, avar, udinlerin azınlık olarak görüldüğü çıkarılabilir. Ancak hangi grupların azınlık statüsünde olduğu resmen hala belirlenmemiştir. Bu Ferman, ulusal azınlıklarla ilgili yasanın hazırlanmasını öngörmüşse de aradan geçen 17 yıla rağmen bu yasa hala yoktur.

³⁰¹ “Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 212 sayılı Fermanı”, Bakü, 1992, Paragraf 1, www.e-qanun.az (16.05. 2009).

³⁰² Bu şehirler büyük şehirler olmakla birlikte bazı azınlık grupların toplu şekilde yaşadığı şehirlerdir. Örnek olarak Lenkeran'da Talışlar, Gusar'da Lezgiler gibi.

³⁰³ “Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 212 sayılı Fermanı”, Bakü, 1992, Paragraf 12, www.e-qanun.az (15.05. 2009).

Bunun en başlıca sebebi iç çatışmaların önlenmesi amacıyla “Azerbaycanlı” kimliğinin üst ve tek kimlik olarak belirlenmesidir. Azerbaycan pasaportu alan herkes “Azerbaycanlı”dır ve bu politika ilk yıllarda ülkedeki iç çatışmayı önlemiştir.

3.3 Avrupa’ya Entegrasyon Süreci ve Azınlıklar

Bağımsızlığın kazanılmasından hemen sonra Azerbaycan devleti, ilk hedefinin Avrupa’ya entegrasyon olarak belirlemiştir. İlk bağımsızlık yıllarında bu konularda sıkıntı yaşamasına rağmen, zengin petrol ve gaz yatakları sebebiyle, Batı dünyasının Azerbaycan’ı Rusya’dan koparma çabalarına itmiş ve kısa zamanda Azerbaycan çeşitli kuruluşlara üye olmuştur.

BM’le Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilişkiler bağımsızlığın yeniden kazanılmasının ardından hemen başlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti 2 Mart 1992 yılında BM üyeliğine kabul edilmiş 6 Mayıs 1992’de BM’de Daimi Temsilciliği açılmıştır³⁰⁴. Azerbaycan’ın Birleşmiş Milletler’in her toplantısındaki en önemli amacı Dağlık Karabağ sorununun gündeme getirilmesi ve Ermeni işgalinin dünya tarafından tanınması olmuştur. Bu soruna dair BM’lerin tam 4 kararı olmasına rağmen (822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları) işgal hala devam etmektedir.

Azerbaycan 30 Ocak 1992 yılından itibaren AGİT’e kabul edilmiştir. Bu Azerbaycan’ın üye olduğu ilk Avrupa kurumu olması açısından önemlidir. 1992 yılı Helsinki toplantısında Azerbaycan da temsil olunmuş ve oradaki tüm anlaşmalar ve senetleri imzalamıştır. 20 Aralık 1993 yılında Azerbaycan Paris Şartını imzalamıştır³⁰⁵. Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili en önemli çalışmalar AGİT bünyesinde yapılmıştır. AGİK’in AGİT’e dönüştüğü Budapeşte Zirvesi’nde AGİT barış kuvvetlerinin oluşturulmasını ve Dağlık Karabağ’a barış gücünün gönderilmesi

³⁰⁴ “Azerbaycan ve AGİT”,

http://www.azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/InterOrg/interOrg_a.html (14.05. 2009), s. 1.

³⁰⁵ y.a.g.e., s. 1

kararını almıştır. Ayrıca, sorunun çözülmesinin hızlandırılması amacıyla Minsk süreci başlatılmış ve şüana kadar çözüm çalışmalarını başkanlığını Rusya, Fransa ve ABD'nin yürüttüğü Minsk Grubu yürütmektedir.

AGİT bünyesinde Azerbaycan siyaset tarihinin en büyük zaferi olarak gösterilen 54 devletin katıldığı 2-3 Aralık Lisbon Zirvesi'nde Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili 3 prensip kabul edilmiştir³⁰⁶ :

- Ermenistan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü;
- Dağlık Karabağ'a Azerbaycan'a bağlı en yüksek statünün verilmesi (özerklik);
- Dağlık Karabağ'ın tüm sakinlerinin tehlikesizliğinin garantisi.

Ermenistan dışında tüm katılımcı devletler bu prensipleri onaylamıştır.

1998 yılından itibaren Azerbaycan'la AGİT'in Demokratik Kuruluşlar ve İnsan Hakları Bürosu arasında işbirliği yapılmaya başlamış ve bu işbirlik çerçevesinde demokratikleşme, göç, insan hakları ve ırkçılığa karşı çeşitli faaliyetler mevcuttur.

AGİT'e üye olduktan sonra Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği ile ilişkiler kurulmuştur. Lakin bu ilişkiler istenilen seviyede değildir ve sürekli görüşmeler sözkonusu değildir.

3.3.1 Avrupa Konseyi ile İlişkilerde Azınlıklar

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin demokratikleşme sürecinde en önemli etkiyi Avrupa Konseyi yapmıştır. Azerbaycan Hukuk sisteminin, Avrupa değerlerinin

³⁰⁶ y.a.g.e., s. 2

benimsetilmesinde, insan hakları, azınlık hakları, özgürlükler, demokrasi gibi değerlere uygun olarak değiştirilmesinde Avrupa Konseyi'nin büyük çabası ve katkısı olmuştur.

Azerbaycan Parlamentosu 24 Ocak 1992 yılında “Özel Davetli Konuk” statüsünü almak için Avrupa Konseyi'ne başvurmuştur. Ancak devam eden Ermenistan Azerbaycan savaşı nedeniyle hiçbir ilerlemeler yapılamamıştır. İki ülke arasında ateşkesin sağlanmasından sonra Avrupa Konseyi ile ilişkilerde hızlı bir gelişme sağlanmıştır. Avrupa Konseyi Parlamentosu'nun 10 Kasım 1994 1047 sayılı kararında *“iki ülke arasında ateşkesin sağlanması memnurlukla karşılanmıştır”*³⁰⁷ ifadeleri yer almaktadır. 28 Haziran 1996 yılında AK parlamentosu Azerbaycan'a “Özel Davetli Konuk” olarak Avrupa Konseyi'nde temsil hakkı vermiştir³⁰⁸. 17-18 Mart 1996 yılında Avrupa Konseyi'nin demokrasi uğrunda Venedik Komisyonu'nun toplantısında Azerbaycan'ın bu komisyona kabul edilmesi kararı alınmıştır³⁰⁹. 1996 yılında Avrupa Konseyi Dönem Başkanı ve Estonya Dış İşleri Bakanı Tarşıs başkanlığında bir grup Azerbaycan'a seferde bulunmuş, işbirliğinin artırılması, demokratik düzenlemelerin hızlandırılması konusunda görüşmeler yapmıştır. 13 Temmuz 1996 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Avrupa Konseyi'nin dönem başkanına mektup göndererek “Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne üye kabul edilmesi ve diğer devletler gibi Avrupa Konvansiyonu'na katılmak istediğini bildirmiştir”. 5 yıllık görüşmelerin ardından nihayet 17 Ocak 2001 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa Konseyi'ne üye kabul edilmesi karara bağlanmış ve 25 Ocak'ta resmi tören yapılmıştır³¹⁰.

Bu süreçte Azerbaycan Hukuk sisteminde bir takım değişiklikler yapılmış, ayrıca Karabağ konusunun barış yolu ile çözümlenmesinde ve insan hakları ve özgürlükler konusunda değişimlerin devam ettirilmesi konusunda ilerlelerin yapılacağı garantisi verilmiştir. Bu süreçte en önemli iki gelişme yaşanmıştır.

³⁰⁷ “Azerbaycan ve AK”,

http://www.azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/InterOrg/interOrg_a.html (14.06.2009), s. 1.

³⁰⁸ y.a.g.e., s. 2.

³⁰⁹ “Azerbaycan ve AK”, ..., s. 3

³¹⁰ y.a.g.e., s.3-4.

Bunlardan ilki idam hükmünün kaldırılması, ikincisi ise basından sansürün kaldırılması.

Avrupa Konseyine üye olduktan hemen sonra Azerbaycan azınlıkları ilgilendiren sözleşmeleri birer birer imzalamaya başlamıştır. Tüm bu sözleşmeleri imzalarken Karabağ konusu ile ilgili çeşitli deklarasyonlarda bulunmuştur. “İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşme” yi 25 Ocak 2001’de imzalamış (deklarasyonlu), 15 Nisan 2002’de onaylamıştır ve bu tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir³¹¹. Yapmış olduğu deklarasyonda :

“Azerbaycan Cumhuriyeti Ermenistan Cumhuriyeti’nin işgal ettiği topraklardan çekilene kadar o topraklarda bu sözleşmenin şartlarının uygulanmasının garantisinin veremeyeceğini³¹²” belirtmiştir.

“Avrupa Azınlık ve Bölgesel Dilleri Şartı”nı 21 Aralık 2001’de imzalamış (deklarasyonlu) ancak aradan geçen 8 yılı aşkın sürede henüz onaylamamıştır (Tablo 3). İmzalarken yapmış olduğu deklarasyonda yine Ermenistan Cumhuriyeti’nin işgal ettiği topraklarda bu sözleşmenin şartlarının uygulanma garantisini olmadığını belirtmiştir.

³¹¹ “Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms”, CETS no 005, www.conventions.coe.int (06.05.2009).

³¹² “Convention for

Tablo 3: Avrupa Konseyi Ülkelerinin “Avrupa Azınlık ve Bölgesel Dilleri Şartı”nı İmzalama Durumu.

İmza ve Onaylama	Sadece İmza	Hiçbiri
Ermenistan	Azerbaycan	Arnavutluk
Avusturya (AB)	Bosna Hersek	Andora
Hırvatistan	Fransa (AB)	Bulgaristan (AB)
Danimarka (AB)	İzlanda	Estonya (AB)
Finlanda (AB)	İtalya (AB)	Gürcistan
Almanya (AB)	Malta	Yunanistan (AB)
Macaristan (AB)	Moldova	İrlanda (AB)
Lihtanştayn	Rusya	Letonya (AB)
Lüksemburg (AB)	Makedonya	Litvanya (AB)
Hollanda (AB)		Monako
Norveç		Türkiye
Sırbistan		Portekiz (AB)
Karadağ		Belçika (AB)
Romanya (AB)		
Slovakya (AB)		
Slovenya (AB)		
İspanya (AB)		
İsveç (AB)		
İsviçre		
Kıbrıs (AB)		
İngiltere (AB)		
Çek Cumhuriyeti (AB)		
Polonya (AB)		

AB: Avrupa Birliği Üyesi Devlet

Kaynak: www.conventions.coe.int (Erişim Tarihi : 06 Mayıs 2009).

Azerbaycan Cumhuriyeti “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”ni imzalamamıştır. Ancak 26 Haziran 2000 yılında onayladıktan sonra, 1 Ekim 2000 yılından sonra yürürlüğe girmiştir³¹³. Bu sözleşmeyi onaylarken yine yapmış olduğu deklarasyonda “toprak bütünlüğü” olgusuna vurgu yapmıştır:

³¹³ “Framework Convention For the Protection of National Minorities”, CETS No.: 157, www.conventions.coe.int (06.04.2009).

“Azerbaycan Cumhuriyeti evrensel değerlere bağlı, insan hakları ve temel özgürlüklere saygılı ve bağlı olduğunu belirterek, “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”ni onaylayıp yürürlüğe koyarken, bu sözleşmenin şartlarının uygulanması Azerbaycan Cumhuriyeti’nin iç ve dış güvenliğini sarsacak, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına karşı şiddet eğilimlerinde bulunma hakkını vermediğini deklare eder”³¹⁴.

Tablo 4: Avrupa Konseyi Ülkelerinin “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”ni İmzalama Durumu.

İMZA VE ONAYLAMA		SADECE ONAYLAMA
Arnavutluk	Norveç	Azerbaycan
Ermenistan	Polonya (AB)	Bosna Hersek
Avusturya (AB)	Portekiz (AB)	Sırbistan
Bulgaristan (AB)	Romanya (AB)	Karadağ
Hırvatistan	Rusya	SADECE İMZA
Kıbrıs (AB)	San Marino	Belçika (AB)
Çek Cumhuriyeti (AB)	Slovakya (AB)	Yunanistan (AB)
Danimarka (AB)	Slovenya (AB)	İzlanda
Estonya (AB)	İspanya (AB)	Lüksemburg (AB)
Finlandiya (AB)	İsveç (AB)	
Almanya (AB)	İsviçre	HİÇBİRİ
Macaristan (AB)	Makedonya	Andora
İrlanda (AB)	Ukrayna	Fransa (AB)
İtalya (AB)	İngiltere (AB)	Monako
Letonya (AB)	Gürcistan	Türkiye
Lihtanştayn		
Litvanya (AB)		
Malta		
Moldova		
Hollanda (AB)		

Kaynak : www.conventions.coe.int (08 Mayıs 2009).

Karabağ Savaşı ve Ermeni işgali uluslararası çerçevede imzaladığı tüm anlaşmalarda etkisini göstermektedir. Azınlıklara ilişkin sözleşmelerde de bu durum değişmemektedir.

³¹⁴ y.a.g.e, www.conventions.coe.int (06.05.2009).

Avrupa Komisyonu'nun şimdiye kadar Azerbaycan'daki insan hakları ve azınlıkların durumu ile ilgili en kapsamlı çalışması ve raporu "İrkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele için Avrupa Komisyonu"nun (ECRI)³¹⁵ 16 Aralık 2006 yılında hazırladığı Azerbaycanla ilgili kapsamlı ikinci rapordur. Bu raporu kapsamlı şekilde incelemekte fayda olduğunu düşünüyorum. Raporun özet bölümünde ECRI'nin 15 Nisan 2003 birinci raporunda belirtilen bazı alanlarda ilerlemeler mevcut olduğu belirtilmiştir. Ulusal azınlıkların dillerinin öğrenilmesinde bazı ilerlemelerin olduğu kaydedilmiş ancak ermenilere karşı, bazı dini azınlıklara karşı hoşgörüsüzlüğün devam ettiği belirtilmiştir. Ulusal azınlıkların devletten daha fazla destek görmesinin gerekliliği vurgulanmıştır³¹⁶.

Raporun ilk bölümünün (ECRI Azerbaycan'la ilgili Birinci Raporun Uygulanması) birinci paragrafında (Uluslararası Sözleşmeler) Azerbaycan'ın imzaladığı "Azınlık ve Bölgesel Dilleri Avrupa Şartı"nı onaylaması tavsiye etmiştir. İmzalanmış olan bu sözleşme hala onaylanmamış, ve komisyon en kısa zamanda bu sözleşmenin onaylanması gerektiğini tavsiye etmektedir³¹⁷.

Raporun 44, 45, 46, 47, 48 paragraflarında, "Savunmasız Gruplar" altbaşlığında altında dini azınlıklarla ilgili durum incelenmiş ve bazı olumsuz tespitlerde bulunulmuştur³¹⁸. Azerbaycan Hükümeti'nden, bazı polis ve bu gibi kurumların dini toplulukların dini toplantılarını ve ayinlerin yapılmasını engellemesini araştırması istenmiş, aynı zamanda basında az sayıda olan bu dini azınlığa karşı hoşgörüsüzlük eğilimlerinin mevcut olduğu belirtilmiştir³¹⁹. Raporda ayrıca nüfusun yüzde 90'nın müslüman olduğu, hristiyan, yahudi dini gruplarına karşı herhangi bir olumsuzluğun olmadığı ancak ülkeye yeni giren küçük dini

³¹⁵ "İrkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele için Avrupa Komisyonu" (ECRI) Avrupa Konseyi tarafından kurulmuştur. Bu Komisyon ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadelelerle bağlı meselelerde uzmanlaşmış, insan hakları ile ilgili sorunları takip eden bağımsız bir kurumdur. Bu kurumun üyeleri ırkçılığa karşı mücadele, insan hakları ve temel özgürlükler, azınlık hakları ile ilgili uzman olarak bilinen bağımsız adayların seçilmesi sonucu belirlenir. Avrupa Konseyi tüm ülkelerinde araştırmaları yaptıktan sonra, mevcut olan problem ve aksaklıkları belirler, problemlerin çözülmesi için teklif ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

³¹⁶ "İrkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele için Avrupa Komisyonu", **Azerbaycan'la İlgili İkinci Raporu**, 24 Mayıs 2007, Strasburg, s. 6. www.coe.int/ecri (09.06.2009).

³¹⁷ y.a.g.e., s. 8.

³¹⁸ y.a.g.e., s.15.

³¹⁹ "İrkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele için Avrupa Komisyonu", Azerbaycan'la İlgili İkinci Raporu, madde 44, s. 15.

azınlıklara ve topluluklara karşı hoşgörünün aynı derecede olmadığı belirtilmiştir, ayrıca bazı dini grupların “radikal” ve “agresif” dini gruplar olduğu gerekçesiyle kapatılması olumsuz bir durum olarak gösterilmiştir³²⁰.

Azerbaycan iktidarı raporun bu maddeleriyle bağlı özel yorumda bulunmuştur. İster büyük isterse de küçük hiçbir dini topluluğa karşı ülkede hoşgörüsüzlüğün bulunmadığı, devlet kurumlarının bu toplulukların faaliyetine hiçbir şekilde karışmadığı, “Dini Kurumlarla İlişkilerle ilgili Devlet Komitesi”nin (DKİDK) bu küçük topluluklara karşı herhangi bir ön yargıda bulunmayarak, DKİDK’ya üye olmakta bürokratik herhangi bir engelin olmadığını belirtmiştir. Devletin bir başka yorumunda “agresif” ve “radikal” dini grupların kapatılmasının eleştirilmesini eleştirmiş batı ülke temsilciliklerin terör saldırılarında bulunma amaçları olan ve “El Kaide” örgütünün uzantıları oldukları ispat edilen grup üyelerinin tutuklanarak hapsedilmesi dışında hiçbir kapatılmaların sözkonusu olmadığı belirtirmiştir³²¹.

Raporun 54. maddesi “Ulusal Azınlıklar” altbaşlığı altında verilmiştir. ECRI birinci raporunda Azerbaycan’ın Avrupa Konseyi ve diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde bulunularak ulusal azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin özel yasanın hazırlanmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca, Azerbaycan Cumhuriyeti Avrupa Konseyi’ne üye olurken üç yıl içinde azınlıklarla ilgili özel yasaların hazırlanacağı taahhüdünde bulunmuş, ancak “Ulusal Azınlıklarla İlgili Cumhurbaşkanlığı Fermanı” dışında herhangi bir yasa hala yoktur ve iktidarın bu yasaya gerek kalmadığı görüşleri mevcuttur. ECRI Azerbaycan Hükümeti’nin en kısa zamanda ulusal azınlıklarla ilgili yasanın en kısa zamanda hazırlanıp kabul edilmesini tavsiye etmektedir³²².

Azerbaycan resmileri bu maddeyle ilgili olarak da açıklama yapmıştır. Açıklamada Azerbaycan’daki çeşitli azınlıklar asırlardır Azerbaycanlılarla sulh ve

³²⁰ y.a.g.e, madde 45, 46, 47, 48, s. 16.

³²¹ y.a.g.e., s. 37.

³²² “İrkçilik ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele için Avrupa Komisyonu”, Azerbaycan’la İlgili İkinci Raporu, madde 54, 55, s. 17.

barış içinde yaşamış, etnik ve dini çeşitliliklerin hala ülkede yaşadığı, onlara karşı hiçbir hoşgörüsüzlüğün, ayrımcılığın ve şiddet olaylarının yaşanmadığı belirtilmiştir³²³.

Raporun son bölümü “Ermenilere Karşı Bakışta Negatif Durumun Değişmemesi” altbaşlığını taşıyor. İlk rapordan bu yana Ermeni azınlığa karşı herhangi bir olumlu gelişmenin yaşanmadığı, onların hala kendi kimlerini saklayarak ülke sınırları içinde yaşadıkları, ister basında isterse de iktidar ve muhalifetin tüm beyanatlarında Ermeniler karşı ırkçı beyanatların bulunduğu ve bu durumun değişmediği, hatta Ermenilerin haklarını korumaya çalışan STK kurumların çeşitli tehditler alarak işlerinin yapılmasında engellerin olduğu ve onların sürekli ihanetle suçlandığı belirtilmiştir³²⁴. Ancak devam eden Ermeni işgali ve 1 milyondan fazla mülteci, ayrıca çeşitli tarihlerde Ermenilerin yapmış olduğu katliamlar bu durumun yaranmasında en önemli sebeptir ve bu durumun sorunlar çözülmeden kendiliğinden geçmesini beklemek mantıklı gözükmemektedir.

3.4 Avrupa Birliği ve Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış siyasetinin en önemli amaçlarından biri Avrupa Birliği ile işbirliği oluşturuyor. Azerbaycan'ın bulunduğu önemli coğrafi bölge ve aynı zamanda petrol ve gaz ihracatçısı olması AB'nin de Azerbaycan'la ilişkilere önem vermesini açıklamaktadır. 22 Haziran 1999 yılında AB ile Azerbaycan arasında “İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması” (PCA) imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Azerbaycan ve AB ilişkileri düzenlenmektedir. AB ile Azerbaycan ilişkileri demokrasiye saygı, uluslararası hukuka saygı, insan hakları ve pazar ekonomisi prensiplerine dayanmaktadır. 2001 yılında AB Güney Kafkasya'da daha aktif politik rol alma isteğini açıklamıştır. 2003 yılında Güney Kafkasya'ya AB Özel Temsilciliği (EUSR) açma kararı almış ve bu temsilci Heikki Talvitie olmuştur.

³²³ y.a.g.e., s. 35.

³²⁴ y.a.g.e., madde 106 – 113, s. 28.

1992 ve 2004 yılları arasında Topluluk Azerbaycan'a yaklaşık 400 Euro değerinde yardımda bulunmuştur (Tablo 5). Ayrıca, TACIS, INOGATE, TRASECA gibi büyük programlar gerçekleştirmektedir. TACIS programının temel hedefleri a) piyasa ekonomisi ve demokrasiye geçiş b) her düzeyde ortaklığın ve ikili ilişkilerin düzelmesi c) program çerçevesindeki ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonudur³²⁵. INOGATE AB'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini ön görmekte ve Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak açısından çok önemlidir. Bu programlar çerçevesinde ülkeye büyük maddi yardımlar gösterilmektedir.

Tablo 5: Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'a Maddi Yardımları (EURO)

	1994	1992	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2006	Toplam
TACİS	20.5	6.0	8.0	8.00	8.00	8.0	7.00	7.00	14.0	30				116.5
Makro-finansal yardım					10.0	10	10.0							30.00
İnsani	31.1			28.82	9.69	6.1	9.66	5.15	1.57					92.09
FEOGA		43.	22.7											65.70
Gıda Güvenliği			15	16.0	14.0	12.0				20.0				77.00
Onarım			3.00	4.00	4.50	3.20	3.67							18.37
İnsani Amaç		8.0							1.50					9.50
Toplam	51.6	57	48.7	56.82	46.19	39.3	30.33	13.65	35.57	30				409.16

Kaynak : “Avrupa Komşuluk Politikası, Ülke Raporu, Azerbaycan”, Brussel 2005.

Komisyonun teklifiyle, AB Konseyi 14 Haziran 2004 yılında Azerbaycan'la “Avrupa Komşuluk Politikası” (ENP) anlaşmasını imzalamıştır. ENP çerçevesinde her ülke için 3-5 yıllık faaliyet programı belirleniyor ve bu programlar sonucu çeşitli alanlarda işbirliği yapılmaktadır. ENP'ye katılan devletin bu katılım

³²⁵ Fuad Hüseyinov, “Avrupa Birliği –BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt 50, sayı 2, 2001, s. 51.

sonucunda AB üyeliğine kabul edilebileceği sözkonusu olmamakla birlikte, bu stratejinin ülkedeki çeşitli alanlardaki reformları hızlandırmaktadır ve AB'ye katılma hakkı bulunun ülkeler için önemlidir. Bu durum Azerbaycan için de geçerlidir. ENP'nin Azerbaycan için yarattığı olanakları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- siyasi, ekonomik, hukuki reformların hızlandırılması, ortak değerlere saygı, ilerlemelerin sağlanmasına AB pazarında yer bulabilmek;
- vatandaşların, malların, hizmetin ve paranın serbest dolaşması, ilerdeki entegrasyon amacıyla liberalizasyon prosesleri;
- AB ülkeleri ile daha verimli siyasi dialog ve işbirliği, ticari ilişkiler, reformların desteklenmesi amacıyla çeşitli yardımlar.

AB'nin Azerbaycan'daki azınlıkların durumu ile görüşü ENP çerçevesinde Komisyon'un 2005 yılında hazırladığı Azerbaycan'la ilgili çalışma raporudur. Bu çalışmanın 2.2 paragrafında “insan hakları ve temel özgürlükler” altbaşlığı altında azınlıklara değinilmiştir. Çalışmada Azerbaycan'ın azınlıklarla ilgili bazı uluslararası belgeleri onaylaması olumlu karşılanmış, azınlık haklarının korunması açısından pozitif ilerleme olarak belirtilmiştir³²⁶. Ayrıca, Ceza Kanunu'nda azınlıkların haklarının korunduğu, 2001 yılında Anayasal Yasayla Ombudsman kurumunun oluşturulmasının memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Ancak, ECRI'nin raporuna atıfta bulunularak Ermenilere ve bazı küçük dini gruplara karşı daha dikkatli olması gerekliliği tavsiye edilmiştir³²⁷.

³²⁶ “Avrupa Komşuluk Politikası, ülke raporu, Azerbaycan”, AB Komisyonu, Brussel, 2005, s. 9, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/azerbaijan_country_report_2005_en.pdf (14.06. 2009).

³²⁷ y.a.g.e., s. 9-10.

SONUÇ

Azınlıklar, küçük etnik gruplar, küçük halkların korunması gerekliliği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra apaçık ortaya çıkmıştır. İlk düzenlemelerde azınlıklara negatif hakların verilmesi, bir ülkede bulunan diğer vatandaşlarla aynı hakların verilmesi, yeterli görülmüşse de daha sonralar azınlıkların kendi kimliklerinin

kaybolma tehlikesi bu alanda yeni düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Azınlıklarla ilgili Birleşmiş Milletler, AGİT ve Avrupa Konseyi bünyesinde önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak hala bağlayıcı nitelikli bir tanım yapılmamıştır. Azınlık kavramının sosyolojik tanımının mevcut olmasına rağmen hukuki anlamda bir bağlayıcı tanımın yapılması henüz mümkün olmamıştır. Bunun başlıca sebebi ülkelerin kendilerini hukuki açıdan bağlamak istememeleridir. Ülkelerin tarihi devlet gelenekleri, sosyal yapı ve mentalitelerindeki farklılıklar nedeniyle tüm ülkeler için geçerli, bağlayıcı genel bir tanımın yapılmasını engellleyen en önemli sebeptir. Ayrıca, güçlü devletlerin “azınlıkları” ikili ilişkilerde baskı unsuru olarak da kullandıklarını görmekteyiz.

İkinci Dünya Savaşı sonrası azınlıklarla ilgili çalışmalarda genel olarak “negatif” koruma sözkonusu olmuştur. Bu korumayla azınlıkları topluma entegre etme çabaları ayrımcılıkla mücadele şeklinde sürdürülmüştür. Ancak 1990 yıllardan sonra bu korumanın yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği’nin dağılması, dünyanın çeşitli bölgelerinde etnik savaşların başlaması bu alanda hukuki boşluğu açıkça ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle konu daha sıkça gündeme gelmiş ve BM, AGİT ve AK çerçevesinde önemli çalışmalar yapılmıştır. BM çerçevesinde “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında BM Bildirgesi” (1992), Avrupa Konseyi çerçevesinde “Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı” (1992), “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” (1995) bunların en önemlileridir. Bu belgelerle azınlıklara verilen “negatif” haklardan “pozitif” haklara geçiş süreci yaşanmıştır. Ancak bu anlaşmaları imzalarken ülkeler bu anlaşmalardaki maddelerin ve hükümlerin kimlere uygulanacağını, anlaşmalarca belirlenmediği için kendilerinin belirleyeceğini belirtmişler. Mesela, Fransa, BM MSHS’nin 27. maddesinin kendisine uygulanamayacağını belirtmiş, yukarıda bahsettiğimiz sözleşmeleri onaylamayarak, Fransa’nın tüm halkları arasındaki “eşitlik” ilkesini öne sürmüştür. AGİT daha çok azınlıkların fiilen korunması ve eylem mekanizmaları üzerinde çalışmıştır ve “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği” (1992) kurumunu oluşturmuştur.

Avrupa Birliği çerçevesinde azınlıklar konusunun gündeme gelmesi de aynı döneme denk gelmektedir. Avrupa Birliği'nin ekonomik birlikten çıkarak siyasi birlik statüsüne geçmesiyle azınlık hakları da daha çok gündeme gelmiştir. Doğu Bloku'nun çökmesi AB'nin genişleme perspektiflerini gündeme getirmiştir. Bu sebeple genişleme sürecinde Doğu Avrupa'daki insan hakları, azınlık hakları ön plana çıkmıştır. "Azınlıklara saygı" üye olmak için bir kriter haline gelmişse de AB çerçevesinde bu konuda güçlü belirsizlikler ve çifte standartlar mevcuttur. Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nda azınlıklarla ilgili bir karar bulunmamaktadır. AB azınlıklar konusundaki düzenlemeleri Avrupa Konseyi'nin düzenlemelerine dayanmaktadır.

Güçlü bir AB kimliği oluşturmak ve uluslar üstü bir sistemi yaratmak için Avrupa'da bulunan ulus-devletlerin zayıflaması gerekmektedir. Bunun farkında olan AB son dönemlerde azınlıkları kullanarak ulus-devletleri zayıflatma çabasına girdiğini görmekteyiz. Azınlıklar ve küçük halklar AB'yi sığınabilecekleri bir kapı olarak görmektedirler ve AB'nin bölgeselleşmeye ve yerel yönetimlere verdiği desteği hissetmektedirler. Belçika örneğinin bunun en açık göstergesi olduğunu görmekteyiz. Üniter bir devlet olan Belçika federalleşme sürecine girmiş ve resmi olarak iki bölgeden olduğunu, iki ayrı toplumun olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple AB'de azınlıklar konusunun sürekli gündemde olması beklenmektedir.

Yetmiş yıl aradan sonra bağımsızlığını tekrar kazanan Azerbaycan demokrasiye geçiş sürecini yaşamaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla tam bir etnik sorunların merkezi haline gelen Kafkasya'da Azerbaycan da bu sorunlarla karşılaşmıştır. Ermenistan'la yaşanan Dağlık Karabağ savaşı ülke ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. Bunun yanısıra, darbe girişimleri, karmaşık etnik yapı, etnisitiye bağlı sorunlar ülkenin uzun zaman gündeminde olmuştur. Demokrasiye geçiş sürecinde hazırlanan ve 1995 yılında kabul edilen ilk anayasada da tüm bu zorlukların yansıdığını görmekteyiz.

Karmaşık bir etnik nüfusa sahip olan Azerbaycan kimlik oluşturma çabalarına girmiştir. Ülkenin büyük kısmını Azerbaycan Türkleri oluşturmakta, ayrıca, Ermeni, Lezgi, Taliş, Avar, Kürt, Yahudi ve başka küçük azınlık grupları

veya halklar mevcuttur. İlk yıllarda etnik sorunlarla karşılaşmamak ve ülkedeki çeşitli etnik grupların tepkisini çekmemek için “Azerbaycanlı” üst kimliği oluşturuldu. Ayrıca, ilk yıllarda “Azerbaycan Türkçesi” resmi dil olarak kabul edildiyse de daha sonra “Azerbaycan Dili” olarak değiştirildi. Aslında azınlıkların ve etnik grupların tepkisini çekmemek için yapılan bu “üst kimlik”, aslında kimilerine göre çoğunluğun da haklarının çiğnenmesidir.

Azerbaycan Hukuku’nda azınlıkların tanımı yapılmamıştır. Anayasa ve Ceza Kanunu’nda azınlıkların hakları “ayrımcılığın önlenmesi” şeklinde gerçekleştirilmektedir. Anayasa’da zaten millet kavramına yer verilmemiş “halk” kavramı ön plana çıkartılmıştır. Azerbaycan Hukuku’nda azınlıkları ilgilendiren en önemli belge “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Yaşayan Ulusal Azınlık, Az Sayılı Halk ve Etnik Grupların Hak ve Özgürlüklerini Korunması, Dil ve Kültürünün Gelişmesi İçin Devlet Yardımı Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Fermanı”dır (1992). Bu Fermanla ilk kez azınlıklara “pozitif” hakların verildiğini görmekteyiz. Bu belgede azınlık gruplarının tanımı yapılmamıştır ve hangi grupların azınlık olarak kabul edileceği belirlenmemiştir. Ancak, bazı etnik grupların (Yahudi, Lezgi, Talış, Avar, Udin, Slavyan) adları çekilmiş onlara kendi dillerinde eğitim, öğrenim hakkı verilmiş, tv, radyo programlarının yapmaları için devlet yardımının yapılması öngörülmüştür. Bu belgenin devamı olarak bir “Azınlık Kanunu” yapılması öngörülmüşse de aradan geçen 20 yıla yakın sürede bu Kanun hazırlanmamıştır.

Zor siyasi sorunlarla ve savaşla karşılaştıktan sonra ateşkesin elde edilmesiyle bir nebze nefes almaya başlayan Azerbaycan dünyaya entegrasyon sürecine girmiştir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan’ın ilk hedefinin Avrupa ve Batı Dünyası ile bütünleşme olduğunu dile getiren Azerbaycan bu hedefler doğrultusunda ilerlemektedir. BM, AGİT gibi örgütlere üye olduktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti’nin en büyük başarısı Avrupa Konseyi’ne üye kabul edilmesidir (2001). Bu tarihten itibaren Azerbaycan Konsey bünyesinde kabul edilen çeşitli anlaşma ve belgeleri imzalayarak onaylamaya başlamıştır. Azınlıklar konusunda yapılan en önemli çalışmalar olan “Ulusal Azınlıkların Korunması

Çerçeve Sözleşmesi” ve “Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı”nı onaylamıştır. Ancak bunları onaylarken Karabağ Savaşı’nı gündeme getirerek bu savaş sona ermeden ve işgal bitmeden Karabağ’daki azınlıkların haklarının korunmasını garanti edemeyeceğini belirtmiş, bu anlaşmalarının hükümlerinin toprak bütünlüğüne tehdit ve ayrımcılık hareketleri olarak kullanılmasına izin vermeyeceğini deklare etmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti AB ile ilişkilerini sürdürmektedir. Avrupa Komşuluk Politikalarına (ENP) üye olduktan sonra bu ilişkiler daha da sık gelişmeye başlamıştır. AB’nin enerji temin edebileceği alternatif enerji kaynakları Azerbaycan ve Orta Asya’da yerleşmektedir. Bu nedenle Azerbaycan AB içinde önemli bir ülkedir. İleride AB’ye başvurma sürecine gireceği belli olan Azerbaycan’ın bu ilişkileri son derece hassas ve dikkatli yürütmesi gerekmektedir. Bu süreçte insan hakları, azınlık hakları, sürekli gündeme gelecektir. Bu nedenle bu sorunların bir an önce çözülmesi gerekmektedir. Bu sadece AB’ye üye olmak için değil aynı zamanda toplumsal huzurun ve gerçek demokrasinin sağlanması için de gereklidir. Özellikle, kimlik karmaşasının çözülmesi hem azınlığın hem de çoğunluğun rahat yaşaması, kendi kimliklerini açıkça ortaya koyması anlamında çok önemlidir. Ülkedeki etnik yapıyı iyice anlamak ve çıkabilecek sorunları önlemek için akademik anlamda önemli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Azınlık kavramını ve ülkedeki azınlıkların çeşitlerini anlamak için bu çalışmaya ihtiyaç vardır. Zaten tarihinde azınlıklarla ilgili hiçbir sorun yaşamayan Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununu bir an önce çözmelidir. Bu sorun çözülmeden azınlıklarla ilgili gerçek çözümlerin yapılması çok zor olacaktır. Tüm bu sorunlar çözüldükten sonra AB’ye entegrasyon da daha kolay olacaktır. Bölgenin lider ülkesi olmak açısından Azerbaycan’ın gerçek demokrasiye ihtiyacı vardır. Lider ülke olmak için Azerbaycan’ın yeterli potansiyeli vardır. Bu potansiyeli gerçekleştirmek için öncelikle toplumsal huzurun sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle güçlü ve demokratik bir devlet, “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”nin önsözünde yazıldığı gibi; “*çoğulcu ve gerçek anlamda demokratik bir toplumun yalnızca bir ulusal azınlığa mensup her bir bireyin etnik, kültürel, dinsel ve dinsel kimliğine saygı göstermekle yetinmeyip bu*

kişilerin bu kimliklerini ifade etmeleri, korumaları ve geliştirmeleri için en uygun koşulları yaratmalı” ve hem azınlıkların hem de çoğunlukların rahat yaşamasını sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

ABDULLAYEV İ ve Mikayılov K, **İstorii Dagestanskih Etnonimov Lezgi Lak**, Etnografiya Moskova, 1917.

ABDURRAHMAN Eren ve Alesker Aleskerli, **Yeni Anayasalar: Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri**, TİKA Yayınları, Ankara, 2005.

AKGÜL, Hüseyin, **Azınlık Kavramı: Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler, Azınlık Kavramı ile İlgili Temel Sorunlar ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Azınlıklara Bakış**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2003.

ARISOY, İbrahim Alper, “Avrupa Birliği ve Azınlıklar”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

ARİSTOVA, T., “İz İstoriya Vozniknovaniya Svremennih Kurdskih Seleniy v Zakafkazy”, **Sovyet Etnografyası**, No 2, 1962.

ARSAVA, Ayşe Füsün, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, Ankara, 1993.

ASLANLI, Araz “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel**, İlkbahar 2001, Cilt 7, Sayı 1, 393-430.

Amsterdam Anlaşması.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası, Adiloğlu Yayınevi, Bakü, 2007.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ceza Kanunu.

“Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 212 Sayılı Fermanı”, Bakü, 1992, www.e-qanun.az (12.02.2009).

“Azerbaycan ve AGİT”,
http://www.azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/InterOrg/interOrg_a.html
(14.06.2009).

“Azerbaycan ve AK”,

http://www.azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/InterOrg/interOrg_a.html

(14.06.2009).

“Avrupa Komşuluk Politikası, Ülke Raporu, Azerbaycan”, AB Komisyonu, Brussel, 2005,

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/azerbaijan_country_report_2005_en.pdf

(14.06.2009).

BAŞLAR, Kemal “Azerbaycan Anayasası”,

<http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan.htm>, (22.04.2009).

“Belgian Constitution”, http://www.fed-parl.be/constitution_uk.html (29.05.2009).

CANATAN, Kadir “Azınlıklar ve Azınlıkların Oluşumu”, **Avrupa Günlüğü**, 2001/1.

CAPOTORTİ, Francesco, “Study On The Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities”, **UN-Doc**, E/CN.4/Sub. 2/384/ Rev.1, United Nations Publications, New York, 1991.

CLAUDE I, **National Minorities: An International Problem**, Harvard University Press, Cambridge, 1955.

“Conference for Security and Co-operation in Europe 1975 Summit, Final Act”, 1 August 1975, Helsinki, <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999> , 15/01/2009

“Convention for the protection of Human Rights an Fundamental Freedoms”, CETS No 005, www.conventions.coe.int (06.05.2009).

“Council Decision of 18 February 2002 on Guidelines for Member States’ Employment Policies for year 2002”, **Official Journal of the European Communities**, No. L 60, 01.03.2002.

ÇAVUŞOĞLU, Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, İstanbul, 2001.

ÇINAR, Özen, “Ulusal Bütünleşme, Etnik Milliyetçilik ve Etnik Terorizm: İspanya ve Bask Sorunu”, **Yeni Forum**, Cilt 16, Sayı 318, 1995.

DEETS, Stephen Gerard, **Interest Group Nationalism: Liberalizm, Democracy and the Politics of Minority Rights in Europe** (Basılmamış Doktora Tezi), Maryland Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü, 2000.

DEMİR, Nesrin, “Avrupa Konseyi Sözleşme ve Şartlarının Avrupa Birliği Kopenhag Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi”, http://eab.ege.edu.tr/pdf/6_2/C6-S2-M14.pdf, (02/02/2009).

DUVAN, Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği’nde Azınlık Hakları ve Fransa’nın Yaklaşımı”, 2005, ASAM, <http://asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=2&ID=419> (02.03.2009).

DUVAN, Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 10, Sayı 2, Yaz, 2004, 190-230.

“EMNET”,
<http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/craft/craft-minorities/minoritiesembnet.pdf> (02.02.2009)

“EUROMOSIAC”, <http://www.uoc.es/ueromosaic/web/homean/index1.html>, (12.09.2008).

“Framework Convention For the Protection of National Minorities”, CETS No 157, www.conventions.coe.int (06.05.2009).

GİBSERT. H. Flans, “**Azerbaijan, Introductory Notes, Constitutions of the Countries of the World, Azerbaijan Republic**”, Oceana Publications, New York, 1996.

GRİBOEDOV Anton, **Pismo i Zapiski**, Bakü, 1989.

GÖNENÇ, Levent “Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/294/2683.pdf> (22.03.2009).

HÜSEYNOV, Fuad, “Avrupa Birliği –BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 2, 2001.

“İrkçilik ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele için Avrupa Komisyonu”, **Azerbaycan’la İlgili İkinci Raporu**, 24 Mayıs 2007, Strasburg, www.coe.int/ecri (09.06.2009).

“Italian Constitution”, http://www.servat.unibe.ch/icl/it00000_.html (29.05.2009).

İNSEL, Ahmet, “Korsika Sorununda Yeni Aşama”, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=1450, 04.08.2002, (02.03.2009).

İNANÇ, Zeri (Der.), **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2004.

İSMAYILZADE D., **Güney Kafkasya’da Rus Hıristiyanlağı**, Bakü, 1982.

KALAYCI, Hüseyin, “Avrupa Birliği’nde Azınlıklar ve Mikro Milliyetçilik”, **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM Yayınları, Ankara, 2006.

KALAYCI, Hüseyin, “Federalleşen İspanya’da Bitmeyen Milliyetçi Talepler: Katalanlar”, ASAM, Aralık 2005, <http://www.asam.org.tr/temp/temp40.pdf> (02.03.2009).

KALAYCI, Hüseyin “Üniter Devletten Federasyona, Belçika’da Ne Değişti?”, Stratejik Analiz, ASAM, Ocak 2006, , <http://www.asam.org.tr/temp/temp41.pdf> (27.06.2009).

KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

KURUBAŞ, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya-Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Asil Yayınları, Ankara, 2004.

KURUBAŞ, Erol, “Avrupa Birliği’nin Azınlıklara Yaklaşımı ve Avrupa Bütünleşmesine Etkileri”, **Liberal Düşünce**, Yaz 2001.

LAÇİNER, Sedat, “İngiltere, Terör Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları”, **Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi**, Ankara Çalışmaları Dizisi No 6, Ankara 2001.

Maastrich Anlaşması.

MİLLER, B., “**Tatı, ih Govori i Rasselenie**”, Bakü, 1927.

MUSABEYOV, Rasim, “Azerbaycan’daki Etnik Azınlıklar”, **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel**, Cilt 7, Sayı 1, Ankara, 2001.

NESİBLİ, Nesib, “Azerbaycan’ın Milli Kimlik Sorunu”, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=189&Itemid=1 (29.05.2009).

OKUTAN, Çağatay, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 59/2.

ORAN, Baskın, **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

ORAN, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, Ankara, 2001.

ORAN, Baskın, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991.

ÖZARMAN, Elif “Avrupa’da Dil Hakları: Genel Bir Çerçeve”, (Çev. Burcu Toksabay), http://www.hyd.org.tr/tr/rapor.asp?rapor_id=14, Aralık 2003, (15.01.2009).

ÖZKAN, Emre, “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Baltik Ülkelerindeki Rus Azınlıklar”, **Uluslararası Hukuk Ve Politika**, Cilt 2, No 6, 2006,

PAN, Cristoph, “Das Nationalitätenproblem als die Alte Frage im Neuen Europa” **Minderheiten**, 1997 yılı Nisan ayında İtalya’da Güney Tirol Bölgesinin Meran Şehrinde Avrupa Halk Parti’sinin düzenlediği “Azınlıklar” konulu sempozyum.

PAZARCI, Hüseyin, **“Uluslararası Hukuk”**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

POLATOĞLU Eren, “Azınlık Hakları Yönünden AB Hukuku”, **Türkiye ve Siyaset**, Temmuz-Ağustos, 2001.

PREECE, Jennifer Jackson, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, (Çeviren: Ayşegül Demir), Donkişot Yayınları İstanbul, 2001.

“Resolution of the European Parliament on Linguistic and Cultural Minorities in the European Community”, **Official Journal of the European Communities**, No. C 61, 1994

“Resolution on the Role of Public Service Television in a Multi-media Society”, **Official Journal of the European Communities**, No C 320, 1996.

“Resolution on the Poor Conditions in Prisons in the Eropean Union, **Official Journalof the Eruopean Communities**, No. C 320, 1996.

“Resolution on Human Rights in the World in 1997 and 1998 and European Union Human Rights Policy”, **Official Journal of the European Communitess**, No 98, 1999.

“Resolution on Racism, Xenophobia, and Anti-semitism and on Furthet Steps To Combat Racial Discrimination”, **Official Journal of the European Communities**, No. C 98, 1999.

ROUKS, Jean-Paul, (Çeviren: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan) **Türklerin Tarihi**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

SARAÇLI, Murat, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2007.

SARAL, Emre, “Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri ve İnsan Hakları”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, Sayı 3, Aralık, 2005, 88-93.

SEFEROV, Rehman, “Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Nüfusunun Etnik Yapısındaki Değişimler”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 17, <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s17/seferov.pdf>, (29.05.2009).

SUR, Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2000.

TAŞDEMİR, Hakan ve SARAÇLI, Murat “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No 8, 2007, 25-35.

TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı ve ÖZARSLAN Bahadır Bumin, “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Azınlıklar Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 1, 2005, 113-126.

TEZCAN, Ercüment, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

TOGGENBURG, Gabriel, “A Rugh Orientation Through a Delicate Relationship: The European Union’s Endeavours for (its) Minorities”, **European Integration Online Papers (EIoP)**, vol. 4 (2000) No 16, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-016a.htm> (10.03.2009).

TOVE H. Malloy, “ National Minority ‘Regions’ In the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics ?”, **European Centre for Minority Issues**, Working Paper, Sayı 24, Temmuz 2005.

“The Council Of Europe’s Framework Convention for thr Protection of National Minorities”, **Pamphlet No. 8 of the UN Guide for Minorities**, Sayı 1. <http://www.unhchr.ch/html/racism/minorpam8.doc>, (15.01.2009)

“The European Burea for Lesser Used Languages”, <http://www.eblul.org> , (02.02.2009).

“The Mercator Network”, <http://www.mercator-central.org/>, (02.02.2009).

Türkçe Sözlük 1, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

VALKER, Conner, “**A Nation is a Nation, is an Ethnic Group, is a...**” **John Hutchinson, Anthony Smith (Ed.), Nationalism**, Oxford University Press, Oxford, 1994.

VALKER, Conner, **Ethnicity in an International Context**, New Jersey, Transaction Books, 1976.

YANATMA, Servet, Zaman Gazetesi, 20 Nisan 2009.

YILMAZ, Reha, “BM Kararı Üzerinden Dağlık Karabağı Okuyabilmek”, 16.04.2008, (04.03.2009),
<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=286>
(22.04.2009).

YILMAZ, Reha “Karabağ Savaşı ve İnsan Hakları”, 01.02.2008,
http://rehayilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=59&Itemid=68 (22.02.2009).

“Written Question E-3522/01 by Miquel Mayol i Raynal (Verts/ALE) to the Council (8 January 2002)”, **Official Journal of the European Communities**, No. C 147, 2002.

EKLER

EK 1

Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi³²⁸

Aşağıda imzası bulunan Avrupa Konseyi üyesi devletler,

Avrupa Konseyi'nin amacının üyeleri arasında, ortak mirasları olan ideal ve ilkeleri güvence altına almak ve gerçekleştirmek amacıyla, daha ileri bir birlik sağlamak olduğunu düşünerek;

Bu amaca erişmenin yollarından birinin insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve daha ileriye götürülmesi olduğunu düşünerek;

Avrupa Konseyi üyesi devletlerin Viyana'da 9 Ekim 1993 tarihinde kabul ettikleri, ülkelerindeki ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin Devlet ve Hükümet Başkanları deklarasyonunu izleme arzusuyla;

Avrupa tarihindeki büyük değişimlerin, ulusal azınlıkların korunmasının bu kıtada istikrarı, demokratik güvenliği ve barışı korumanın temel ögesi olduğunu gösterdiğini düşünerek;

Çoğulcu ve gerçek anlamda demokratik bir toplumun yalnızca bir ulusal azınlığa mensup her bir bireyin etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı göstermekle yetinmeyip bu kişilerin bu kimliklerini ifade etmeleri, korumaları ve geliştirmeleri için en uygun koşulları da yaratması gerektiğini düşünerek;

Kültürel çeşitliliğin toplumu bölen değil zenginleştiren bir kaynak ve etmen olabilmesi için bir hoşgörü ve diyalog ortamı yaratmak gerektiğini düşünerek;
Hoşgörülü ve müreffeh bir Avrupa'nın gerçekleşmesinin yalnızca ülkeler arasında işbirliğine dayanmadığını; anayasalara ve her bir ülkenin toprak bütünlüğüne saygı içerisinde, yerel ve bölgesel yönetimler arasında sınır ötesi işbirliğini de gerektirdiğini düşünerek;

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesini ve Protokollerini gözönünde tutarak;

Birleşmiş Milletler Sözleşme ve Beyannameleri ile başta 29 Haziran 1990 tarihli Kopenhag belgesi olmak üzere Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı belgelerindeki ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin taahhütleri gözönünde bulundurarak;

³²⁸ Kaynak : <http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma5.php> (19.04.2009)

Üye ülkelerde ve bu Sözleşmeye taraf olabilecek diğer ülkelerde, yasalara uygun bir biçimde ve ülkelerin toprak bütünlüklerine ve ulusal egemenliklerine saygı içerisinde, ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin etkin bir biçimde korunması ve güvence altına alınması için, saygı gösterilecek ilkeleri ve bu ilkelerden doğan yükümlülükleri tanımlama kararlılığı içinde;

Bu Çerçeve Sözleşmede belirlenen ilkelerin ulusal mevzuat ve uygun hükümet politikaları aracılığıyla yerleştirilmesi kararlılığı içinde; aşağıdaki şekilde anlaşmaya vardılar.

I. BÖLÜM

Madde 1

Ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması, insan hakları konusundaki uluslararası korumanın bütüncül bir parçasıdır ve bu haliyle uluslararası işbirliğinin alanına girer.

Madde 2

Bu Çerçeve Sözleşmenin hükümleri iyiniyet, anlayış ve hoşgörü ruhu içinde ve ülkelerarasında iyi komşuluk, dostça ilişkiler ve işbirliği ilkelerine uygun olarak uygulanacaktır.

Madde 3

1. Ulusal bir azınlığa mensup her bir kişi, bu azınlığa mensupmuş ya da değilmişçesine davranılmayı özgürce seçebilecektir ve bu seçim ya da bu seçimle ilişkili hakların uygulanması hiçbir dezavantaj doğurmayacaktır.

2. Ulusal azınlıklara mensup kişiler bu Çerçeve Sözleşmede korunan ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlükleri hem tek başlarına hem de topluluğun diğer üyeleriyle birlikte kullanabilirler.

II. BÖLÜM

Madde 4

1. Taraflar ulusal azınlıklara mensup kişilerin yasalar önünde eşit olma ve yasal korunmadan eşit bir biçimde yararlanma haklarını güvence altına almayı taahhüt ederler.

2. Taraflar, gerekli hallerde, ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup olanlar arasında ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel hayatın her alanında tam ve etkin bir eşitliği güçlendirmek için gerekli tedbirleri almayı taahhüt ederler. Bu açıdan, ulusal azınlığa mensup kişilerin özgül koşulları hesaba katılacaktır.

3. 2. Paragrafa göre alınacak tedbirler, ayrımcı bir uygulama olarak değerlendirilmeyecektir.

Madde 5

1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürlerini korumaları ve geliştirmeleri, kimliklerinin asli öğelerini yani dinlerini, dillerini, geleneklerini ve kültürel miraslarını korumaları için gerekli koşulları güçlendirmeyi taahhüt ederler.

2. Genel bütünleşme politikası kapsamında alınacak tedbirlere önyargıyla yaklaşmaksızın, taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin iradeleri dışında asimile edilmelerini amaçlayan politikalardan kaçınacak ve bu kişileri böylesi bir asimilasyonu hedefleyen her türlü eylemden koruyacaklardır.

Madde 6

1. Taraflar hoşgörü ruhunu ve kültürlerarası diyalogu teşvik edecek ve topraklarında yaşayan tüm bireyler arasında, bu kişilerin etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel aidiyetlerine bakılmaksızın, karşılıklı saygı, anlayış ve işbirliğini geliştirmek için özellikle eğitim, kültür ve medya alanlarında etkin önlemler alacaklardır.

2. Taraflar etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel aidiyetleri sonucu ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddet tehditlerine ya da eylemlerine maruz kalabilecek kişileri korumak için uygun tedbirleri alacaklardır.

Madde 7

Taraflar bir ulusal azınlığa mensup herkesin barışçıl toplantı yapma ve birlikler kurma haklarına; ifade, düşünce, vicdan ve din özgürlüklerine saygıyı güvence altına alacaklardır.

Madde 8

Taraflar bir ulusal azınlığa mensup her kişinin dinini ya da inancını belirtme ve dinsel kurumlar, birlikler, örgütler kurma hakkını tanımayı taahhüt ederler.

Madde 9

1. Taraflar bir ulusal azınlığa mensup her kişinin ifade özgürlüğünün, fikir oluşturma ve bu azınlık dilinde, kamu otoritelerinin müdahalesi olmaksızın ve sınırlar kısıt oluşturmaksızın, bilgi ve düşüncelerini edinme ve yayma hakkını içerdiğini tanımayı taahhüt ederler. Taraflar, kendi hukuk sistemlerinin çerçevesi içerisinde, bir ulusal azınlığa mensup kişilerin medyaya erişim konusunda ayrımcılığa uğramamalarını güvence altına alacaklardır.

2. 1. Paragraf tarafların, radyo ya da televizyon yayıncılığı ya da sinema kurumları konusunda ,ayırıcı olmaksızın ve nesnel temellere dayalı olarak, lisans alma gerekliliği getirmelerini engellemeyecektir.

3. Taraflar, bir ulusal azınlığa mensup kişilerin yazılı medya kurumları oluşturmalarını ve kullanmalarını engellemeyeceklerdir. Radyo ve televizyon yayıncılığı konusundaki hukuki çerçevelerinde, 1. Paragrafın hükümlerini gözönünde bulundurarak, mümkün mertebe ulusal azınlıklara mensup kişilere kendi medyalarını kurma ve oluşturma hakkının verilmesini güvence altına alacaklardır.

4. Kendi yasal sistemlerinin çerçevesi içinde taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin medyaya erişimlerini kolaylaştırmak ve hoşgörüyü güçlendirip kültürel çoğulculuğa izin vermek için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Madde 10

1. Taraflar, bir ulusal azınlığa mensup her bir kişinin, azınlık dilini, serbestçe ve müdahale olmaksızın, özel ve kamusal alanlarda yazılı ve sözlü olarak kullanabilme hakkını tanımayı taahhüt ederler

2. Geleneksel olarak ya da yaşayan sayısı itibarıyla ulusal azınlıklara mensup kişilerce iskan edilen yerlerde, bu kişiler talep ederlerse ve böylesi bir istek gerçek bir ihtiyaca denk düşüyorsa, taraflar, mümkün mertebe, bu kişiler ve idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasını mümkün kılacak koşulları güvence altına almaya çalışacaklardır.

3. Taraflar, bir ulusal azınlığa mensup herbir kişinin, anladığı bir dilde tutuklanma sebepleri ve kendisine yönelik suçlamalar hakkında açıkça

bilgilendirilme ve gerekli hallerde ücretsiz tercüman yardımıyla, kendisini anadilinde savunma haklarını güvence altına almayı taahhüt ederler.

Madde 11

1. Taraflar, bir ulusal azınlığa mensup herbir kişinin kendi anadilindeki ad ve soyadını kullanma ve bunların resmi olarak tanınması haklarını tanımayı taahhüt ederler.

2. Taraflar, bir ulusal azınlığa mensup herbir kişinin, yazı, işaret, harf ve kamuya açık tüm şahsi bilgileri kendi anadilinde gösterme hakkını tanımayı taahhüt ederler.

3. Taraflar, geleneksel olarak ulusal azınlığa mensup çok sayıda kişinin yaşadığı yerlerde, yeterli talebin mevcudiyeti durumunda, ilgili hallerde diğer devletlerle yapılan anlaşmaları da içeren kendi hukuk sistemleri çerçevesinde ve kendi özgül koşullarını da gözönünde bulundurarak, geleneksel yer adlarını, sokak adlarını ve kamuya yönelik diğer topografik göstergeleri bu azınlığın anadilinde de göstermeye çalışacaklardır.

Madde 12

1. Taraflar, eğitim ve araştırma alanlarında, kendi ulusal azınlıklarının ve çoğunluk grubun kültürüne, tarihine, diline ve dinine ilişkin bilgilerin artırılması amacına yönelik tedbirler alacaklardır.

2. Bu bağlamda taraflar, *inter alia* öğretmen eğitimi ve ders kitaplarına erişim konusunda yeterli fırsat yaratacaklar ve farklı toplumlardan öğrenci ve öğretmenler arasındaki temasları kolaylaştıracaklardır.

3. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin her düzeyden eğitime erişimi konusunda fırsat eşitliğini geliştirmeyi taahhüt ederler.

Madde 13

1. Taraflar, kendi eğitim sistemleri çerçevesinde, bir ulusal azınlığa mensup kişilerin kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını açma ve işletme haklarını tanıyacaklardır.

2. Bu hakkın kullanımı, taraflara hiçbir mali yükümlülük getirmeyecektir.

Madde 14

1. Taraflar bir ulusal azınlığa mensup herbir kişinin kendi anadilini öğrenme hakkını tanımayı taahhüt ederler.

2. Geleneksel olarak ya da yaşıyan sayısı itibarıyla ulusal azınlıklara mensup kişilerce iskan edilen yerlerde, yeterli talep varsa, taraflar, mümkün mertebe ve kendi eğitim sistemlerinin çerçevesi içerisinde, bu azınlıkların kendi dillerini öğrenme ya da bu dilde ders görme fırsatlarını güvence almaya çalışacaklardır.

3. Bu maddenin 2. Paragrafı, resmi anadilin öğretilmesi ya da bu dilde eğitime karşı herhangi bir önyargıya sebep olmaksızın uygulanacaktır.

Madde 15

Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürel, toplumsal ve ekonomik hayata ve başta kendilerini etkileyen türden olanlar, tüm kamu işlerine etkin bir biçimde katılımı için gerekli koşulları yaratacaklardır.

Madde 16

Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerce iskan edilen yerlerde, nüfus kompozisyonunu değiştirecek ve bu çerçeve sözleşmeyle korunan ilkelere kaynaklanan hak ve özgürlüklerin kullanımını kısıtlamayı hedefleyen tedbirlerden kaçınacaklardır.

Madde 17

1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin diğer ülkelerde yasalara uygun bir biçimde yaşıyan diğer kişilerle, özellikle de etnik , kültürel, dilsel ve dinsel bir kimlik ya da ortak bir tarihi miras paylaştıklarıyla, sınırötesi özgür ve barışçıl temaslar kurma ve sürdürme haklarına müdahale etmemeyi taahhüt ederler.

2. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin ulusal ve uluslararası düzeylerde sivil toplum örgütlerinin etkinliklerine katılma haklarına müdahale etmemeyi taahhüt ederler.

Madde 18

1. Taraflar, gerekli hallerde, ulusal azınlıklara mensup kişilerin korunmasını güvence altına almak için, başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkelerle ikili ve çoktarafli anlaşmalar neticelendirmeye çalışacaklardır.

2. İlgili hallerde, taraflar sınırötesi işbirliğini teşvik edecek önlemler alacaklardır.

Madde 19

Taraflar, gerekli hallerde, yalnızca, bunlar sözkonusu ilkelere kaynaklanan hak ve özgürlüklerle ilgili olduğunca, başta İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi olmak üzere diğer uluslararası hukuki belgelerdeki sınırlama, kısıtlama ve istisnaları yaparak, bu çerçevede sözleşmede korunan ilkelere saygı göstermeyi ve bu ilkeleri tatbik etmeyi taahhüt ederler.

III. BÖLÜM

Madde 20

Bu çerçeve sözleşmeyle korunan ilkelere kaynaklanan hak ve özgürlüklerin kullanımında, bir ulusal azınlığa mensup herhangi bir kişi, ulusal mevzuata ve diğerlerinin, özellikle de çoğunluğa ya da diğer ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygılı olacaktır.

Madde 21

Bu çerçeve sözleşmede yer alan hiçbir şey, uluslararası hukukun temel ilkelerine, özellikle de devletlerin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve politik bağımsızlıklarına karşıt herhangi bir etkinliğe angaje olma ya da eylem yapma haklarını içerir mişçesine yorumlanmayacaktır.

Madde 22

Bu çerçeve sözleşmede yer alan hiçbir şey, herhangi bir akit tarafın yasaları ya da taraf olduğu bir diğer anlaşma altında güvence altına alınmış insan haklarının ya da temel özgürlüklerin hiçbirini kısıtlar ya da istisna teşkil eder biçimde yorumlanmayacaktır.

Madde 23

Bu çerçeve sözleşmede korunan ilkelere kaynaklanan hak ve özgürlükler, İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi” ve protokollerinde bir hükmün konusu oldukları ölçüde, bu ikinci metindeki hükümlerle uyumlu bir biçimde anlaşılacaklardır.

IV. BÖLÜM

Madde 24

1. Bu çerçeve sözleşmenin akit taraflarca tatbikini Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, izleyecektir.

2. Avrupa Konseyi üyesi olmayan taraflar tatbik mekanizmasına, belirlenecek olan biçimlere göre katılacaklardır.

Madde 25

1. Bu çerçeve sözleşmenin bir akit taraf açısından yürürlüğe girmesini müteakip bir yıl içinde akit taraf, bu çerçeve sözleşmede belirlenen ilkelerin etkin kılınması için alınacak mevzuata ilişkin ve diğer tedbirleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine iletacaktır.

2. Akabinde her bir taraf düzenli olarak ve Bakanlar Komitesince talep edildiğinde bu çerçeve sözleşmenin implementasyonuna ilişkin daha detaylı bilgiyi Genel Sekreterliğe iletacaktır.

3. Genel Sekreterlik bu madde kapsamında iletilen bilgileri Bakanlar Komitesine iletacaktır.

Madde 26

1. Taraflarca bu Çerçeve Sözleşme tarafından belirlenen ilkeleri etkili kılmak amacıyla alınan tedbirlerin Yeterliliğini değerlendirmede Bakanlar Komitesi üyeleri ulusal azınlıkların korunması alanında kabul edilen bir deneyime sahip bir danışma komitesi tarafından yardım edilecektir.

2. Bu danışma komitesinin oluşturulması ve usulleri bu Çerçeve sözleşmenin yürürlüğe girmesini izleyen bir yıllık dönem içinde Bakanlar Komitesince belirlenecektir.

V.BÖLÜM

Madde 27

Bu çerçeve sözleşme Avrupa Konseyine üye devletlerin imzasına açılacaktır. Sözleşmenin yürürlüğe gireceği tarihe kadar, Bakanlar Komitesince davet edilen diğer devletlerin de imzasına açık olacaktır. Onay, kabul veya tasvip işlemine tabi olacaktır. Onay, kabul veya tasvip belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterine tevdi edilecektir.

Madde 28

1. Bu çerçeve sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi oniki devletin 27. Maddenin hükümlerine uygun olarak bu sözleşmeyle bağlı olma rızalarını ifade ettikleri tarihten sonraki üç aylık dönemin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

2. Bu sözleşmeyle bağlı olma rızasını ifade eden her bir üye devlet için bu çerçeve sözleşme onay, kabul ya da tasvip belgesinin tevdi edilme tarihinden sonraki üç aylık dönemin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 29

1. Bu çerçeve sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra ve Akit Taraflarla istişare ettikten sonra Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Statüsünün 20.d maddesinde tanımlanan bir çoğunlukla alınacak bir kararla, madde 27 deki hükümlere uygun olarak anlaşmayı imzaya davet edilip henüz imza koymayan herhangi bir üye olmayan devleti ya da herhangi bir üye olmayan devleti Sözleşmeye katılmaya davet edebilir.

2. Katılan devlet açısından bu çerçeve sözleşme, katılım belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreterine tevdi edilme tarihinden sonraki üç aylık dönemin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 30

1. İmza anında ya da onay, kabul, tasvip ya da katılım belgesini tevdi ederken herhangi bir devlet, uluslararası ilişkilerinde, bu çerçeve sözleşmenin uygulanmasından sorumlu olacağı bölge ya da bölgeleri tanımlayabilir.

2. Herhangi bir devlet, daha sonraki bir tarihte, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine yönelik bir deklarasyonla bu çerçeve sözleşmenin uygulanmasını deklarasyonda tanımlanacak herhangi bir diğer bölgeye genişletebilir. Bu ülke açısından, bu çerçeve sözleşme, böylesi bir deklarasyonun Genel Sekreter tarafından alındığı tarihten sonraki üç aylık dönemin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

3. Böyle bir deklarasyonla tanımlanan herhangi bir bölgeyle ilişkili olarak, bir önceki iki paragraf çerçevesinde yapılan herhangi bir deklarasyon, Genel Sekretere yapılacak bir bildirimle geri çekilebilir. Geri çekme, böyle bir bildirim Genel Sekreter tarafından alındığı tarihten sonraki üç aylık dönemin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 31

1. Herhangi bir taraf, her hangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine yönelik bir bildirimle bu çerçeve sözleşmeden çekilebilir.

2. Bu çekilme, böylesi bir bildirimün Genel Sekreter tarafından alındığı tarihten sonraki altı aylık dönemin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir

Madde 32

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri,

a. her imzalamayı;

b. tüm onay, kabul ya da tasvip belgelerinin tevdiini;

c. Bu çerçeve sözleşmenin 28, 29 ve 30. maddelere göre her yürürlüğe giriş tarihini;

d. bu çerçeve sözleşmeye ilişkin herhangi bir işlem, bildirim ya da yazmayı

Avrupa Konseyi üyesi devletlere, diğer imza sahibi devletlere ve bu çerçeve sözleşmeye katılan diğer devletlere bildirecektir.

Yukarıdaki hükümleri kabul zımnında gereği gibi yetkili kılınmış aşağıda imzaları bulunanlar işbu Çerçeve Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Avrupa Konseyi arşivlerinde saklanacak işbu sözleşme, İngilizce ve Fransızca olarak ve her iki metin de aynı derecede geçerli olmak üzere, tek nüsha halinde 1 Şubat 1995 tarihinde Strazburg'da düzenlenmiştir. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Avrupa Konseyi üyesi devletlerin herbirine ve bu sözleşmeyi imzalamaya ya da sözleşmeye katılmaya davet edilen tüm devletlere bu çerçeve sözleşmenin aslına uygun suretlerini iletacaktır.

Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı³²⁹

ÖNSÖZ

İşbu Şart'ı imzalayan Avrupa Konseyi üyesi devletler,

Avrupa Konseyi'nin amacının üyeleri arasında, ortak mirasları olan ideal ve ilkeleri güvence altına almak ve gerçekleştirmek için daha ileri bir birlik sağlamak olduğunu düşünerek;

Bir kısmı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Avrupa'nın tarihi bölgesel veya azınlık dillerinin; Avrupa'nın kültürel zenginliğine ve geleneklerinin sürdürülüp geliştirilmesine katkıda bulunduğunu düşünerek;

Özel ve kamusal hayatta bölgesel veya azınlık dilleri kullanma hakkının; Birleşmiş Milletler Yurttaşlık ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde yer alan ilkelere ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'nin ruhuna uygun olan inkâr edilemez bir hak olduğunu düşünerek;

AGİT bünyesinde yürütülen çalışmaları, özellikle 1975 Helsinki Nihai Senedini ve 1990 Kopenhag Toplantısı belgelerini dikkate alarak;

Kültürlerarası bağların ve çokdilliliğin değerini vurgulayarak ve bölgesel veya azınlık dillerinin korunmasının ve teşvik edilmesinin, resmi dillere ve resmi dilleri öğrenme ihtiyacına zarar vermemesi gerektiğini düşünerek;

Avrupa'nın farklı ülkelerinde ve bölgelerinde, bölgesel veya azınlık dillerinin desteklenmesi ve korunmasının, ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü çerçevesinde kültürel çeşitlilik ve demokrasi ilkelerine dayalı bir Avrupa inşa etmeye önemli katkıları olacağını farkederek;

Avrupa Devletlerinin farklı bölgelerinde özel koşullar ve tarihi gelenekler olduğunu dikkate alarak;

Aşağıdaki şekilde anlaşmaya vardılar:

³²⁹ Kaynak: <http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php> (19.04.2009)

I. BÖLÜM: GENEL HÜKÜMLER

Madde 1 – Tanımlar

Bu Şart'ın amaçları kapsamında:

a. "bölgesel veya azınlık dilleri" şu dilleri tarif eder:

i. Bir Devlet'in toprakları içinde bu Devlet'in geriye kalan nüfusundan sayıca daha az bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılan ve

ii. Devlet'in resmi dil(ler)inden farklı olan; Devlet'in resmi dilinin diyalekti ve/veya göçmen dillerinin diyalekti kapsam dışındadır;

b. "bölgesel veya azınlık dilinin kullanıldığı toprak", belirtilen dil grubunun bu Şart tarafından sağlanan çeşitli koruyucu ve destekleyici önlemlerin alınmasını mazur gösterebilecek sayıda kişi tarafından ifade aracı olarak kullanıldığı coğrafi alandır;

c. "toprağa bağlı olmayan diller" o devletin vatandaşları tarafından kullanılan ve devletin geri kalan nüfusu tarafından kullanılan dil(ler)den farklı olan, geleneksel olarak o devletin sınırları içinde kullanılmakla birlikte belirli bir alan ile tarif edilemeyen dillerdir.

Madde 2 – Taahhütler

1. Her bir Taraf, toprakları içerisinde konuşulan ve 1. Madde'ye uyan tüm bölgesel ve azınlık dillerine 2. Bölüm'deki hükümleri uygulamayı taahhüt ederler.

2. Her bir Taraf, 3. Madde'ye uygun olarak onay, kabul veya tasvip sırasında bildirilen her bir dil için en azından üçer paragraf 8. Madde ve 12. Madde'nin her birinden, ve birer tane paragraf 9, 10, 11 ve 13. Madde'nin her birinden olmak üzere bu Şart'ın 3. Bölümünün hükümleri arasından seçilen en az 35 paragraf ya da altparagrafı uygulamayı taahhüt ederler.

Madde 3 – Uygulamaya Yönelik Düzenlemeler

1. Her bir akit taraf kabul, onay veya tasvip belgesinde; 2.madde'nin 2. paragrafında belirtildiği gibi seçilen paragrafların uygulanacağı bölgesel veya azınlık dillerini, veya resmi dil olup toprakları içinde daha az kullanılan dili belirtecektir.

2. Bir Taraf, daha sonraki bir tarihte, Genel Sekreter'e Şart'ın kabul, onay veya tasvip belgesinde belirtilmemiş olan diğer paragraflarındaki hükümlerin

getirdiği taahhütleri kabul ettiğini, veya, işbu maddenin 1. paragrafını bir başka bölgesel veya azınlık diline yahut, topraklarının tümünde ya da bir bölümünde daha az kullanılan bir resmi dile uygulayacağını bildirebilir.

Önceki paragrafta sözü edilen taahhütler, kabul, onay veya tasvip belgesinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilip, bildirim tarihinden itibaren aynı etkiye sahip olacaklardır.

Madde 4 – Mevcut Koruma Rejimleri

1. Bu Şart'taki hiç bir şey, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından güvence altına alınmış olan herhangi bir hakkı kısıtlayıcı veya ihlâl edici şekilde anlaşılmayacaktır.

2. Bu Şart'ın hükümleri, bir bölgesel veya azınlık dilinin statüsünü yahut bir Taraf içerisinde bulunan veya ikili ya da çok taraflı anlaşmalarla sağlanmış olan, azınlık grubuna mensup kişilerin yasal rejimini belirleyen daha uygun hükümleri etkilemeyecektir.

Madde 5 – Mevcut Yükümlülükler

Bu Şart'ın hiçbir hükmü; Devletlerin egemenlik hakkı ve toprak bütünlüğü de dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaçlarının veya uluslararası hukuktaki başka yükümlülüklerin hilafına herhangi bir eyleme kalkışma veya faaliyete karışma hakkını vermeyi imâ ettiği şeklinde yorumlanamaz.

Madde 6 – Bilgilendirme

Taraflar ilgili makamların, kuruluşların ve kişilerin bu Şart ile getirilen hak ve görevlerden haberdar olmalarını sağlamayı taahhüt ederler.

II. BÖLÜM

Madde 2, Paragraf 1'e uygun olarak takip edilecek amaçlar ve ilkeler

Madde 7 – Amaçlar ve ilkeler

1. Taraflar, bölgesel veya azınlık dilleri bakımından; bu tür dillerin kullanıldığı topraklarında ve her bir dilin durumunu dikkate alarak, politikalarını, mevzuatını ve uygulamalarını aşağıdaki amaç ve ilkelere dayandıracaklardır:

a. bölgesel veya azınlık dillerinin, kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak kabul edilmesi;

b. mevcut ya da yeni kurulacak idari bölümlerin söz konusu bölgesel veya azınlık dilinin geliştirilmesine engel teşkil etmemesi için, bölgesel veya azınlık dile ait coğrafi alana saygı gösterilmesi;

c. bölgesel veya azınlık dilleri muhafaza etmek için verilen destek konusunda kararlı bir tavır sergilemek;

d. bölgesel veya azınlık dilinin yazılı ve sözlü olarak kamusal ve özel hayatta kullanılmasını kolaylaştırmak ve/veya teşvik etmek;

e. Bu Şart'ın kapsamı altındaki konularda, bir bölgesel veya azınlık dili kullanan gruplar ve o devletin içinde benzer ya da aynı bölgesel veya azınlık dilini kullanan diğer gruplarla olan bağlantıların kurulup geliştirilmesi, bunun yanında Devlet içindeki farklı dilleri konuşan gruplar arasında kültürel ilişkilerin kurulması;

f. bölgesel veya azınlık dilinin uygun olan tüm basamaklarda öğretilmesini ve öğrenilmesini sağlamak için uygun araçlar ve ortamlar sağlamak;

g. bir bölgesel veya azınlık dilin kullanıldığı alanda yaşayan ve o dili konuşmayı bilmeyen kişilere eğer isterlerse o dili öğrenme imkânı sağlamak;

h. üniversite ya da benzeri kurumlarda bölgesel veya azınlık dilleri üzerinde araştırma ve çalışma yapılmasını desteklemek;

i. iki ya da daha fazla devlette kullanılan benzer ya da aynı bölgesel veya azınlık dili ile ilgili olarak bu Şart kapsamındaki konularda uygun şekilde sınıraşırı değişim yapılmasını desteklemek.

2. Taraflar, eğer hâlâ yerine getirmedilerse, bir bölgesel veya azınlık dilinin kullanımı ile ilgili olan ve dilin sürdürülüp geliştirilmesini tehlikeye sokacak ya da engelleyecek adil olmayan herhangi bir ayrımcılık, dışlama, kısıtlama ya da tercihten vazgeçmeyi taahhüt ederler. Bir bölgesel veya azınlık dilini kullananlar ile geri kalan nüfus arasındaki eşitliği desteklemek üzere alınan veya o dili kullananların özel koşullarını gereğince dikkate alan herhangi bir lehte önlem daha yaygın kullanılan dile karşı bir kısıtlama olarak kabul edilmeyecektir.

3. Taraflar, ülkelerinde uyguladıkları eğitimin amaçları arasında, ülkenin bütün dil grupları arasında ortak anlayışa varılmasını ve özellikle bölgesel veya azınlık dillerle ilgili olarak saygı, anlayış ve hoşgörü gösterilmesini sağlamayı ve kitle iletişim araçlarının da aynı amacı takip etmesini sağlayacak önlemler almayı taahhüt ederler.

4. Taraflar bölgesel veya azınlık dilleri ile ilgili politikayı belirlerken bu tür dilleri kullanan gruplar tarafından ifade edilen talep ve arzuları dikkate alacaklardır. Eğer gerekirse, yetkililere bölgesel veya azınlık diller ile ilgili olarak tavsiyede bulunmak amacıyla organlar oluşturacaklardır.

5. Taraflar, “toprağa bağlı olmayan” dillere, yukarıda 1. ve 4. paragraf arasında belirtilen ilkeleri mutatis mutandis uygulamayı taahhüt ederler. Bununla birlikte, bu diller söz konusu olduğunda, bu Şart’ı yürütmek amacıyla alınacak önlemlerin yapısı ve kapsamı daha esnek bir tarz ile, söz konusu dilleri kullananların talep ve arzuları dikkate alınarak ve gelenek ve özelliklerine saygı duyularak belirlenecektir.

III. BÖLÜM

2. Madde 2. paragraftaki taahhütlere uygun olarak bölgesel veya azınlık dilinin kamusal hayatta kullanılmasını desteklemek için alınacak önlemler

Madde 8 – Eğitim

1. Eğitim ile ilgili olarak Taraflar, bu dillerin kullanıldığı topraklarda, bu dillerin her birinin durumuna bağlı olarak ve devletin resmi dil(ler)inin öğretilmesi hakkına hâlel getirmemek koşuluyla şunları taahhüt ederler;

a.

i. ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde okul öncesi eğitim sağlamak; veya

ii. okul öncesi eğitimin önemli bir bölümünü ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde sağlamak; veya

iii. yukarıdaki i ve ii’de belirtilenleri en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayıca yeterli oldukları düşünülen öğrencilere uygulamak; veya

iv. kamu kurumları okul öncesi eğitim konusunda yetersiz iseler yukarıdaki i’den iii’ye kadar bahsedilen önlemlerin alınmasını desteklemek ve/veya teşvik etmek;

b.

i. ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde ilkökul eğitimi sağlamak; veya

ii. ilkökul eğitiminin önemli bir kısmını ilgili bölgesel veya azınlık dillerde sağlamak; veya

iii. ilgili bölgesel veya azınlık dillerin, ilköğretim müfredatının ayrılmaz bir parçası olarak öğretilmesini sağlamak; veya

iv. yukarıdaki i'den iii'ye kadar verilen önlemleri en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayılarının yeterli olduğu düşünülen öğrencilere uygulamak;

c.

i. ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde ortaöğrenim sağlamak; veya

ii. ortaöğrenimin önemli bir kısmını ilgili bölgesel veya azınlık dillerde sağlamak; veya

iii. ilgili bölgesel veya azınlık dillerin, ortaöğrenim müfredatının ayrılmaz bir parçası olarak öğretilmesini sağlamak; veya

iv. yukarıdaki i'den iii'ye kadar verilen önlemleri en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayılarının yeterli olduğu düşünülen öğrencilere uygulamak;

d.

i. ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde mesleki ve teknik eğitim sağlamak; veya

ii. mesleki ve teknik eğitimin önemli bir kısmını ilgili bölgesel veya azınlık dillerde sağlamak; veya

iii. ilgili bölgesel veya azınlık dillerin, mesleki ve teknik eğitim içinde müfredatın ayrılmaz bir parçası olarak öğretilmesini sağlamak; veya

iv. yukarıdaki i'den iii'ye kadar verilen önlemleri en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayılarının yeterli olduğu düşünülen öğrencilere uygulamak;

e.

i. bölgesel veya azınlık dillerde üniversite öğrenimini ya da diğer yüksek öğrenimi mümkün kılmak; veya

ii. bu dillerin üniversitede ve yüksek öğrenimde ders olarak görülebilmelerini sağlamak; veya

iii. eğer Devletin yüksek öğrenim kurumlarındaki rolü ile ilgili bir nedenle i ve ii alt paragrafları uygulanamıyorsa bölgesel veya azınlık dillerde üniversite ya da diğer yüksek öğrenim kurumları açılmasına , veya bu dillerin üniversitelerde veya yüksek okullarda ders olarak okutulmasına destek vermek ve/veya izin vermek;

f.

i. tamamen ya da büyük kısmı bölgesel veya azınlık dillerde verilen, yetişkinlere yönelik kurslar ve sürekli eğitim kursları sağlanmasını düzenlemek; veya

ii. bu dilleri yetişkinlere yönelik kurslarda ya da sürekli eğitim kurslarında ders olarak vermek; veya

iii. kamu kurumları yetişkin eğitimi konusunda kendileri uzman değil ise, bu dillerin yetişkin kursları ya da sürekli eğitim dersi olarak verilmesini desteklemek ve/veya teşvik etmek;

g. bölgesel veya azınlık dil tarafından yansıtılan kültürün ve tarihin öğretilmesini sağlayacak düzenlemeler yapmak;

h. a'dan g'ye kadar olan paragraflardan Tarafça kabul edilenleri uygulamaya koyacak öğretmenlere temel ve ileri eğitim sağlanması;

i. bölgesel veya azınlık dillerin öğretilmesini sağlamak veya geliştirmek konusunda alınan önlemleri ve gösterilen başarıyı izlemek için ve kamuoyuna açıklanmak üzere bulgularını periyodik raporlarda yayınlamak için üst kuruluş ya da kuruluşlar kurmak.

2. Eğitimle ilgili olarak, bölgesel veya azınlık dillerin geleneksel olarak konuşulduğu yerler dışında Taraflar, bölgesel veya azınlık dillerini kullananların sayısını mazur gösterirse eğitimin tüm basamaklarında bölgesel veya azınlık dillerde eğitim yapılmasını sağlar, teşvik eder veya izin verir.

Madde 9 – Yargı Kurumları

Taraflar, bölgesel veya azınlık dili kullanan vatandaşların sayısının aşağıda belirtilen önlemleri almayı mazur gösterdiği yargı bölgelerinde her bir dilin durumuna göre ve bu paragraf yargıcın yargıyı uygun şekilde yürütmesini engelleyeceği şeklinde düşünmemesi koşuluyla şunları taahhüt ederler:

a. ceza davalarında:

i. mahkemelerin, taraflardan birinin isteği üzerine davayı bölgesel veya azınlık dillerde yürütmelerini sağlamak; ve/veya

ii. sanığa kendi bölgesel veya azınlık dilini kullanma hakkı güvencesi verilmesini;

ve/veya

iii. yazılı veya sözlü talep ve kanıtların, sadece ve sadece bir bölgesel veya azınlık dilde ifade edildikleri için kabul edilmemelerini engellemek; ve/veya

iv. talep edildiğinde yasal işlemlerle ilgili belgeleri ilgili bölgesel veya azınlık dilde çıkarmak; gerektiğinde ilgili kişiler için ek bir ödeme yapmayı gerektirmemek kaydıyla çevirmenler ve çeviri metinler kullanmak

b. hukuk davalarında:

i. mahkemelerin, taraflardan birinin isteği üzerine davayı bölgesel veya azınlık dillerde yürütmelerini sağlamak; ve/veya

ii. mahkemeye bir şahit çıkarılacağı zaman, ek bir ödeme yapmasına gerek kalmadan kendi bölgesel veya azınlık dilini kullanabilmesine izin vermek; ve/veya

iii. talep edildiğinde yasal işlemlerle ilgili belgeleri ilgili bölgesel veya azınlık dillerde çıkarmak, gerekirse çevirmenler veya çeviri metinler kullanmak;

c. Yargı öncesi davalarla ilgili idari konularda:

i. mahkemelerin, taraflardan birinin isteği üzerine davayı bölgesel veya azınlık dillerde yürütmelerini sağlamak; ve/veya

ii. mahkemeye bir şahit çıkarılacağı zaman, ek bir ödeme yapmasına gerek kalmadan kendi bölgesel veya azınlık dilini kullanabilmesine izin vermek; ve/veya

iii. talep edildiğinde yasal işlemlerle ilgili belgeleri ilgili bölgesel veya azınlık dillerde çıkarmak, gerekirse çevirmenler veya çeviri metinler kullanmak;

d. yukarıdaki b ve c paragraflarının i ve iii alt paragraflarının uygulanmasını ve çevirmen ya da çeviri metin kullanılmasının ilgili kişiye ek ödeme getirmemesini kesinleştirecek adımlar atmak.

2. Taraflar şunları taahhüt ederler:

a. Devlet içinde hazırlanmış bir belgenin yalnızca bir bölgesel veya azınlık dilde yazıldığı için geçerliliğini inkar etmeyeceklerini; veya

b. ülke içinde çıkarılmış, resmi belgelerin yalnızca bölgesel veya azınlık dilinde yazıldıkları için geçerliliğini reddetmeyeceklerini ve bu belgelerin o dilleri kullanmayan ilgili üçüncü taraflara, tebligatı yapan(lar) tarafından içeriğinin anlaşılmasının sağlanması kaydıyla tebligatının yapılabileceğinin kabul edilmesi; veya

c. ülke içinde çıkarılmış, resmi belgelerin yalnızca bölgesel veya azınlık dilinde yazıldıkları için geçerliliğini reddetmeyeceklerini.

3. Taraflar, en önemli ulusal statü metninin ve özellikle bölgesel veya azınlık dilleri kullananlarla ilgili olanların bu dillerde bulunabilmesini başka bir yolla sağlanmamışsa taahhüt ederler.

Madde 10 – İdari makamlar ve kamu hizmetleri

Devlet'in idari bölümleri içinde bölgesel veya azınlık dillerini kullananların sayısı aşağıda belirtilen önlemlerin alınmasını mazur göstermesi durumunda ve her bir dilin durumuna bağlı olarak Taraflar aşağıdakileri mümkün olduğu kadar yerine getirmeyi taahhüt ederler;

a.

i. idari makamların bölgesel veya azınlık dilleri kullanmalarını sağlamak; veya

ii. halkla ilişkili olan görevlilerin kendilerine bu dillerde başvuran kişilerle olan ilişkilerinde bölgesel veya azınlık dilleri kullanmalarını sağlamak; veya

iii. bölgesel veya azınlık dillerini kullananların yazılı ya da sözlü başvurularını bu dillerde yapabilmelerini ve bu dillerde cevap almalarını sağlamak; veya

iv. bölgesel veya azınlık dillerini kullananların yazılı ya da sözlü başvurularını bu dillerde yapabilmelerini sağlamak; veya

v. bölgesel veya azınlık dillerinin kullanıcılarının bu dillerde sunacakları belgelerin geçerli kabul edilmelerini sağlamak; veya

b. yaygın olarak kullanılan idari metinlerin ve formların bölgesel veya azınlık dillerde ya da iki dilli olarak bulunabilmelerini sağlamak;

c. idari makamların bölgesel veya azınlık dilde belgeler hazırlamasına izin vermek.

2. Toprakları içinde bölgesel veya azınlık dilleri kullananların sayısının mazur görüldüğü durumda Taraflar aşağıdakilere izin verecek ve/veya teşvik edecektir:

a. bölgesel veya yerel yönetim çerçevesinde bölgesel veya azınlık dillerinin kullanılması;

b. bölgesel veya azınlık dilini kullananların yazılı veya sözlü olarak bu dillerde başvuruda bulunmalarının mümkün olması;

c. bölgesel yönetimlerin resmi belgeleri aynı zamanda bölgesel veya azınlık dillerde yayınlaması;

d. yerel yönetimlerin resmi belgeleri aynı zamanda bölgesel veya azınlık dillerde yayınlaması;

e. bölgesel veya azınlık dillerinin, bölgesel yönetimler tarafından meclis görüşmelerinde,Devlet'in resmi dil(ler)ini dışlamamak kaydıyla kullanılması;

f. bölgesel veya azınlık dillerinin, yerel yönetimler tarafından meclis görüşmelerinde, Devlet'in resmi dil(ler)ini dışlamamak kaydıyla kullanılması;

g. bölgesel veya azınlık dillerindeki geleneksel ve doğru yer adlarının gerekirse resmi dildeki adıyla birlikte olmak üzere kullanılması ve benimsenmesi.

3. İdari kurumlar tarafından sağlanan ya da kendi adlarına hareket eden kişiler tarafından sağlanan kamu hizmetleri konusunda, bölgesel veya azınlık dilinin kullanıldığı sahalarda Taraflar, her bir dilin durumuna göre ve makul ölçüler içinde mümkün olduğunca şunları taahhüt ederler;

a. bu hizmetin verilmesinde bölgesel veya azınlık dilin kullanılmasını sağlamak; veya

b. bölgesel veya azınlık dilleri kullananların bu dillerde dilekçe vermesine ve cevap almasına izin vermek; veya

c. bölgesel veya azınlık dilleri kullananların bu dillerde dilekçe verilmesine izin vermek.

4. Taraflar, 1., 2. ve 3. paragraflardan kendilerince kabul edilmiş olan hükümlerin yürürlüğe girmesi için aşağıdaki önlemlerden bir ya da daha fazlasını almayı taahhüt ederler:

a. istendiğinde yazılı ya da sözlü çeviri;

b. gerekli memurların ve diğer kamu hizmeti çalışanlarının işe alınması ve gerektiğinde eğitilmeleri;

c. bölgesel veya azınlık dillerin kullanıldığı topraklara atanacak kamu hizmeti çalışanlarının mümkün olduğu kadar bu dilleri bilmeleri şartını aramak.

5. Taraflar ilgili kişiler talep ettiğinde bölgesel veya azınlık dillerde soyadı kullanılmasına veya alınmasına izin vermeyi taahhüt ederler.

Madde 11 - Medya

1. Taraflar, bölgesel veya azınlık dillerini kullananlar için bu dillerin konuşulduğu yerlerde, her bir dilin durumuna göre kamu kurumlarının doğrudan ya da dolaylı olarak yeterliliğe sahip olması, gücü olması ya da bu alanda rol oynaması ölçüsüne göre ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek aşağıdakileri taahhüt ederler:

a. radyo ve televizyonun kamu hizmeti görevi yapma derecesine göre:

i. bölgesel veya azınlık dillerde yayın yapan en az bir radyo istasyonu ve bir televizyon kanalı kurulmasını temin sağlamak; veya

ii. bölgesel veya azınlık dillerde yayın yapan en az bir radyo istasyonu ve bir televizyon kanalı kurulmasını teşvik etmek veya kolaylaştırmak; veya

iii. yayıncıların bölgesel veya azınlık dillerde programlar hazırlamasını sağlayacak düzenlemeler yapmak;

b.

i. bölgesel veya azınlık dillerinde en azından bir radyo istasyonu kurulmasını teşvik etmek ve/veya kolaylaştırmak; veya

ii. bölgesel veya azınlık dillerinde düzenli olarak radyo programları yayınlanmasını desteklemek ve/veya kolaylaştırmak;

c.

i. bölgesel veya azınlık dillerde en azından bir televizyon kanalı kurulmasını teşvik etmek ve/veya kolaylaştırmak; veya

ii. bölgesel veya azınlık dillerinde düzenli olarak televizyon programları yayınlanmasını teşvik etmek ve/veya kolaylaştırmak;

d. bölgesel veya azınlık dillerinde işitsel ve görsel çalışmalar üretilmesini ve dağıtılmasını teşvik etmek ve/veya kolaylaştırmak;

e.

i. bölgesel veya azınlık dillerinde en azından bir gazetenin kurulmasını veya devam etmesini teşvik etmek ve/veya kolaylaştırmak; veya

ii. bölgesel veya azınlık dillerinde düzenli olarak gazete makaleleri yayınlanmasını teşvik etmek ve/veya kolaylaştırmak;

f.

i. yasanın genel olarak medyaya maddi yardım sağlamaya izin vermesi durumunda bölgesel veya azınlık dillerini kullanan medyanın üstlendiği ek maliyetleri karşılamak; veya

ii. bölgesel veya azınlık dillerinde hazırlanan görsel-işitsel ürünlere mali yardımda bulunmak için mevcut önlemleri uygulamak;

g. bölgesel veya azınlık dillerini kullanan gazeteciler ve diğer medya mensuplarının eğitimini desteklemek.

2. Taraflar komşu ülkelerden gelen ve bölgesel veya azınlık dilin aynısı ya da benzeri olan dillerdeki radyo ve televizyon yayınlarının, doğrudan alınması özgürlüğünü güvenceye almayı ve komşu ülkelerden gelen bu dillerdeki radyo ve televizyon yayınlarının yeniden iletme gönderilmelerine muhalefet etmemeyi taahhüt ederler. Ayrıca ifade özgürlüğüne ve bölgesel veya azınlık dilin aynısı ya da benzeri dilde basılmış bilginin serbest dolaşımına kısıtlama getirilmemesini sağlamayı taahhüt ederler. Yukarıda sözü edilen özgürlüklerin uygulanması, görevler ve sorumluluklar taşıdığı için; milli güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu güvenliği, anarşinin veya suçun önlenmesi, sağlığın ve genel ahlâkın korunması, başkalarının hakları ya da kişilik haklarının korunması, gizlilik kaydıyla alınan bilginin açıklanmasının engellenmesi veya yargının tarafsızlığının ve bağımsızlığının korunması için demokratik bir toplumda gerekli olan ve yasada belirtilmiş olan kurallar, koşullar, kısıtlamalar veya cezalara konu olabilir.

3. Taraflar; medyanın çoğulculuğunu ve özgürlüğünü güvence alma yükümlülüğüne uygun olarak kurulabilecek organlarda bölgesel veya azınlık dil kullanıcılarının çıkarlarının temsil edilmesini veya dikkate alınmasının sağlanmasını taahhüt ederler.

Madde 12 – Kültürel etkinlikler ve hizmetler

1. Kültürel etkinlikler ve hizmetler konusunda –edebi çalışmalar ve film üretimi, kültürel ifadenin sözlü biçimleri, festivaller, kültür endüstrisi, bu kapsamdaki yeni teknolojilerin kullanımının yanı sıra özellikle kütüphaneler, video kütüphaneleri, kültür merkezleri, müzeler, arşivler, akademiler, tiyatro ve sinemalar - Taraflar, bu tür dillerin kullanıldığı topraklarda, kamu kuruluşlarının yeterliliği, gücü olması ya da rolü olması ölçüsünde aşağıdakileri taahhüt ederler:

a. bölgesel veya azınlık dile özel girişimleri ve ifade türlerini teşvik etmek ve bu dillerde üretilen çalışmalara erişimde farklı araçları geliştirmek;

b. çeviri, dublaj, post-senkronizasyon ve benzeri faaliyetlere yardım ederek ve destekleyerek bölgesel veya azınlık dillerde üretilen çalışmalara diğer dillerden farklı erişim yollarını artırmak;

c. çeviri, dublaj, post-senkronizasyon ve benzeri faaliyetlere yardım ederek ve destekleyerek diğer dillerde üretilen bölgesel veya azınlık dillerindeki çalışmalara erişimi arttırmak;

d. çeşitli kültürel etkinlikleri desteklemekle veya düzenlemekle görevli olan kuruluşların, destek verdikleri veya düzenledikleri faaliyetlerde bölgesel veya azınlık dillerinin kullanılmasını veya bunlarla ilgili bilgileri kapsama almaları için yeterli tahsisat ayırmaları;

e. kültürel etkinlikleri desteklemekle veya düzenlemekle görevli olan kuruluşların emrinde ilgili bölgesel veya azınlık dile ve kalan nüfusun kullandığı dil(ler)den birine hakim personel bulunmasını sağlayacak önlemler almak;

f. bölgesel veya azınlık dillerini temsil edenlerin; kültürel aktivitelerin ve etkinliklerin planlanmasına doğrudan katılımında bulunmalarının sağlanması;

g. bölgesel veya azınlık dilinde üretilen çalışmanın toplanması, örneğinin tutulması ve sunumu ya da yayımından sorumlu kurum ya da kurumlar oluşturmayı teşvik etmek veya kolaylaştırmak;

h. gerekiyorsa; her bir bölgesel veya azınlık dilindeki özellikle idari, ticari, ekonomik, sosyal, teknik, veya hukuki terminolojiyi koruyup geliştirmeye yönelik bir bakışla terminoloji araştırma hizmeti yapacak kurumlar oluşturmak, desteklemek ve/veya finanse etmek.

2. Bölgesel veya azınlık dilinin geleneksel olarak kullanıldığı topraklar dışındaki yerlerde Taraflar, bölgesel veya azınlık dili kullananların sayısı mazur gösteriyorsa önceki paragrafa uygun şekilde kültürel etkinlik ve hizmetlere izin vermeyi, bunları teşvik etmeyi ve/veya sağlamayı taahhüt ederler.

3. Taraflar, bölgesel veya azınlık dil tarafından yansıtılan kültürle ilgili kültür politikasını ülke dışında da takip etmek içine uygun düzenlemeler yapmayı taahhüt ederler.

Madde 13 - Ekonomik ve sosyal yaşam

1. Taraflar, ekonomik ve sosyal faaliyetler konusunda tüm ülke içinde şunları yapmayı taahhüt ederler:

a. özellikle iş sözleşmeleri ile ürün veya tesislerin kullanım kılavuzları şeklindeki teknik belgeler gibi ekonomik ve toplumsal hayatla ilgili konulardaki belgelerde bölgesel veya azınlık dilinin kullanılmasını makul bir neden olmadan yasaklayan ya da kısıtlayan hükümleri mevzuatlarından çıkarmak;

b. şirketlerin çalışma kuralları içinde veya özel belgelerde bölgesel veya azınlık dilin kullanılmasını dışlayan veya kısıtlayan ifadeler konulmasını, en azından aynı dili kullananlar için geçerli olmak üzere yasaklamak;

c. Bölgesel veya azınlık dilinin ekonomik ve toplumsal hayatla bağlantılı olarak kullanılmasından caydırılmaya yönelik uygulamalara karşı gelmek;

d. üstteki alt paragraflarda belirtilenlerden başka yollarla da bölgesel veya azınlık dilin kullanımını kolaylaştırmak ve teşvik etmek.

2. Ekonomik ve toplumsal faaliyetlerle ilgili olarak Taraflar, bölgesel veya azınlık dilin kullanıldığı topraklarda, kamu kurumlarının yeterliliği derecesinde ve gerçekçi ölçüler içinde mümkün olduğu durumda, şunları taahhüt ederler:

a. mali mevzuat ve bankacılık mevzuatı hükümlerinde, ticari usule uygun yöntemlerle, bölgesel veya azınlık dillerinde ödeme emri (çek, poliçe, vb.) veya diğer mali belgelerin hazırlanabilmesine izin vermek, veya bu tür mevcut hükümlerin uygulamaya konmasını sağlamak;

b. doğrudan kendi denetimleri altında olan ekonomik ve toplumsal sektörlerde (kamu sektörü) bölgesel veya azınlık dilinin kullanılmasını geliştirecek faaliyetler düzenlemek;

c. hastaneler, huzurevleri ve hosteller gibi sosyal bakım tesislerinin; hastalık, yaşlılık veya diğer nedenlerle bakım ihtiyacı duyan ve bölgesel veya azınlık dil kullanan kişileri kendi dillerinde kabul etme ve tedavi etme imkanını sağlamak;

d.güvenlik talimatlarının aynı zamanda bölgesel veya azınlık dilinde hazırlanmasını uygun yollarla sağlamak;

e. ilgili kamu kurumlarınca verilen tüketici haklarıyla ilgili bilgilerin bölgesel veya azınlık dilde de bulunabilmesini sağlamak.

Madde 14 – Sınırötesi değişme

Taraflar şunları taahhüt ederler:

a. aynı dilin tıpkı ya da benzer şekilde kullanıldığı Devletlerle yapılmış mevcut iki taraflı ve çok taraflı anlaşmaları uygulamak veya gerekirse Devletler içinde aynı dilin kullanıcılarının kültür, eğitim, bilişim, mesleki eğitim ve daimi eğitim alanlarında ilişkilerini kuvvetlendirecek şekilde bu tür anlaşmalar imzalama yolu aramak;

b. bölgesel veya azınlık dilin yararına olmak üzere, özellikle topraklarında aynı veya benzer bölgesel veya yerel dil kullanılan bölgesel ve yerel yönetimler arasında olmak üzere sınır aşırı işbirliğini kolaylaştırmak ve desteklemek.

IV. BÖLÜM

Şart'ın Uygulanması

Madde 15 – Periyodik raporlar

1. Taraflar periyodik olarak Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne, bu Şart'ın II. Bölümüne uygun olarak izledikleri politikayı ve kabul ettikleri III. Bölüm hükümlerindeki uygulamalarla ilgili olarak alınan önlemleri, biçimi Avrupa Bakanlar Komitesi tarafından belirlenecek olan Raporlar halinde sunacaklardır İlk rapor Şart'ın ilgili Taraf açısından yürürlüğe girmesini izleyen yıl içinde, diğer raporlar ilk rapordan sonra üç yıllık aralıklarla sunulacaktır.

2. Taraflar raporlarını kamuoyuna açıklayacaklardır.

Madde 16 – Raporların incelenmesi

1. Madde 15'e uygun olarak Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne sunulacak raporlar

Madde 17'ye göre kurulacak bir uzmanlar komitesi tarafından incelenecektir.

2. Taraflar içinde yasal olarak kurulmuş örgütler ve kuruluşlar, Tarafça üstlenilmiş olan bu Şart'ın III. Bölüm'üne ait taahhütlerle ilgili konulara uzmanlar komitesinin dikkatini çekebilir. Uzmanlar komitesi, ilgili Taraf'a danıştıktan sonra bu bilgiyi aşağıdaki 3. paragrafta belirtilen raporun hazırlanmasında dikkate alabilir. Bu örgütler veya kuruluşlar, bir Taraf tarafından II. Bölüm'e uygun olarak izlenen politika ile ilgili ifadeler de gönderebilirler.

3. Paragraf'ta bahsedilen raporlara ve 2. Paragraf'da belirtilen bilgilere dayanarak uzmanlar komitesi Bakanlar Komitesi için bir rapor hazırlayacaktır. Bu raporda Taraflar'ın yapılmasını talep ettiği yorumlar da yer alacak ve rapor Bakanlar Komitesi tarafından kamuoyuna açıklanacaktır.

4. 3.Paragraf'ta belirtilen rapor özellikle, gerektiğinde Bakanlar Komitesi'nin bir ya da bir kaç Taraf'a bildireceği tavsiye kararlarının hazırlanmasına yönelik olarak uzmanlar komitesinin yapacağı önerileri de kapsayacaktır.

5. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Şart'ın uygulanması ile ilgili olarak Parlamenter Meclisine 2 yılda bir ayrıntılı rapor hazırlayacaktır.

Madde 17 – Uzmanlar komitesi

1. Uzmanlar Komitesi, her bir Taraf'tan bir kişi olmak üzere ilgili Taraf'ın önerdiği, bu Şart'la ilgili konularda yüksek derecede ilgisi olan ve uzmanlığı kabul edilmiş kişilerin yer aldığı bir listeden Bakanlar Komitesi tarafından atanacak üyelerden oluşacaktır.

2 .Komite üyeleri altı yıllık bir süre için atanacak, aynı göreve yeniden atanmaları mümkün olacaktır. Görev süresini tamamlayamayan üye 1. paragrafta belirtilen yöntemle değiştirilecek, halef üye selevinin görev süresini tamamlayacaktır.

3. Uzmanlar komitesi çalışma kuralları kabul edecektir. Sekreteryaya hizmeti Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından sağlanacaktır.

V. BÖLÜM SON HÜKÜMLER

Madde 18

Bu Şart Avrupa Konseyi üyesi tüm devletlerin imzasına açılacaktır. Onay, kabul veya tasvibe tabi olacaktır. Onay, kabul veya tasvip belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterine tevdi edilecektir.

Madde 19

1. Bu Şart, Avrupa Konseyi üyesi devletlerden beşinin bu Şart'la bağlı olmayı kabul ettiklerini, Madde 18 hükümlerine uygun olarak bildirdikleri tarihten üç ay geçtikten sonraki ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

2. Bu Şart'la bağılı olmayı kabul edeceğini daha sonra beyan eden herhangi bir üye devlet bakımından bu Şart; onay, kabul veya tasvip belgesinin tevdi tarihinden sonra geçecek üç aylık süreyi izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 20

1. Şart'ın yürürlüğe girmesinden sonra Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi üye olmayan bir devleti Şart'ı tanımaya davet edebilir.

2. Şart'ı tanıyan bir devlet olması durumunda, Şart, katılım belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tevdiinden sonra üç ay geçtikten sonraki ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 21

1. Devletler, imza sırasında ya da onay, kabul veya tasvip belgesini tevdi ederken bu Şart'ın 7.maddesinin 2'den 5'e kadar olan paragraflarına bir ya da daha fazla çekince koyabilirler. Başka çekince konamaz.

2. Önceki maddeye göre çekince belirten akit devlet bu çekinceyi Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne muhatap bir bildirim ile kısmen ya da tümünden geri alabilir. Bu tür bir çekinceden vazgeçme, bildirim Genel Sekreter'ce alındığı tarihten itibaren geçerli olacaktır.

Madde 22

1. Herhangi bir akit taraf, herhangi bir tarihte, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne muhatap bir bildirim ile bu Şart'tan çekilebilir.

2. Çekilmenin yürürlük tarihi beyanın Genel Sekreterce alındığı tarihten altı ay geçtikten sonraki ayın ilk günü olacaktır.

Madde 23

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Avrupa Konseyi üye devletlerine ve Şart'ı kabul eden tüm devletlere şu bilgileri yazılı olarak haber verecektir:

- a. her imzalamayı
- b. tüm onay, kabul veya tasvip belgelerinin tevdiini;
- c. 19. Madde ve 20. Madde'ye göre gerçekleşen tüm yürürlüğe giriş tarihlerini;
- d. 3. Madde 2. Paragraf'ın hükümleri uygulanarak alınan her bildirim
- e. Bu Şart'la ilgili tüm diğer hareket, bildirim, beyan ve haberleşmeleri

Yukarıdaki hükümleri kabul zımnında gereği gibi yetkili kılınmış aşağıda imzaları bulunanlar işbu şartı imzalamışlardır.

Avrupa Konseyi arşivlerinde saklanacak işbu sözleşme İngilizce ve Fransızca olarak ve her iki metin de aynı derecede geçerli olmak üzere, tek nüsha halinde, 5 Kasım 1992'de Strazburg'da düzenlenmiştir. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Avrupa Konseyi üyesi devletlerin her birine ve Şart'ı kabul etmeye davet edilen devletlere bu şartın aslına uygun suretlerini iletacaktır.

Azərbaycan Cumhuriyeti'nde Yaşayan Ulusal Azınlık, Az Sayılı Halk ve Etnik Grupların Hak ve Özgürlüklerini Korunması, Dil ve Kültürünün Gelişmesi İçin Devlet Yardımı Hakkında

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Fermanı³³⁰

Azərbaycan Cumhuriyeti'nde ulusal azınlık, az sayılı halk ve etnik grupların yaşadığını ve onların özgürce gelişmeleri için olumlu ortam ihtiyacını göz önünde bulundurarak,

ülkede milletlerarası ilişkileri daha da geliştirmek kurulmakta olan hukuk devletinin gereksinimlerinin amacını açıklayarak,

Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasal Aktının 19. maddesini baz alarak,

ülkemizde milleti, ırkı ve dinine bağlı olmaksızın kişisel özgürlük ve tüm vatandaşların hak eşitliğinin durmadan yürütülmesi gereksinimini göz önünde bulundurarak karar alıyorum.

1. Azərbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kabinesine, Azərbaycan Cumhuriyeti'nin bakanlarına ve baş idarelerine, yerel yönetim başkanlarına buyurulsun:

Azərbaycan Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlık, az sayılı halk ve etnik grupların mensuplarının Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda belirlenen siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel hak ve özgürlüklerini korumak, bunların gerçekleşmesine yakından yardım etmek amacıyla bakanlık ve kurumlarının bu faaliyet çerçevesinde milli ilişkilerle ilgili olaylara ve bu Fermen'la oluşan vazifelere dikkatle bakılsın.

Ulusal azınlık, az sayılı halk ve etnik grup mensuplarının meslek hazırlığına uygun ve hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmadan eşit haklara sahip oldukları göz önünde bulundurularak o hakların gerçekleştirilmesi için uygun ortam oluşturulsun, o

³³⁰ “Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 212 sayılı Fermanı”, Bakü, 1992. www.e-qanun.az (12.04.2009).

hakların ihlaline bağlı herhangi bir tepki veya tepkisizliğe önlem alınsın, dilekçe ve Şikayetlere vatandaşlarla görüşlerde o sorunların çözümüne daha fazla dikkat edilsin.

2. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşbaşlığına, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kabinesine, Azerbaycan Cumhuriyeti bakanları ve baş idarelerin, yerel yönetim başkanlarına aşağıdaki istikametlerde devlet yardımı ve devlet politikasının gerçekleştirilmesi buyurulsun:

a. Ulusal azınlık, az sayılı halk ve etnik grupların, kültürel, dil ve din özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesi;

b. Milli gelenek ve adetlerin uygulaması, dini merasim ve ayınların tam özgürce gerçekleştirilmesi, ibadet yerlerinin korunması ve onlardan istifade edilmesi;

c. Milli sanat, amator ve profesyonel sanat, ve halk sanatının özgürce geliştirilmesi;

d. Tüm milletlerinin tarihi ve medeni abidelerinin korunması;

e. Ahali için önemli olan yer, parklar ve başka tabiat nesnelerrinin korunması.

3. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bakanlar kabinesine, kültür, halk eğitimi, maliye ve adliye bakanlarına, Őehir ve reyon yerel yönetim başkanlarına:

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hukukuna uygun olarak tüm milletlerin kendi kültürel ve dini müesseselerini, cemiyetlerini kurmak ve faaliyet göstermek hakkının temini için Őartları yaratmak ve uygun hukuki tedbirlerin yapılması buyurulsun.

Bu müesseselere, cemiyet ve birliklere hukukta belirlenen devlet yardımını göstermek, o cümleden bina, maddi kaynaklar, ve maliye vesaiti ayırmak amaçlara uygun olduğu algılsın.

4. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Adliye Bakanlığı Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlık, az sayılı halk ve etnik grupların hakları hakkında yasa tasarısı bir ay süresince hazırlanıp Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşbaşkanı'na sunulsun.

5. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Adliye Bakanlığı ve Devlet Sınırlarının Muhafazası Komitesi tüm milletlerin mensuplarının diğer devletlerde yaşıayan soydaşları ile serbest iletişimi amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet sınırlarını kolaylaştırılmış şekilde geçmeleri amacıyla yasa tasarısını bir ay içinde hazırlayıp Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'na sunulsun.

Bu amaçla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kurulu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış İşleri Bakanlığı, diğer ilgili bakanlıklar ve kurumlar ilgili devletlerle ikitaraflı ve çok taraflı anlaşmaların yapılmasıyla ilgili teklifler sunsun.

6. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Halk Eğitimi az sayılı halkların sık yaşadığı yerlerde ilk öğretim programı ile ilgili, Bakü ve Sumgayıt şehirlerinde ise akademik çalışmalar yapılarak o halkların dili ve edebiyatını öğrenilmesi için hazırlıklar yapılsın.

Azerbaycan Yabancı Diller Pedagoji Enstitüsü'nün Azerbaycan Devlet Diller Enstitüsü'ne dönüşeceğini göz önünde bulundarak az sayılı halkların filoloji şubeleri ve uygun bölümleri açılsın.

M.A Aliyev adına Azerbaycan Devlet İncenanat Üniversitesi'nin Guba şubesinde, M. A. Sabir adına Pedagoji Okulun Gusar şubesinde Dağıstan Türkleri, yerel ahali ve az sayılı halklar için uzmanlar hazırlansın.

Cumhuriyet'in dağlık reyon sakinleri, az sayılı halkların gençleri ve cumhuriyet dışında yaşıayan soydaşlarımız için üniversite ve meslek yüksek okullarına kolay girişlerin sağlanması için teklifler hazırlansın.

7. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İlimler Akademisi'nde ve M.A. Rasulzade adına Bakü Devlet Üniversitesi'nde Azerbaycan'da (güney bölgesi de dahil) yaşıayan tüm halkların eski kökenleri, tarihi gelişmesi, dil ve edebiyatının eğitimini sağlamak ve dünya talepleri seviyesine kaldırmak amacıyla, semitoloji, antik diller, kafkasya bilimleri bölümleri ve şubeleri açılsın, burada Sumer, Elam, Manna, Albaniya Hun, Hazar ve başka eski etnosların tarihi ve kültürel miras araştırabilecek uzmanlar hazırlansın. Bu amaçla dışarıdan uzmanlar devet edilsin ve dışarıya, dünyaca önemli ilm ve eğitim ocaklarına öğrenci, doktora öğrencileri, araştırma görevlileri gönderilsin, tüm masraflar devlet bütçesinden karşılansın.

8. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin halk eğitim ve kültür bakanlıkları, az sayılı halkların sanatını, bedii profesyonel ve amatör yaratıcılığını, eski sanatlarını

yaşatmaya, milli kültürel merkezlerinde kütüphanelerin, bedii faaliyet kollektivlerinin, halk sanatı stüdyolarının ve imalathanelerin yaradılmasına yardım gösterebilirler.

9. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Basın Komitesi az sayılı halkların dillerinde eğitim, sorgu-malumat ve bedii edebiyatının basılmasına dikkat etsin.

Ülkemizde milli ilişkilerle ilgili devletce önemli basın organının olmamasını göz önünde bulundurarak, tüm halkların hayat ve yaratıcılığını, emeğini, manevi dünyasını ışıklandırmak, dil ve kültürlerinin yayılmasına devlet yardımı göstermek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'nın milletlerarası ilişkilerle ilgili danışmanlığının bünyesinde "Elin Sesi" adlı büyük çaplı haftalık cumhuriyet gazetesi basılsın.

Azerbaycan Televizyon ve Radyo Programları A.Ş, Azerbaycan'da yaşayan az sayılı halkların ve etnik grupların, edebiyat, folklorunu, emek ve hayatını ışıklandıran tele-radyo programlar yapılsın, ayrıca talışca ve kürtçe "Cumhuriyet Yenilikleri", yerel radyolarla az sayılı halkların dillerinde günlük programların yapılması sağlansın.

10. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakanlar Kabinesi bu Ferman'da gösterilen halkların dil ve medeniyetine devlet yardımını maliyeleştirebilir.

11. Bakü, Sumgayıt, Lenkeran, Gusar, Zagatala, Gebele yerel yönetim başkanları bir ay içinde slavyan, yahudi, lezgi, talış, avar, udin ve başka az sayılı halkların ve etnik grupların milli kültür merkezlerine bina veya iş odaları verilsin.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nca kurulmuş milletler arası ilişkilerle ilgili Danışma Şurası'na tüm milletlerin çıkarlarını temsil etmekle birlikte, milletlerarası ilişkileri geliştirmek, ayrıca Cumhurbaşkanı'nın görevini yapması, bu Ferman'dan doğan meselelerin çözümü için uygun tavsiye ve planların hazırlanması buyurulsun.

12. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Baş Savcısına, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli İstihbarat Teşkilatı'na, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İç İşleri Bakanlığına, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Adliye Bakanlığına buyurulsun ki, milli zeminde ayrımcılığa, milli müstesnalığın, milli üstünlüğün kurulmasına veya milli düşmanlığın tetiklenmesine yöneltilen herhangi bir eylem yasalara uygun önlem alınsın ve suçlular cezaya mahkum edilsin.